

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

वातावरण विभाग

बबरमहल, काठमाडौं

वार्षिक प्रगति
प्रतिवेदन

आ.व. २०७९/८०

२०८०

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आ.व. २०७९/८०

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

वातावरण विभाग

बबरमहल, काठमाडौं

२०८०

सल्लाहकार

शिवलाल तिवारी, महानिर्देशक, वातावरण विभाग

तारा दत्त भट्ट, उप-महानिर्देशक, वातावरण विभाग

प्रतिवेदन तयारी समिति

१. उप-सचिव, सीता रेग्मी – संयोजक
२. वातावरण निरीक्षक, प्रकाश के.सी. – सदस्य
३. केमिष्ट, दिपा चौधरी – सदस्य
४. वातावरण निरीक्षक, सदीक्षा वस्ती – सदस्य
५. वातावरण निरीक्षक, टीका रेग्मी – सदस्य
६. वातावरण निरीक्षक, रविन शाक्य – सदस्य सचिव

प्रकाशक : वातावरण विभाग, बबरमहल, काठमाडौं

आवरण तस्वीर : www.freepik.com

लेआउट : रविन शाक्य

संस्करण : २०८०

प्रकाशित थान : ३००

सर्वाधिकार : प्रकाशकमा निहित

राय, सुझाव र सल्लाहको लागि : वातावरण विभाग, बबरमहल, काठमाडौं

फोन नं: ०१-५३२०४९७, ०१-५३२०८३७

ईमेल: info@doenv.gov.np

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
बबरमहल, काठमाडौं

दुई शब्द

वातावरण संरक्षण गरी मानव स्वास्थ्यको रक्षा गर्नु प्रत्येक राज्यको दायित्व अन्तर्गत पर्दछ। नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने तथा वातावरणीय प्रदूषण वा हासबाट हुने क्षतिवापत पीडितलाई प्रदूषणबाट कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हकलाई मौलिक हकको रूपमा आत्मसात गरेको छ। राज्यको निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व अन्तर्गत प्राकृतिक साधन श्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी नीतिमा जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवं भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पंक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन र दिगो उपयोग गर्ने तथा वातावरण प्रदूषण गर्नेले सो बापत दायित्व व्यहोर्नुपर्ने तथा वातावरण संरक्षणमा पूर्वसावधानी र पूर्वसूचित सहमति जस्ता पर्यावरणीय दिगो विकासका सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने विषयहरू उल्लेख छ।

नेपाल सरकारले वातावरण क्षेत्रमा अवलम्बन गरेका नीति, योजना र रणनीति अन्तर्गत रही विभागले विभिन्न कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्दै आइरहेको छ। वातावरणका क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूको समाधान गरी व्यवस्थित र स्वच्छ वातावरण सिर्जना गर्न, नेपाल सरकारका कानूनहरू तथा मापदण्डहरूका पालना गराउन र सो को अनुगमन गर्न, वातावरण प्रबर्द्धन एवं संरक्षणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि गर्न, विकासलाई वातावरण मैत्री, सन्तुलित र दिगो बनाउनका लागि वातावरणीय परीक्षण, अनुगमन, वातावरण प्रदूषण न्यूनीकरण, वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा अध्ययन तथा अनुसन्धान कार्यहरूमा यस विभाग क्रियाशिल रही आएको छ।

प्रस्तुत प्रतिवेदनमा विभागबाट आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा सञ्चालित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरूको उपलब्धि तथा विवरण संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। यस प्रतिवेदनमा वातावरण विभागबाट सञ्चालित तथा सम्पादित क्रियाकलापहरूको बारेमा सरोकारवाला एवं आम सर्वसाधारणमा जानकारी प्राप्त हुने विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा, प्रतिवेदन तयारीको क्रममा प्रतिवेदन तयारी समितिलाई निर्देशन, परामर्श तथा सम्पादनमा भूमिका निर्वाह तथा छिटो प्रकाशनका लागि समग्र टोली परिचालन गरी विशेष पृष्ठपोषण गर्नुहुने यस विभागका उप-महानिर्देशक तारा दत्त भट्टलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु। त्यसैगरी विभागको कार्यक्रमहरू सञ्चालन साथै प्रतिवेदन तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने शाखा प्रमुखहरू सरोजा अधिकारी, शंकर प्रसाद पौडेल र दिपक ज्ञवाली साथै, प्रतिवेदन तयारी समितिका संयोजक उप-सचिव सीता रेग्मी, वातावरण निरीक्षकहरू प्रकाश के.सी., टीका रेग्मी, सदीक्षा वस्ती तथा केमिष्ट दिपा कुमारी चौधरी र प्रतिवेदन तयारीदेखि प्रकाशनसम्म भूमिका निर्वाह गर्नुभएका वातावरण निरीक्षक रबिन शाक्य लगायत विभागमा कार्यरत सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु। प्रस्तुत प्रतिवेदनमा समसामायिक सुझाव, प्रतिक्रिया एवं परामर्शको अपेक्षा गरेको छु। यसबाट आगामी प्रतिवेदनहरू अझै परिष्कृत गर्नका लागि महत्वपूर्ण पृष्ठपोषण हुने विश्वास समेत लिएको छु।

धन्यवाद

(शिवलाल तिवारी)

महानिर्देशक

कार्यकारी सारांश

नेपालमा विद्यमान तथा बढ्दो वातावरणीय समस्याहरू न्यूनीकरण गर्नको लागि वातावरणीय मापदण्डहरू लागू गर्न र वातावरणीय व्यवस्थापनको प्रभावकारी अनुगमन गर्ने जस्ता कार्यहरू सम्पादन गर्न नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को वि.सं. २०६९ साउन १२ गतेको निर्णयानुसार वातावरण विभागको स्थापना भएको हो। २०६९ चैत्र १ गते काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, पनौती नगरपालिकास्थित सूचना प्रविधि पार्कबाट यस विभागले कार्य सञ्चालन शुरु गरेकोमा २०७५/०४/३१ गतेको माननीय मन्त्रिस्तरीय निर्णयानुसार मिति २०७५/११/१९ गतेबाट काठमाडौं जिल्लाको बबरमहलस्थित वन परिसरबाट विभागले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ।

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ ले दिएको कानूनी आधारमा वातावरण विभागले वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण, उद्योग प्रतिष्ठान एवं वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण, वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन, वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा प्रतिवेदन प्रकाशन, वातावरण सम्बन्धी सचेतनामूलक सामाग्री प्रसारण, स्वीकृत वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण, वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूबाट प्राप्त स्व:अनुगमन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण, वातावरण जर्नल प्रकाशन, वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायत कार्यक्रम, वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग, कलकारखानाबाट निष्काशित फोहोर पानी लगायतका नमुना संकलन तथा विश्लेषण, वातावरणीय मापदण्डहरूको परिपालन सम्बन्धी अनुगमन तथा निरीक्षण, वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने, स्वीकृत वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूले स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा तथा वातावरणीय मापदण्ड विपरित भएमा कारवाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्ने कार्य गर्दै आएको छ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ५ को उपदफा ३ बमोजिम सार्वजनिक निकायले आफूसँग सम्बन्धित विषयहरू अद्यावधिक र प्रकाशन गर्नुपर्ने तथा सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ मा विभागले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि आफूले सो आर्थिक वर्षभरी सञ्चालन गरेका कार्यक्रम, सम्पादन गरेका काम र त्यस्ता कामको अवस्थिति, प्रगति लगायतका कुराहरूसमेत समावेश गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी मन्त्रालयमा पेश गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। सो अनुसार विभागले आर्थिक वर्ष २०७९/८० को वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरेको छ।

नीति तथा कार्यक्रम बमोजिम आ.व. २०७९/८० मा वातावरण विभागले खुद बजेटको चालुतर्फ रु. ६,१५,४४,०००/- (५७.७१%) तथा पुँजिगत तर्फ रु.४,१९,५०,०००/- (३९.५४%) तथा समग्र बजेटको रु.१०,३४,९४,०००/- (४८.६५%) आर्थिक प्रगति तथा भौतिकतर्फ ८६.१% प्रगति गरेको छ।

पुँजिगत खर्च शीर्षकतर्फ भौतिक संरचना मर्मत सम्भार अन्तर्गत माईक्रोबायोलेजी ल्याब निर्माण, नौ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूमा घेराबार तथा PCC लगायत भौतिक निर्माण कार्य, सवारी प्रदूषण चेकजाँचको लागि ईक्विपमेन्ट र पावर ब्याकअप सहितको एउटा मोबाईल गाडी खरिद, Environmental Data analysis प्रयोगशाला को लागि High Performance Computers and Laptops तथा फर्निचर लगायतका सामग्री खरिद र जडान, वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको लागि आवश्यक PM Equipment तथा Spare parts खरिद तथा वातावरणीय प्रयोगशालाको लागि Hot Air Oven खरिद गरिएको छ।

त्यसैगरी चालु खर्च शीर्षकतर्फ प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजना, २०७८ को कार्यान्वयन सम्बन्धमा कार्ययोजना कार्यान्वयन केन्द्रीय अनुगमन समितिको बैठक मुख्य सचिवज्यूको अध्यक्षतामा एक पटक बसेको, काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना अन्तर्गत कार्ययोजना कार्यान्वयन समितिको बैठक वन तथा वातावरण मन्त्रालयका श्रीमान् सचिवज्यूको अध्यक्षतामा एक पटक बसेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृत ५ वटा आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण तथा ८० वटा उद्योग प्रतिष्ठान एवं २५ वटा वातावरणीय अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण गरिएको, वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी सन् २०२१ को स्थिति प्रतिवेदन तथा वातावरण जर्नल प्रकाशन, काठमाडौं जिल्ला भित्र ९३४ सवारी साधनहरूको सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के), वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका चौध जना विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता प्रदान गरिएको छ। त्यसैगरी उपत्यकामा Central Treatment Facility स्थापनाको पूर्वसम्भाव्यता, जैविक पदार्थ (Bio-mass) को प्रयोग गरी पानी तथा फोहोर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुऱ्याउने आर्सेनिक धातुलाई हटाउने प्रविधिको विकास तथा वायुमा रहेको mercury को dry and wet deposition

विधिबाट परिमाण सम्बन्धी अध्ययनहरू गरिएका छन् । पेन्ट तथा उद्योग कलकारखानाबाट निस्कने फोहोरपानी तथा नदीनाला तालतलैयाका नमुना संकलन गरी प्रयोगशालामा क्रमशः ४१ र ५० वटाको परीक्षण तथा विश्लेषण पनि गरिएको छ । ३३ वटा विद्यालयमा विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरी सम्पन्न गरिएको छ भने ११ वटा Air Quality Monitoring Stations को मर्मत संभार गरी सञ्चालन ल्याइएको छ । सार्वजनिक पार्क/उद्यानहरूमा वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्न पालना गर्नुपर्ने मापदण्डको मस्यौदा तयार गरी वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा स्वीकृतिको लागि पेश गरिएको छ । यातायात, शिक्षा र आवास भवन तथा शहरी विकाससँग सम्बन्धित आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन तथा परीक्षण निर्देशिका र स्थानीय तहमा वातावरणीय व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम पुस्तिका निर्माण गरिएको छ । वातावरणीय मापदण्डको परिपालना (Environment Compliance) सम्बन्धमा सरोकारवालासँग स्थलगत सार्वजनिक सुनुवाई तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखरामा सम्पन्न गरिएको छ । खुला रुपमा फोहोर जलाउने कार्य निरुत्साहित गर्न जनचेतनामुलक कार्य तथा वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्यदृश्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण र विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा वन परिसर सरसफाई, विद्युतीय सवारी साधनको न्याली, नेपाल टेलिकम मार्फत रिड्ग ब्याकटोन, वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार प्रदान गर्नुका साथै विभाग परिसरमा मूल समारोहको आयोजना गरी मनाइएको छ ।

विषयसूची

कार्यकारी सारांश	IV
विषयसूची	VII
तालिका, चित्र, तथा तस्वीरहरूको सूची	X
परिच्छेद - १	१
पृष्ठभूमि	१
१.१ परिचय	१
१.१.१ उद्देश्य	२
१.१.२ कार्य	३
१.१.३ क्षेत्राधिकार	३
१.२ सांगठनिक संरचना	४
१.२.१ वातावरण विभागको सांगठनिक संरचना	४
१.२.२ कर्मचारी दरबन्दी विवरण	४
१.२.३ कार्यरत कर्मचारीको विवरण	५
१.३ विभागका शाखा तथा कार्यविवरण	७
१.३.१ प्रशासन तथा योजना शाखा	७
१.३.२ आर्थिक प्रशासन शाखा	८
१.३.३ प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा	८
१.३.४ वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	९
१.३.५ वातावरणीय अध्ययन तथा तथ्याङ्क शाखा	१०
१.३.६ वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा	१०
१.४ विभागको कार्यसम्पादनसँग सम्बद्ध ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्डहरू	११
परिच्छेद - २	१३
वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगतिको सारांश	१३
२.१ आ.व. २०७९/८० मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमको प्रगति विवरण	१३
२.२ नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश भएको कार्यक्रमको प्रगति विवरण	१४
२.३ मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि	१५
२.४ विभागद्वारा आ.व. २०७९/८० मा भएका खरिद तथा निर्माण	१६
२.५ विभागबाट सम्पन्न अन्य कार्यसम्पादन विवरणहरू	१७
परिच्छेद - ३	१८
शाखागत प्रगति विवरण	१८
३.१ प्रशासन तथा योजना शाखा	१८
३.१.१ विश्व वातावरण दिवस	१८
३.१.२ वातावरण प्रवर्द्धन अन्तरक्रिया तथा पत्रकारिता पुरस्कार	२०
३.१.३ वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण	२२
३.२ वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	२३

३.२.१ EIA स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण.....	२३
३.२.२ विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम.....	२५
३.२.३ वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन.....	२८
३.२.४ वातावरणीय मापदण्ड परिपालना (ENVIRONMENT COMPLIANCE) सम्बन्धमा सरोकारवालासँग स्थलगत सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम (क्रसर र खानी समेत).....	२९
३.२.५ वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन तथा परीक्षण निर्देशिका तयारी.....	३१
३.२.६ जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (E-FLOW) मापन.....	३३
३.२.७ सार्वजनिक पार्क / उद्यानहरूमा वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्न पालना गर्नुपर्ने मापदण्ड.....	३४
३.३ प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा.....	३६
३.३.१ वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूमा घेराबारा, PCC लगायत भौतिक निर्माण.....	३६
३.३.२ ENVIRONMENTAL DATA ANALYSIS प्रयोगशालाका लागि HIGH PERFORMANCE COMPUTERS AND LAPTOPS खरिद.....	३८
३.३.३ SPARE PARTS AND CONSUMABLES FOR EXISTING AIR QUALITY PM EQUIPMENT खरिद.....	३८
३.३.४ सञ्चालन भइरहेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको लागि जगेडा PM EQUIPMENT खरिद.....	३९
३.३.५ ENVIRONMENTAL DATA ANALYSIS प्रयोगशालाका लागि फर्निचर फिक्सर्स.....	४०
३.३.६ काठमाडौं उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम.....	४०
३.३.७ प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा केन्द्रीय कार्यान्वयन समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम.....	४१
३.३.८ वायु गुणस्तर मापन केन्द्र बाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्ने तथा प्रकाशन.....	४२
३.३.९ सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के) सातै प्रदेशमा अन्तरक्रिया समेत.....	४२
३.३.१० सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी उपत्यकामा CENTRAL TREATMENT FACILITY स्थापनाको पूर्वसम्भाव्यता सम्बन्धी अध्ययन गर्ने.....	४४
३.३.११ उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण गर्ने.....	४४
३.३.१२ जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र तथा डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको सञ्चालन गर्ने.....	४७
३.३.१३ AIR QUALITY MONITORING STATIONS नियमित मर्मत संभार.....	४८
३.३.१४ खुला रुपमा फोहोर जलाउने कार्य निरुत्साहित गर्न जनचेतनामुलक कार्यहरू सञ्चालन गर्ने.....	४८
३.३.१५ भट्टी, ब्वाइलर तथा उत्पादन प्रक्रियामा इन्धन बाल्ने उद्योगहरूको डाटावेस तयार गर्ने.....	४९
३.३.१६ वायु गुणस्तर सम्बन्धी वातावरणीय मापदण्डहरूको पुनरावलोकन.....	४९
३.४ वातावरणीय अध्ययन तथा तथ्याङ्क शाखा.....	५०
३.४.१ वातावरण जर्नल प्रकाशन.....	५०
३.४.२ वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रम.....	५१
३.४.३ स्थानीय तहमा वातावरणीय व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि.....	५२
३.५ वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा.....	५४
३.५.१ जैविक पदार्थ (BIO-MASS) को प्रयोग गरी पानी तथा फोहोर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुर्याउने आर्सनिक धातुलाई हटाउने प्रविधिको विकास.....	५४
३.५.२ नदीनाला, तालतलैयाको प्रदूषणको अवस्थाको अध्ययन.....	५५
३.५.३ वायुमा रहेको MERCURY को DRY AND WET DEPOSITION विधिबाट अध्ययन:.....	५६
परिच्छेद - ४.....	६१

निष्कर्ष	६१
४.१ उपसंहार	६१
४.२ निष्कर्ष	६१
अनुसूची	
अनुसूची १: सांगठनिक संरचना	६४
अनुसूची २: नागरिक वडापत्र	६६
अनुसूची ३: वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृत आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षणको संक्षिप्त विवरण	६२
अनुसूची ४: वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण	६९
अनुसूची ५: आ.व. २०७९/८० मा विभागमा प्राप्त स्व: अनुगमन प्रतिवेदन	७२
अनुसूची ६: विद्यालय केन्द्रीत वातावरण संरक्षण अन्तर्गत सहयोग प्राप्त विद्यालयको नामावली	८२
अनुसूची ७: उद्योग प्रतिष्ठानहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण गरिएको संक्षिप्त विवरण	८४
अनुसूची ८: उद्योग प्रतिष्ठान तथा वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको फोहोर पानी संकलन तथा परीक्षणको विवरण	८८
अनुसूची ९: वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको विवरण	९०
अनुसूची १०: वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डहरूको विवरण	९१
अनुसूची ११: वातावरण जर्नल २०२३ भोल्युम ९	९२
अनुसूची १२: वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रममा प्राप्त विद्यार्थीहरूको विवरण	९४
अनुसूची १३: नदीनाला, तालतलैयाको पानीको नमूना संकलनको विवरण	९५
अनुसूची १४: उजुरी अनुगमन तथा निरीक्षणको विवरण	९७
अनुसूची १५: प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा केन्द्रीय कार्यान्वयन समितिको बैठकको निर्णय	९८
अनुसूची १५: प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा केन्द्रीय कार्यान्वयन समितिको बैठकको निर्णय	९९

तालिका, चित्र, तथा तस्विरहरुको सूची

तालिका १: वातावरण विभागको कर्मचारी दरबन्दीको विवरण.....	४
तालिका २: वातावरण विभागमा कार्यरत कर्मचारीको विवरण	५
तालिका ३: वातावरण विभागबाट आ.व. २०७९/८० मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमहरुको प्रगति विवरण (रु हजारमा)	१३
तालिका ४: नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश कार्यक्रमको लक्ष्य तथा प्रगति विवरण	१४
तालिका ५: आ.व. २०७९/८० को मुख्य कार्यहरुको प्रगति/उपलब्धि.....	१५
तालिका ६: आ.व. २०७९/८० मा भएका खरिद तथा निर्माण	१६
तालिका ७: वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारबाट पुरस्कृत भएका पत्रकारहरुको विवरण	२१
तालिका ८: वातावरणीय परीक्षण गरिएका आयोजनाहरुको सूची	२४
तालिका ९: घेराबारा तथा PCC गरेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरु	३६
तालिका १०: खरिद गरिएका Spare parts र Consumables	३९
चित्र १: विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत प्रदेशगत रूपमा छनौट भएका विद्यालयको संख्या	२६
चित्र २: क्षेत्रगत अनुगमन गरिएका आयोजनाहरुको संख्या	२८
चित्र ३: छड्के सवारी प्रदूषण अनुगमनको नतिजा	४३
चित्र ४: स्थानीय तहको वातावरणीय अनुगमन मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिम सहजीकरण पुस्तिका	५३
चित्र ५: वर्षातको पानीमा रहेको पारो धातुको परीक्षण परिणाम (राष्ट्रिय केन्द्रीय विश्वविद्यालय, ताईवान).....	५८
चित्र ६: हावामा रहेको पारोको परीक्षण परिणाम (IDEA Consultant, Japan).....	५९
तस्विर १: विभागको सभाहलमा आयोजित पत्रकार अन्तरक्रिया कार्यक्रम	२१
तस्विर २: माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री र श्रीमान् सचिव लगायत वातावरण पत्रकारिता पुरस्कारबाट सम्मानित पत्रकारहरूसँग	२२
तस्विर ३: वातावरणीय परीक्षण गरिएका आयोजनाहरु	२५
तस्विर ४: वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत सम्पन्न भएका कार्यक्रमका स्थलगत गतिविधि	२७
तस्विर ५: वातावरणीय अनुगमन तथा निरीक्षण गरिएका आयोजनाहरु	२९
तस्विर ६: वातावरणीय मापदण्ड परिपालना सम्बन्धमा पोखरा, कास्कीमा आयोजना गरिएको सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम	३१
तस्विर ७: वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन तथा परीक्षण निर्देशिका तयारीका लागि गठित समितिको बैठक	३२
तस्विर ८: वातावरणीय प्रवाहको तथ्याङ्क संकलनका केहि झलक	३४
तस्विर ९: सार्वजनिक पार्क/उद्यान निर्माण मापदण्ड कार्यक्रममा सरोकारवालासँग छलफल तथा अन्तरक्रिया	३५
तस्विर १०: वायु गुणस्तर मापन केन्द्रमा भौतिक निर्माणको नाप जाँच	३७
तस्विर ११: कार्ययोजना कार्यान्वयन केन्द्रीय अनुगमन समितिको बैठक	४१
तस्विर १२: विभागको टोलीबाट सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के) गरिँदै	४३
तस्विर १३: उद्योग प्रतिष्ठानहरुको वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन.....	४५-४७
तस्विर १४: वातावरण विभागमा शोधकर्ताको प्रस्तुतीकरण.....	५२
तस्विर १५: नदीनाला, तालतलैयाको पानीको नमुना संकलन तथा प्रयोगशालामा परीक्षण	५६
तस्विर १६: पारो अध्ययनको लागि नमुना संकलन गरिँदै	६०

परिच्छेद - १

पृष्ठभूमि

१.१ परिचय

वातावरण संरक्षण, प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण र राष्ट्रिय सम्पदा संरक्षणका साथै नेपालले क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा गरेका प्रतिबद्धता कार्यान्वयनको लागि कार्यकारी निकायको आवश्यकता बोध गरी वि.सं. २०५२ सालमा जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयको स्थापना भएको थियो । वि.सं. २०६१ साल चैत्र महिनामा तत्कालिन जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय खारेज भई सो मन्त्रालयको वातावरण महाशाखा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयमा गाभिई वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय कायम हुन आएको थियो । नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६६/०२/२९ को निर्णयबाट नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) (दोश्रो संशोधन) नियमावली, २०६६ स्वीकृत भई साबिक वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट छुट्टिई अलग्गै वातावरण मन्त्रालय स्थापना भएको र नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६९/०२/०५ को निर्णयबाट पुनः विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयसँग गाभिई विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय गठन भएको हो । त्यसैगरी नेपाल सरकारको मिति २०७२/०९/१५ को निर्णयानुसार विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालयबाट वातावरण मन्त्रालय छुट्टिई जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयको गठन भएको थियो । मिति २०७४/१२/०१ मा हालको राज्य पुनर्संरचना तथा संविधानमा गरेको व्यवस्था अनुसार मन्त्रालयको संख्या हेरफेर गर्दा वातावरण मन्त्रालय तात्कालिन वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयसँग गाभिई वन तथा वातावरण मन्त्रालयको गठन भएको छ । वि.सं. २०५८ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत सञ्चालित आर्थिक विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र (सेडा) ले नेपालभर वातावरणीय प्रशासनलाई संस्थागत गर्न मन्त्रालय अन्तर्गत एक सशक्त निकायको स्थापना गर्न सिफारिश गरेको थियो । दशौं योजनाले योजना अवधिमा मन्त्रालय अन्तर्गत एक वातावरण व्यवस्थापन तथा प्रर्वद्धन केन्द्र स्थापना गर्ने लक्ष्य राखेको थियो । तत्कालीन जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत डेनिस सरकारको सहयोगमा सञ्चालित वातावरण क्षेत्र सहयोग कार्यक्रमले मन्त्रालय अन्तर्गत वातावरण प्रर्वद्धन तथा संरक्षण केन्द्र स्थापनामा जोड दिएको थियो । नेपालको संविधानमा मौलिक हक अन्तर्गत धारा ३० द्वारा प्रदत्त स्वच्छ वातावरणको हकको सुनिश्चितताको लागि एवं वातावरण संरक्षण ऐन तथा नियमावलीको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न समेत मन्त्रालय अन्तर्गत कार्यान्वयनस्तरमा एक सशक्त निकायको आवश्यकता बोध गरिएको थियो । जसद्वारा मन्त्रालयले तर्जुमा गरेका नीति, कार्यक्रम, कार्यविधि तथा मापदण्डहरूलाई प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्न सहज हुने अपेक्षा गरिएको थियो । वि.सं. २०६१ सालमा मन्त्रालय अन्तर्गत एक सशक्त निकायको स्थापना गर्न तत्कालिन जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा सामान्य प्रशासन र अर्थ मन्त्रालयका सहसचिवहरू र तत्कालिन जनसंख्या तथा वातावरण

मन्त्रालयका पदाधिकारीहरू सम्मिलित एक कार्यटोली गठन गरिएको थियो । सोही सन्दर्भमा सो टोलीले मलेशिया र भारतको समेत भ्रमण गरेको थियो भने मिति २०६१/०५/२२ मा अर्थ मन्त्रालयले विभागीय स्तरको निकाय गठन गर्न सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा सहमति पठाएको थियो । मन्त्रालय अन्तर्गत विभागीय स्तरको कार्यालय स्थापना गर्न विभिन्न प्रयास भइरहँदा मिति २०६१/१२/१० को नेपाल सरकारको निर्णयानुसार जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय खारेज भई सो मन्त्रालयको वातावरण महाशाखा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयमा गाभिन गई वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रूपमा मन्त्रालय कायम भयो । यसै सिलसिलामा मन्त्रालय अन्तर्गत वातावरण विभागको गठन गर्न तत्कालिन वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सहसचिवको संयोजकत्वमा शाखा प्रमुखहरू सम्मिलित एक कार्य टोली गठन गरिएको र सो कार्यटोलीले वातावरण विभागको गठन गर्न आवश्यक रहेको भनी मिति २०६५/१२/३० मा सँगठन पुनसंरचना सम्बन्धी प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पेश गरेको थियो । यसरी तयार भएको प्रतिवेदनको आधारमा वातावरण विभाग गठन गर्ने सिलसिलामा सँगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गर्न सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयबाट प्रतिनिधि माग गरिएको थियो ।

यसरी नेपालमा विद्यमान तथा बढ्दो वातावरणीय समस्याहरू न्यूनीकरण गर्नको लागि वातावरणीय मापदण्डहरू लागू गर्न दबाव दिने र अनुगमन गर्ने एउटा आधिकारिक निकायको आवश्यकता बोध लामो समय अघिदेखि नै गरिदै आएको थियो । वातावरणीय व्यवस्थापनको अवधारणालाई स्थानीय स्तरसम्म पुर्याउने, नेपालको जलवायु परिवर्तनका कारण सिर्जित समस्याहरूलाई समाधान गर्न सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबीच समन्वय कायम गर्ने र वातावरणीय व्यवस्थापनको प्रभावकारी अनुगमन गर्ने जस्ता कार्यहरू सम्पादन गर्न वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयअन्तर्गत नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को वि.सं. २०६९ साउन १२ गतेको निर्णयानुसार वातावरण विभागको गठन भई २०६९ चैत्र १ गतेदेखि काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, पनौती नगरपालिकास्थित सूचना प्रविधि पार्कबाट यस विभागले कार्य सञ्चालन शुरु गरेको थियो । करिब ८ महिना सो स्थानबाट कार्य सञ्चालन गरिरहेको विभाग मिति २०७० कार्तिक १६ गतेबाट ललितपुर जिल्लाको कुपण्डोलस्थित शहीद शुक्रमार्गमा भाडाको घरमा स्थानान्तरण भएको थियो । मिति २०७५/०४/३१ गतेको माननीय मन्त्रिस्तरीय निर्णयानुसार मिति २०७५/११/१९ गते बाट पुनः स्थानान्तरण भई काठमाडौं जिल्लाको बबरमहलस्थित वन परिसर भित्रको सरकारी भवनमा अवस्थित रही हाल सोही स्थानबाट विभागले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । विशेषतः जल, वायु, भूमि (माटो) र ध्वनि प्रदूषणलगायतका जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकूलनको क्षेत्रमा वातावरण विभाग एक अग्रणी संस्थाको रूपमा क्रियासिल भई देशको वातावरणीय गुणस्तर कायम राख्न र प्रवर्द्धन गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलिँरहेको छ ।

१.१.१ उद्देश्य

वातावरण विभागका उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेका छन्:-

- वातावरण व्यवस्थापनको अवधारणालाई स्थानीय स्तरसम्म पुर्याउने,
- वातावरण जगेर्ना सम्बन्धी आम जनमानसमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- हरित विकासको अवधारणा अनुरूप मानवीय क्रियाकलाप र विकास प्रक्रियालाई वातावरणमैत्री बनाउने,
- वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम, न्यूनीकरण एवं विद्यमान प्राकृतिक विविधता र सुन्दरताको संरक्षण, प्रवर्द्धन गर्ने,
- जलवायु परिवर्तनबाट पर्नसक्ने प्रतिकूल असरहरूलाई न्यूनीकरण, अनुकूलन तथा समयानुकूल गर्ने न्यून कार्बन मार्ग अवलम्बन गर्ने आदि ।

१.१.२ कार्य

नेपाल सरकारको प्रदूषण नियन्त्रण, वातावरण संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गरी वातावरण र विकासबीच समुचित सन्तुलन कायम गर्ने जिम्मेवारी पूरा गर्न वातावरण विभागले देहायका कार्यहरू गर्दै आइरहेको छ :-

- वातावरण सम्बन्धी कानूनहरूको तर्जुमा गर्दा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने,
- वातावरणसँग सम्बन्धित कानून, नीति तथा मापदण्डहरूको कार्यान्वयनका लागि योजना एवम् कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा परीक्षण गर्ने,
- कानूनद्वारा निर्दिष्ट अधिकारको कार्यान्वयन लगायत कानून उल्लंघन गर्नेलाई दण्ड एवं जरिवाना गर्न सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्ने,
- वातावरणीय तत्वहरू तथा वातावरणीय गुणस्तर पालना अनुगमन गर्ने,
- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धमा अनुगमन, मूल्याङ्कन एवं परीक्षण गर्ने, वातावरणमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको परीक्षण र प्रतिवेदन तयार गर्ने,
- वातावरणीय जनचेतना अभिवृद्धिसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- वातावरणीय तथ्याङ्क एवं सूचना प्रणालीको विकास एवं सूचना सामग्रीको वितरण गर्ने,
- वातावरणका क्षेत्रमा कार्य गर्ने सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्ने ।

१.१.३ क्षेत्राधिकार

- वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण,
- उद्योग प्रतिष्ठान एवं वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण,
- वायु गुणस्तार मापन केन्द्रको स्थापना,
- वायु गुणस्तार मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा प्रतिवेदन प्रकाशन,
- वातावरण सम्बन्धी सचेतनामूलक सामग्री प्रसारण,
- स्वीकृत वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण,
- वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूबाट प्राप्त स्वःअनुगमन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण

- वातावरण जर्नल प्रकाशन,
- वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायत कार्यक्रम,
- वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग, कलकारखानाबाट निष्काशित फोहोर पानी लगायतका नमुना संकलन तथा विश्लेषण,
- वातावरणीय मापदण्डहरूको परिपालन सम्बन्धी अनुगमन तथा निरीक्षण,
- वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने
- स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका आयोजनाका सम्बन्धमा प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने
- वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूले स्वीकृत प्रतिवेदन विपरित हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा तथा वातावरणीय मापदण्ड विपरित भएमा कारवाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा सिफारीस गर्ने ।

१.२ सांगठनिक संरचना

१.२.१ वातावरण विभागको सांगठनिक संरचना

महानिर्देशक तथा उपमहानिर्देशकको नेतृत्वमा वातावरण विभागमा छ वटा शाखाहरू रहेका छन् । प्रशासन तथा योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा, प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा, वातावरणीय अध्ययन तथा तथ्याङ्क शाखा र वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा रहेको छ । वातावरण विभागको सांगठनिक संरचना अनुसूची १ मा संलग्न गरिएको छ ।

१.२.२ कर्मचारी दरबन्दी विवरण

वातावरण विभागमा जम्मा पचपन्न (५५) जनाको दरबन्दी रहेकोमा हाल चौवालिस (४४) पदमा मात्र पदपूर्ति रहेकोमा सोको विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

तालिका १: वातावरण विभागको कर्मचारी दरबन्दीको विवरण

क्र.सं.	पदको नाम	सेवा	समूह	श्रेणी	दरबन्दी
१	महानिर्देशक	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	रा.प.प्र.	१
२	उप-महानिर्देशक	इन्जिनियरिङ्ग	केमेष्ट्री	रा.प.प्र.प्रा.	१
३	उप-सचिव	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	रा.प.द्वि.	१
४	वैज्ञानिक अधिकृत	वन	वोटानी	रा.प.द्वि.प्रा.	१
५	सि.डि.के.	इन्जिनियरिङ्ग	केमेष्ट्री	रा.प.द्वि.प्रा.	२

६	वरिष्ठ कृषि अर्थविज्ञ	कृषि	एग्री. इकोनोमिकल, मार्केटिङ्ग एण्ड स्टाटिष्टिक्स	रा.प.द्वि.प्रा.	१
७	शाखा अधिकृत	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	रा.प.तृ.	१
८	कानून अधिकृत	न्याय	कानून	रा.प.तृ.	१
९	लेखा अधिकृत	प्रशासन	लेखा	रा.प.तृ.	१
१०	कृषि अर्थविज्ञ	कृषि	एग्री. इकोनोमिकल, मार्केटिङ्ग एण्ड स्टाटिष्टिक्स	रा.प.तृ.	१
११	मेकानिकल इञ्जिनियर	इन्जिनियरिङ्ग	जनरल मेकानिकल	रा.प.तृ.	१
१२	केमिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग	केमेष्ट्री	रा.प.तृ.	४
१३	वातावरण निरीक्षक	वन	वातावरण	रा.प.तृ.	१६
१५	सिभिल इञ्जिनियर	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल	रा.प.तृ.	३
१६	हाइड्रोपावर इञ्जिनियर	इन्जिनियरिङ्ग	हाइड्रोपावर	रा.प.तृ.	१
१७	जियोलोजिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग	जियोलोजिष्ट	रा.प.तृ.	१
१८	कम्प्युटर अधिकृत	विविध		रा.प.तृ.	१
१९	नायब सुब्बा	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	रा.प.अन.प्र.	४
२०	कम्प्युटर अपरेटर	विविध		रा.प.अन.प्र.	३
२१	असिस्टेन्ट केमिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग	केमेष्ट्री	रा.प.अन.प्र.	१
२२	पुस्तकालय सहायक	शिक्षा	पुस्तकालय	रा.प.अन.प्र.	१
२३	लेखापाल	प्रशासन	लेखा	रा.प.अन.प्र.	१
२४	हलुका सवारी चालक			श्रेणी विहीन	३
२५	कार्यालय सहयोगी			श्रेणी विहीन	४
जम्मा					५५

१.२.३ कार्यरत कर्मचारीको विवरण

तालिका २: वातावरण विभागमा कार्यरत कर्मचारीको विवरण

क्र.सं.	पद	नाम, थर
१	महानिर्देशक	शिवलाल तिवारी
२	उप-महानिर्देशक	तारा दत्त भट्ट
३	उप-सचिव	सीता रेग्मी
४	शाखा अधिकृत	सागर प्रसाद सिग्देल

५	कानून अधिकृत	अञ्जनी कुमार घिमिरे
६	वातावरण निरीक्षण	रबिन शाक्य
७	नायब सुब्बा	प्रकाश बानिया
८	नायब सुब्बा	उध्दव प्रसाद सापकोटा
९	नायब सुब्बा	मन्जु काफ्ले
१०	नायब सुब्बा	मिनाक्षी शर्मा
११	कम्प्यूटर अपरेटर	चिना कुमारी राई
१२	कम्प्यूटर अपरेटर	वेविका राना
१३	पुस्तकालय सहायक	बविता कुमारी
१४	सि.डि.के.	शंकर प्रसाद पौडेल
१५	इञ्जिनियर	सुवर्ण केशरी धौबन्जार
१६	वातावरण निरीक्षक	प्रकाश के.सी.
१७	वातावरण निरीक्षक	नविना महर्जन
१८	वातावरण निरीक्षक	गोविन्द प्रसाद लामिछाने
१९	वातावरण निरीक्षक	हसना श्रेष्ठ
२०	केमिष्ट	अमित दुङ्गाना
२१	वैज्ञानिक अधिकृत	सरोजा अधिकारी
२२	वातावरण निरीक्षक	राजेश्वर पौडेल
२३	वातावरण निरीक्षक	स्वस्ती श्रेष्ठ
२४	वातावरण निरीक्षक	विष्णु पाण्डे
२५	वातावरण निरीक्षक	आरती श्रेष्ठ
२६	वातावरण निरीक्षक	सदीक्षा वस्ती
२७	कम्प्यूटर अपरेटर	रिता कुमारी के.सी.बुढा
२८	वातावरण निरीक्षक	टीका रेग्मी
२९	वातावरण निरीक्षक	बिना घिमिरे
३०	सि.डि.के.	दीपक ज्ञवाली
३१	केमिष्ट	दीपा कुमारी चौधरी
३२	केमिष्ट	अस्मिता वली
३३	केमिष्ट	कुमारी मीना पौडेल
३४	लेखा अधिकृत	रमेश कार्की
३५	लेखापाल	सन्तोष सिग्देल
३६	ह.स.चा.	दीपक दाहाल
३७	ह.स.चा.	कान्छामान तामाङ्ग

३८	ह.स.चा.	निराजन खनाल
३९	ह.स.चा.	ऋषिकेश फुयाल
४०	कार्यालय सहयोगी	बसन्ता घर्ती
४१	कार्यालय सहयोगी	सिता रेग्मी
४२	कार्यालय सहयोगी	महेन्द्र प्रसाद शर्मा
४३	कार्यालय सहयोगी	सीता जि.सी.
४४	कार्यालय सहयोगी	जमुना बजगाई

१.३ विभागका शाखा तथा कार्यविवरण

१.३.१ प्रशासन तथा योजना शाखा

- विभागका कर्मचारीहरूको अभिलेख अध्यावधिक गर्ने सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- कर्मचारी दरवन्दी श्रृजना गर्नको लागि आवश्यक प्रारम्भिक कार्य पुरा गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
- कर्मचारीको सरुवा, बढुवा र विभागीय कारवाहीका निमित्त पेश गर्ने ।
- तालिम तथा छात्रवृत्तिमा मनोनयन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- कर्मचारीको हाजिरी बिदा सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- विभागको भौतिक साधनहरूको स्याहार, सम्भार, मर्मत तथा संरक्षणको व्यवस्था मिलाउने ।
- जिन्सी व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने ।
- विभागबाट सञ्चालित योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने, स्वीकृत योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।
- विभागले गरेका योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गराउने ।
- विभागबाट सञ्चालन गरिने आयोजनाहरूको प्रस्ताव तयार गर्ने ।
- मातहतका कर्मचारीको कामको सुपरीवेक्षण गर्ने र आवश्यकता अनुसार सल्लाह, सुझाव एवं निर्देशन दिने ।
- प्राकृतिक श्रोत संरक्षणमा देखिएका समस्याहरूको पहिचान गरी वातावरण संरक्षण एवं व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- वातावरण संरक्षण तथा प्रवर्द्धन एवं व्यवस्थापनको लागि वातावरणीय शासन (Environmental Governance) को अवधारणा अनुरूप प्राकृतिक श्रोत एवं साधनको बुद्धिमतापूर्ण प्रयोग गरी दिगो विकास हासिल गर्न आवश्यक कार्यक्रम तर्जुमा सम्बन्धी कार्य गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।

- स्थानीय तहहरूसँगको सहभागितामा स्थानीय वातावरण संरक्षणका लागि आवश्यक प्राविधिक, आर्थिक तथा नीतिगत सहयोग उपलब्ध गराउन आवश्यक कार्य गर्ने ।
- वातावरण क्षेत्रमा देखापरेका वा पर्ने समस्याहरू सर्वसाधारणमा पुर्याउने र वातावरणीय संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका लागि जनचेतना जगाउन आवश्यक कार्यक्रमको तर्जुमा सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- वातावरणीय सूचना प्रवाहका लागि आम सञ्चार माध्यमहरूको उपयोग गरी प्रचार प्रसार गर्न आवश्यक कार्यहरू गर्ने ।
- वातावरण संरक्षणका लागि व्यापक जनसहभागिता जुटाउने तथा (Green Consumerism) लाई प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक कार्य गर्ने ।

१.३.२ आर्थिक प्रशासन शाखा

- स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम सञ्चालन तथा अनुगमन गर्ने र कार्यक्रम तथा सालबसाली खर्चको आधारमा बजेट तर्जुमा गर्ने ।
- अख्तियारी प्राप्त गर्ने, आम्दनी बाँध्ने र प्रचलित कानून बमोजिम खर्च गर्ने ।
- विनियोजन, राजश्व तथा धरौटी खाता सञ्चालन गर्ने ।
- आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी ऐन नियम बमोजिम खर्च गर्ने ।
- तोकिए बमोजिम लगत तथा प्रतिवेदनहरू पठाउने ।
- कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालयबाट आन्तरिक लेखा परीक्षण गराउने ।
- महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट अन्तिम लेखापरीक्षण गराउने ।
- बेरुजुहरूको लगत किताब राखी फछ्यौट गर्ने गराउने ।
- विभागमा प्राप्त भएका धरौटी तथा राजश्व रकम आम्दनी बाँध्ने ।
- सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख राख्ने ।
- आर्थिक प्रशासनसँग सम्बन्धित अन्य कामकाज गर्ने ।

१.३.३ प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा

- वातावरण व्यवस्थापनको कार्यसम्पादनमा आवश्यक पर्ने औद्योगिक निष्काशनका नमुना सङ्कलन परीक्षण सम्बन्धी आवश्यक कार्य गर्ने, गराउने ।
- वातावरणीय मापदण्ड विकासका लागि अन्य मुलुकहरूमा अवलम्बन भइसकेका मापदण्डहरूलाई देश भित्र लागु गर्नका लागि प्रारम्भिक अनुसन्धान गर्न सहयोग पुर्याउने ।
- वातावरणीय मापदण्ड परिपालना गराउने कार्यमा वातावरण निरीक्षकहरूलाई परिचालन गर्ने, गराउने सम्बन्धी आवश्यक कार्य गर्ने ।
- वातावरण निरीक्षकहरू मार्फत स्थानीय तहहरूमा रहेका वातावरण संरक्षण प्राविधिकहरूलाई मापदण्ड अनुगमन तथा प्रदूषण नियन्त्रण कार्यमा परिचालन गर्ने योजना बनाउने तथा परिचालन गर्ने ।

- स्थानीय तहहरूका वातावरण संरक्षणसँग सम्बन्धित प्राविधिकहरूलाई आवश्यक तालिमको योजना तयार गरी तालिम सञ्चालन गर्न गराउन आवश्यक सहयोग पुर्याउने ।
- वार्षिक मापदण्ड पालना सम्बन्धी तथ्याङ्कहरू संकलन गरी रेकर्ड राख्ने व्यवस्था मिलाउन सहयोग पुर्याउने ।
- सम्बन्धित उद्योगहरूको संलग्नतामा मापदण्ड पालनाका लागि शर्त तोक्ने तथा पालना सम्बन्धी समयावधि निर्धारण गर्न सहयोग पुर्याउने तथा स्वीकृतिका लागि पेश गर्ने ।
- उद्योगहरूलाई सोझै वा स्थानीय तहहरू मार्फत प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी गर्ने गराउने कार्यमा सहयोग पुर्याउने ।
- प्रदूषण नियन्त्रणका प्रविधि सम्बन्धी सूचनाहरू संकलन गरी उद्योगहरूलाई सूचनाहरू उपलब्ध गराउने सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गरी प्रतिवेदन प्रकाशन गर्ने ।
- वातावरणीय प्रदूषण (वायु, ध्वनी, जल, माटो, आदि) को Inventory प्रयोजनको लागि राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा मुख्य मुख्य शहरहरूको अध्ययन गर्ने ।

१.३.४ वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा

- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तथा यस सम्बन्धी प्रतिवेदनको प्राविधिक पक्षमा अध्ययन एवं राय सुझाव दिने ।
- स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको कार्यान्वयन स्थिति सम्बन्धी अनुगमन गर्ने, सम्बन्धित निकायलाई अनुगमन गर्न प्रोत्साहित गर्ने र त्यस्ता प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने ।
- वातावरणीय परीक्षण गर्ने गराउने तथा त्यस्ता प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने ।
- वातावरणीय परीक्षण एवं अनुगमन कार्यलाई सरलीकृत गर्दै लैजान आवश्यक निर्देशिका दिग्दर्शन एवं ढाँचा तयार एवं अध्यावधिक गरी प्रकाशन गर्ने ।
- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा प्रचारप्रसार, जनचेतना अभिवृद्धि एवं जनशक्ति विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गराउने ।
- वातावरणीय अनुगमन, निरीक्षण तथा परीक्षणबाट प्राप्त विवरण समावेश गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- वातावरणीय सूचना प्रवाहका लागि आम सञ्चार माध्यमहरूको उपयोग गरी प्रचार प्रसार गर्न आवश्यक कार्यहरू गर्ने ।
- वातावरण संरक्षणका लागि व्यापक जनसहभागिता जुटाउने तथा Green Consumerism लाई प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक कार्य गर्ने ।
- स्वच्छ विकास संयन्त्र सम्बन्धी प्रस्तावहरूको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गर्ने ।
- शहरी हरियाली प्रवर्द्धनका लागि कार्यविधि, निर्देशिका तथा योजना तर्जुमा गर्ने ।

- शहरी हरियाली प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई विस्तार गर्ने ।
- विभागीय प्रमुखले तोकेको अन्य आवश्यक कार्यहरू गर्ने ।

१.३.५ वातावरणीय अध्ययन तथा तथ्याङ्क शाखा

- हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यून गर्ने एवं अनुकूलन सम्बन्धी आवश्यक प्रविधिको विकास तथा हस्तान्तरण एवं प्राविधिक तथा आर्थिक सहूलियत प्रदान गर्ने सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने ।
- स्वच्छ विकास संयन्त्र सम्बन्धी प्रस्तावहरूको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गर्ने ।
- स्वच्छ विकास सम्बन्धी प्रस्तावहरूको कार्यान्वयनबाट गरिवी निवारण लगायत दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुगे नपुगेको बारेमा स्थिति प्रतिवेदन तयार गरी प्रकाशन गर्ने ।
- जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धि एवं यस अन्तर्गतका प्रोटोकलमा उल्लिखित प्रावधानहरू एवं पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनबाट पारित निर्णयहरूका कार्यान्वयनको लागि तोकिएका अन्य कार्यहरू गर्ने ।
- प्रकोप न्यूनीकरण सम्बन्धी नीति तथा रणनीति तयार गर्ने ।
- राष्ट्रिय अनुकूलन कार्ययोजना (नापा) मा उल्लेख भएका अनुकूलन तथा न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- प्राकृतिक तथा मानव सृजित प्रकोपहरूबाट हुने जोखिमबाट बच्न गर्न सकिने उपायहरूबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने ।
- आयोजनाहरूको स्वःअनुगमन प्रतिवेदनको तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने ।
- स्वीकृत वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने ।

१.३.६ वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा

- उद्योगहरूबाट हुने वायु प्रदूषणको निष्काशनको नाप जाँच गर्ने ।
- उद्योगहरूबाट निस्कने फोहोरपानी (Effluent) को परीक्षण गर्ने ।
- उद्योगहरूबाट निस्केको हानिकारक फोहोरजन्य पदार्थहरूको परीक्षण गर्ने र पहिचान (Characterization) गर्ने ।
- प्रयोगशालाहरूमा हुने विभिन्न प्रकारका उपकरणहरू सञ्चालन एवं मर्मत सम्भार गर्ने ।
- प्रयोगशालाहरूमा Good Laboratory Practices, गुणस्तर व्यवस्थापन प्रणाली लागु गर्ने तथा कार्यान्वयन गर्ने ।
- प्रयोगशालाहरूका विभिन्न उपकरण एवं संयन्त्रहरूको क्यालिब्रेशन गर्ने गराउने ।
- प्रयोगशालाहरूमा हुने Proficiency Testing Program, Proficiency Measurement Programme मा भाग लिने ।

- वायु, जल तथा अन्य वातावरणीय प्रदूषण नमुनाको परीक्षण एवं विश्लेषण गर्ने ।
- वातावरणीय नमुना संकलन तथा विश्लेषण सम्बन्धी कार्यमा केन्द्रीय वातावरणीय प्रयोगशालाको रूपमा कार्य गर्ने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा आएका प्रयोगशाला सम्बन्धी असल अभ्यासहरूको अध्ययन गरी प्रयोगमा ल्याउने ।
- प्रयोगशालासँग सम्बन्धित राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू, विश्वविद्यालय, आदिसँग समन्वय गरी कार्य गर्ने ।
- वातावरणीय प्रयोगशालाहरूको लागि निर्देशिका, Code Of Conduct/ SOP/ Manual/ Working Procedure आदि तयार गर्ने ।
- वातावरणीय प्रयोगशालाहरूको गुणस्तर तोक्ने ।
- रसायन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धी
- त सन्धि महासन्धिको रसायन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- रसायन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- वातावरण विभागका लागि आवश्यक वातावरणीय मापदण्ड सम्बन्धी अध्ययन गर्ने ।

१.४ विभागको कार्यसम्पादनसँग सम्बद्ध ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्डहरू

नीति तथा रणनीतिहरू

- राष्ट्रिय वातावरण नीति २०७६
- राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६
- पन्ध्रौँ योजना (आ.व. २०७६/०७७-२०८०/०८१)

ऐन तथा नियमहरू

- वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६
- वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७

कार्ययोजना

- काठमाण्डौ उपत्यकाका लागि वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६
- प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजना, २०७८

राजपत्र

- चालिस माईक्रोन भन्दा पातलो प्लाष्टिको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण र प्रयोगमा पूर्णरूपमा रोक, २०७८
- नेपालभर प्लाष्टिकजन्य फूलगुच्छाको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण वा भण्डारणमा रोक, २०७९

मापदण्ड

- नेपाल सवारी प्रदूषण मापदण्ड, २०६९
- ग्याँस तथा पेट्रोलद्वारा चल्ने सवारी साधनको प्रदूषणसम्बन्धी मापदण्ड, २०५७
- पेट्रोल र डिजेलबाट चल्ने सवारी साधनको प्रदूषण सम्बन्धी मापदण्ड, २०५४
- ईटा उद्योगबाट निष्काशन हुने धुँवा र चिमनीको उचाइसम्बन्धी मापदण्ड, २०७४
- इन्सिनरेटर सञ्चालनबाट निष्काशन हुने धुँवा तथा चिमनीको उचाइसम्बन्धी मापदण्ड, २०७१
- सिमेन्ट र क्रसर उद्योगबाट निष्काशन भई हावामा जाने धुलो सम्बन्धी मापदण्ड, २०५४
- डिजेल जेनेरेटरबाट निष्काशन भई हावामा जाने धुवाँ सम्बन्धी मापदण्ड, २०६९
- उद्योग/प्रतिष्ठानहरूमा जडान भएका ब्वाइलरको सञ्चालनबाट निष्काशन हुने धुवाँ तथा चिमनीको उचाई सम्बन्धी मापदण्ड, २०५४
- वायुको गुणस्तर सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, २०६९
- सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको (गैर अल्कोहलजन्य पेय, औषधी उत्पादन) मापदण्ड, २०६९
- उद्योगबाट सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको मापदण्ड, २०५४
- सर्फेस फिनिशिंग उद्योग तथा पेन्ट उद्योगको हकमा औद्योगिक एफ्ल्युएण्ट मापदण्ड, २०६७
- विभिन्न उद्योगहरूको लागि मापदण्ड (दूध, चिनी, सुति कपडा, साबुन), २०६०
- सार्वजनिक ढलहरूमा पठाउने तथा संयुक्त फोहोर पानी प्रशोधन प्लान्टबाट सतही पानीमा पठाउने औद्योगिक एफ्ल्युएण्ट सम्बन्धी निर्देशक मापदण्ड (Generic Standard), २०६०
- सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको निर्देशक मापदण्ड (Generic Standard), २०५८ (छाला, उन प्रशोधन, फर्मेन्टेशन, वनस्पति घ्यू तथ तेल, पेपर र पल्पका उद्योगहरू)
- गैर अल्कोहलजन्य पेय पदार्थ र औषधि उत्पादन गर्ने उद्योगहरूको एफ्ल्युएण्ट मापदण्ड, २०६९
- ध्वनिको गुणस्तर सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, २०६९
- घरभित्रको वायुको गुणस्तर राष्ट्रिय मापदण्ड र कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६६
- अस्पतालबाट निष्काशन हुने फोहोर पानीको मापदण्ड, २०७६
- फोहोरपानी प्रशोधन केन्द्रबाट प्रशोधन भई उत्सर्जन हुने प्रशोधित फोहोरपानीको मापदण्ड, २०८०

परिच्छेद - २

वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगतिको सारंश

२.१ आ.व. २०७९/८० मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमको प्रगति विवरण

वातावरण विभागले चालुतर्फ कुल रु.१३,९१,००,०००/- बजेट प्राप्त भई खुद बजेट १०,६६,४४,०००/- मा रु. ६,१५,४४,०००/- खर्च भएको छ भने पुँजीगततर्फ रु.१०,६१,००,०००/- बजेट प्राप्त भई खुद बजेट रु. १०,६१,००,०००/- मा रु. ४,१९,५०,०००/- खर्च भएको छ । चालुतर्फ ५७.७१% तथा पुँजीगततर्फ ३९.५४% खर्चको प्रगति अनुसार रहेको छ । कुल खुद बजेट रु. २१,२७,४४,०००/- मा रु. १०,३४,९४,०००/- खर्च भएको छ कुल खर्च प्रतिशत ४८.६५% रहेको छ ।

तालिका ३: वातावरण विभागबाट आ.व. २०७९/८० मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमहरूको प्रगति विवरण (रु. हजारमा)

बजेट	शुरू बजेट	रकमान्तर		खुद बजेट	खर्च	खर्च %
		थप	घट			
३२९०५०११३ चालुतर्फ	१३९१००	३२९	३२७८५	१०६६४४	६१५४४	३२९०५०११३ चालुतर्फ
३२९०५०११४ पुँजीगततर्फ	१०६१००	१०५००	१०५००	१०६१००	४१९५०	३२९०५०११४ पुँजीगततर्फ
जम्मा	२४५२००	१०८२९	४३२८५	२१२७४४	१०३४९४	जम्मा

२.२ नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश भएको कार्यक्रमको प्रगति विवरण

तालिका ४: नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश कार्यक्रमको लक्ष्य तथा प्रगति विवरण

नीति तथा कार्यक्रम	बजेट वक्तव्य	मुख्य क्रियाकलाप	लक्ष्य	प्रगति	कैफियत
९५. वातावरण संरक्षण सम्बन्धी मापदण्डलाई विकासमैत्री हुनेगरी परिमार्जन गरिनेछ। मुख्य शहरहरूमा वायु, ध्वनी, जल प्रदूषण एवं ब्याट्रीबाट उत्सर्जन हुने प्रदूषण नियन्त्रणको क्षेत्रगत मापदण्ड तथा कार्ययोजना कार्यान्वयन गरिनेछ।	-	ध्वनी मापन केन्द्र स्थापना (to be installed in existing AQMS site)	१	०	
	-	वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना (PM only)	३	०	
	-	वायु गुणस्तर सम्बन्धी वातावरणीय मापदण्डहरूको पुनरावलोकन	१	१	
	-	वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन तथा परीक्षण निर्देशिका तयारी (वातावरण संरक्षण नियमावलीद्वारा पहिचान भएको कुनै तीन क्षेत्रको)	३	३	
८८. विकास र वातावरण बीच सन्तुलन कायम गर्ने नीति लिइनेछ।	375. आयोजना कार्यान्वयन र वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण सम्बन्धी कार्य समानान्तर रूपमा अघि बढाइनेछ।	EIA स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण	५	५	
		वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन	३०	२५	
		उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण गर्ने।	१२०	८०	

२.३ मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि

तालिका ५: आ.व. २०७९/८० को मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि

क्र.सं.	योजना तथा कार्यक्रम	कार्यान्वयन अवस्था (प्रतिशत)
१.	सवारी प्रदूषण चेकजाँचको लागि ईक्वीपमेन्ट र पावर ब्याकअप सहितको मोबाईल गाडी खरिद	१००
२.	Spare Parts and consumables for Existing Air Quality PM Equipment	१००
३.	सञ्चालन भइरहेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको लागि जगेडा PM Equipment	१००
४.	Environmental Data analysis प्रयोगशालाका लागि High performance Computers and Laptops	१००
५.	प्रयोगशालाका उपकरण तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको क्यालिब्रेसन टावरका लागि इन्भर्टर सहितको पावर ब्याकअप सिस्टम	१००
६.	प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा केन्द्रीय कार्यान्वयन समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम	१००
७.	काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम	१००
८.	वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्क विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्ने तथा प्रकाशन	१००
९.	वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन तथा परीक्षण निर्देशिका तयारी (वातावरण संरक्षण नियमावलीद्वारा पहिचान भएको कुनै तीन क्षेत्रको)	१००
१०.	सवारी प्रदूषण अनुगमन	१४.२९
११.	वायुमा रहेको mercury को dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन गर्ने	१००
१२.	वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रम	९३.३३
१३.	त्रि.वि.वि.सँगको सहकार्यमा जैविक पदार्थ (Bio-mass) को प्रयोग गरी पानी तथा फोहोर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुऱ्याउने आर्सेनिक धातुलाई हटाउने प्रविधिको विकास सम्बन्धी अध्ययन	१००
१४.	EIA स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण	१००

१५.	वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन	८३.३३
१६.	उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण गर्ने	६६.६७
१७.	वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि नदी नाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग, कलकारखानावाट निष्काशित फोहोर पानी लगायतका नमुना संकलन तथा विश्लेषण	१००
१८.	वायु गुणस्तर सम्बन्धी वातावरणीय मापदण्डहरूको पुनरावलोकन	१००
१९.	वातावरणीय मापदण्डको परिपालना (Env Compliance) सम्बन्धमा सरोकारवालासँग स्थलगत सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम (क्रसर र खानी समेत)	१००
२०.	वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्यदृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण (रेडियो/टेलिभिजन/एफ.एम./पत्रपत्रिकाबाट)	८०
२१.	विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम	९४.२९
२२.	सार्वजनिक पार्क/उद्यानहरूमा वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्न पालना गर्नुपर्ने मापदण्ड	१००

२.४ विभागद्वारा आ.व. २०७९/८० मा भएका खरिद तथा निर्माण

तालिका ६: आ.व. २०७९/८० मा भएका खरिद तथा निर्माण

क्र.सं.	खरिद तथा निर्माण विवरण	संख्या
१.	डेक्सटप कम्प्युटर	३
२.	ल्यापटप	९
३.	प्रोजेक्टर	१
४.	प्रिन्टर	१
५.	EDM 180+	२
६.	करेन्ट मिटर	२
७.	हट एयर ओभन	१
८.	अफिस टेबल	९
९.	अफिस कुर्सी	९
१०.	UPS १० के.भि.ए.	१
११.	सोफा सेट	२
१२.	ब्याट्री	१६
१३.	काठको टेबल (६२*२५*३०)	४

१४.	सि.सि.क्यामरा	४
१५.	काठको दराज	१
१६.	गाडी (स्कोरपियो)	१
१७.	धुँवा मापन यन्त्र	१
१८.	फाईल क्याबिनेट	२
१९.	साईड टेबल	४
२०.	डिस्पेन्सर	३

२.५ विभागबाट सम्पन्न गरिएका अन्य कार्यहरूको विवरणहरू

- ल्याबका उपकरणहरूको Annual Maintenance Contract गरिएको
- वायुमा रहेको mercury को dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन गरिएको
- वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको मर्मत संभार गरी कुल ११ स्थानमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र निरन्तर सञ्चालन भइराखेको
- सम्बन्धित सरोकारवाला (संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, काठमाडौं तथा ललितपुर महानगरपालिका) सँग समन्वय गरी उपत्यकामा Central Treatment Facility स्थापनाको पूर्वसम्भाव्यता सम्बन्धी अध्ययन गरिएको
- त्रि.वि.वि.सँगको सहकार्यमा जैविक पदार्थ (Bio-mass) को प्रयोग गरी पानी तथा फोहोर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुऱ्याउने आर्सेनिक धातुलाई हटाउने प्रविधिको विकास सम्बन्धी अध्ययन गरिएको
- सार्वजनिक पार्क/उद्यानहरूमा वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्न पालना गर्नुपर्ने मापदण्डको मस्यौदा मापदण्ड तयार गरी स्वीकृतिका लागि मन्त्रालय पठाएको
- वायु गुणस्तर सम्बन्धी वातावरणीय मापदण्डहरूको पुनरावलोकन गरिएको
- वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूबाट प्राप्त स्वःअनुगमन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण गरी विभागको वेबसाईट doenv.gov.np मा राखिएको
- विभागमा प्राप्त वातावरणीय उजुरीहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण

परिच्छेद - ३

शाखागत प्रगति विवरण

३.१ प्रशासन तथा योजना शाखा

३.१.१ विश्व वातावरण दिवस

पृष्ठभूमि

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय वातावरण कार्यक्रमको आह्वानमा सन् १९७३ देखि प्रारम्भ भई हरेक वर्ष जुन ५ का दिन विश्व वातावरण दिवस मनाउने प्रचलत शुरु भएको हो। विश्वका १५० भन्दा बढी देशहरूमा लाखौं मानिसहरू सहभागी हुने यो सबैभन्दा ठूलो विश्वव्यापी वातावरणीय कार्यक्रम हो। विश्व वातावरण दिवसको मुख्य उद्देश्य सरकार, व्यवसाय, नागरिक समाज, विद्यालय, सेलिब्रेटी, शहर र समुदायहरूलाई चेतना जगाउने र वातावरणीय संरक्षण तथा संवर्द्धनमा जागरूक गराउने कार्यमा संलग्न गराउनु रहेको छ। यही सन्दर्भमा २०२३ जुन ५ को विश्व वातावरण दिवस भव्यताका साथ मनाउन तय भएको मूल विषय **Solutions to Plastic Pollution** र नारा **Beat Plastic Pollution** लाई नेपालमा “प्लाष्टिकजन्य प्रदूषण निर्मूल पारौं; वातावरणमैत्री विकल्पको उपयोग गरौं” भन्ने राष्ट्रिय नाराका साथ देशव्यापी रूपमा मनाइएको छ। नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत वातावरण विभागले पनि विभिन्न क्रियाकलापहरू गरी विश्व वातावरण दिवस मनाएको छ।

उद्देश्य

विश्व वातावरण दिवसको प्रमुख उद्देश्य यस वर्षको अन्तर्राष्ट्रिय थिम तथा नारामा आधारित रही तय गरिएको राष्ट्रिय नारा “प्लाष्टिकजन्य प्रदूषण निर्मूल पारौं; वातावरणमैत्री विकल्पको उपयोग गरौं” लाई सार्थक बनाउने रहेको थियो।

सम्पन्न गरिएका प्रमुख क्रियाकलापहरू

१. वन परिसर सरसफाई:

मिति २०८०/०२/२१ गते बिहान ११ बजे श्री वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण तथा जैविक विविधता महाशाखा प्रमुख श्री मेघनाथ काफ्लेज्यूको प्रमुख आतिथ्यतामा वन परिसर भित्रका २०० भन्दा बढी कर्मचारीहरूको उपस्थितिमा वन परिसर सरसफाई सम्पन्न भएको थियो।

२. विद्युतीय सवारी साधन र्याली:

मिति २०८०/०२/२२ गते विहान ७:३० बजे भृकुटीमण्डप, काठमाडौंमा कार्यक्रम तय गरिएको थियो। यस कार्यक्रमको आयोजक नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण विभाग रहेको र सह-आयोजक विद्युतीय परिवहन निर्माता तथा आयात संघ, नेपाल (EVMIAN) रहेको थियो भने रुट

व्यवस्थापनको उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालय रामशाहपथले समन्वय गरेको थियो । विद्युतीय सवारी साधन र्यालीको समुद्घाटन प्रमुख अतिथि वन तथा वातावरण मन्त्रालयका माननीय मन्त्री डा. विरेन्द्र प्रसाद महतो ज्यूले गर्नुभएको थियो । यस कार्यक्रम शुरु भृकुटीमण्डपबाट शहिदगेट - कालिमाटी त्रिपुरेश्वर - कलंकी थापाथली - महाराजगंज चोक - माईतिघर - लाजिम्पाट नयाँबानेश्वर - पुरानो बानेश्वर - गौशाला - चाबहिल - नारायणगोपाल चोक - महाराजगञ्ज - लाजिम्पाट - जमल - घण्टाघर हुँदै भृकुटीमण्डप आएर सम्पन्न भएको थियो ।

३. मुल समारोह:

वातावरण विभाग परिसरमा जुन ५, २०२३ बिहान ११:०० बजेदेखि विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा मुल समारोह कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । उक्त समारोहको अध्यक्षता वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सचिव डा. रेवती रमण पौडेलले गर्नुभएको थियो भने प्रमुख अतिथि माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री डा. विरेन्द्र प्रसाद महतले कार्यक्रमको समुद्घाटन गर्नुभएको थियो । यस समारोहमा स्वागत मन्तव्य वातावरण विभागका महानिर्देशक शिवलाल तिवारीले राख्नुभएको थियो । सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूबाट विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा प्रदान गर्नुभएको शुभकामना सन्देश वातावरण विभागका उपमहानिर्देशक तारा दत्त भट्टबाट वाचन गरिएको थियो । त्यसैगरी उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रका कार्यकारी निर्देशक नवराज ढकाल, त्रिभुवन विश्वविद्यालय वातावरण विभाग केन्द्रीय विभागका प्राध्यापक डा. रेजिना मास्के (ब्याँजु), नेपाल सरकारका प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयका सचिव वैकुण्ठ अर्याल, नेपाल सरकारका पूर्व वातावरण मन्त्री गणेश साह तथा माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री डा. विरेन्द्र प्रसाद महतले आफ्ना भनाई राख्नुभएको थियो भने कार्यक्रमको समापन वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सचिव डा. रेवती रमण पौडेलले गर्नुभएको थियो ।

४. सन्देश प्रकाशन तथा परिसंवाद:

स्थानीय तह, प्रदेश सरकार, संघीय सरकार एवं सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरु, सम्बन्धित सरोकारवाला र आम सर्वसाधारणमा वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धी विविध कार्यक्रमहरु गर्दै विश्व वातावरण दिवस मनाउने सम्बन्धमा वातावरण विभागले मिति २०८०/०२/१८ का दिन सन्देश प्रकाशन गरेको थियो । यसैगरी मिति २०८०/०२/२२ तदनुसार जुन ५, २०२३ का दिन गोरखापत्र दैनिकमा सम्माननीय प्रधानमन्त्री, माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री, वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सचिव र वातावरण विभागका महानिर्देशकको शुभकामना सन्देश प्रकाशन गरिएको थियो ।

वातावरण दिवस मनाउने क्रममा नेपाल टेलिभिजनबाट मिति २०८०/०२/२२ गते साँझ ७:०० बजे वातावरण परिसंवाद कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । यस कार्यक्रममा वातावरण विभागका सी.डी.के. शंकर प्रसाद पौडेल, त्रि.वि.का प्रा. डा. रामेश्वर अधिकारी र प्लाष्टिक बोटल Recycler व्यवसायी प्रकाश भारतीको उपस्थितिमा रहेको थियो ।

५. रिङ्गटोन तयारी तथा प्रसारण:

वातावरण दिवस सम्बन्धी जन चेतना जगाउने उद्देश्यले विभागका उपमहानिर्देशकको नेतृत्वमा सन्देशमूलक रिङ्गब्याक टोन तयार गरिएको थियो । सो रिङ्गब्याक टोन वातावरण दिवसका दिन Nepal Telecom बाट प्रसारण गरिएको थियो । उक्त सन्देश देहाय अनुसार रहेको थियो ।

**विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय,
वातावरण विभागको विशेष अनुरोध:**

प्लाष्टिकजन्य प्रदूषण नियन्त्रण गर्न निम्न उपायहरूको अवलम्बन गरौं;

प्लाष्टिकको झोलाको सट्टा सधैं वैकल्पिक झोलाको प्रयोग गरौं;

फोहोरलाई घरमै छुट्याउने बानी गरौं;

फोहोर जलाउने कार्य नगरौं नगराऔं;

वातावरणमा हुने प्रदूषणबाट हामी सबै पिडीत हुने भएकाले वातावरण प्रदूषण हुने क्रियाकलापहरू आजैदेखि बन्द गरौं गराऔं ।

नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण विभाग

३.१.२ वातावरण प्रवर्द्धन अन्तरक्रिया तथा पत्रकारिता पुरस्कार

क. पत्रकारहरूसँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम

यस कार्यक्रम अन्तर्गत मिति २०८० बैशाख ८ गते शुक्रवारका दिन विभागको हलमा पत्रकारहरूसँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । विभिन्न सञ्चार माध्यममा कार्यरत झण्डै १५ जना वातावरण क्षेत्रमा कलम चलाउने पत्रकारहरूको उपस्थिति रहेको उक्त अन्तरक्रिया कार्यक्रममा विभागका प्रवक्ता तथा सि.डि.के. शंकर प्रसाद पौडेलले वायु प्रदूषणको अवस्था र विभागको जिम्मेवारीका विषयमा प्रस्तुति गर्नुभएको थियो भने शाखा अधिकृत सागर प्रसाद सिग्देलले वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारको लागि विभागले स्वीकृत गरेको छनौट प्रक्रियाका सम्बन्धमा छोटो प्रस्तुतीकरण गर्नुभएको थियो ।

उक्त अन्तरक्रिया कार्यक्रमको अध्यक्षता विभागका महानिर्देशक श्री शिवलाल तिवारीज्यूले गर्नुभएको थियो भने कार्यक्रममा उपस्थित सञ्चारकर्मीहरूले उठाएका विभिन्न सवालहरूको सम्बोधन विभागका सम्बन्धित शाखा प्रमुखहरू तथा समग्र विषयबस्तुको सम्बोधन गरी कार्यक्रमको समापन श्रीमान् महानिर्देशकज्यूबाट भएको थियो । उक्त कार्यक्रममा विभागका सबै कर्मचारीहरूको समेत उपस्थिति रहेको थियो ।

तस्विर १: विभागको सभाहलमा आयोजित पत्रकार अन्तरक्रिया कार्यक्रम

ख. वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार

वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारका लागि १५ दिनको समय दिई मिति २०८० वैशाख ३ गते मनोनयन आव्हानको लागि गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा सूचना प्रकाशन गरिएको थियो भने तोकिएको अवधि भित्र पर्याप्त मात्रामा मनोनयन दर्ता नभएको हुँदा एक हप्ताको समयवधि थप गरी विभागको वेबसाईटमा पुनः सूचना प्रकाशन गरिएको थियो ।

वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारका लागि छनौट गरी सिफारिश गर्न गठित समितिबाट तोकिएको मापदण्ड बमोजिम मूल्यांकन गरी पुरस्कार तथा सम्मानका लागि सिफारिश भई आए बमोजिम देहाय अनुसारका ३ जना पत्रकारहरूलाई जनही ५० हजार नगद र प्रमाण पत्र सहित विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा आयोजित मूल समारोहमा सम्मान गरिएको थियो ।

तालिका ७: वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारबाट पुरस्कृत भएका पत्रकारहरूको विवरण

क्र.नं.	पत्रकारहरूको नाम	स्थायी ठेगाना	पत्रकारिताको विधा	आवद्ध संस्था
१	श्री भिष्मराज ओझा	धनगढी उपमहानगरपालिका-२, कैलाली	छापा/पत्रपत्रिका	रासस
२	श्री बालिका मादेन	महालक्ष्मी न.पा.-९, धनकुटा	एफ.एम./रेडियो	रेडियो नेपाल
३	श्री गोविन्द प्रसाद पोखरेल	उर्लावारी न.पा.-३, मोरङ्ग	अनलाईन	कान्तिपुर दैनिक अनलाईन

तस्विर २: माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री र श्रीमान् सचिव लगायत वातावरण पत्रकारीता पुरस्कारबाट सम्मानित पत्रकारहरुसँग

३.१.३ वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण

पृष्ठभूमि:

नेपाल स्वच्छ वातावरण कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७९/०८० मा स्वीकृत भएका कार्यक्रम अनुसार नेपाल टेलिभिजन लगायत विभिन्न टेलिभिजन तथा रेडियोबाट वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी टेलिचलचित्र/श्रव्य दृश्य सामग्री, जिङ्गल, वृत्तचित्र लगायत सामग्री निर्माण एवं प्रसारण गरी वातावरण सम्बन्धी जनचेतना जागृत गराई जनस्तरबाटै वातावरण सम्बर्द्धन र संरक्षणमा योगदान गर्ने उद्देश्यका साथ सञ्चालन गरिएको थियो ।

कार्यक्रमको प्रगति विवरण

उक्त कार्यक्रम सञ्चालनका लागि नेपालको हकमा सबैभन्दा प्रभावकारी रहेको टेलिभिजन च्यानल नेपाल टेलिभिजनको राष्ट्रिय प्रसारण एवं रेडियो नेपाल मार्फत वातावरण सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री निरन्तर प्रचार

प्रसार गरिएको थियो । यसैगरी विभागले विभिन्न छापा तथा अनलाईन पत्रपत्रिका, म्यागेजिन मार्फत वातावरणसँग सम्बन्धित सूचना सामग्रीहरूको समेत प्रचार प्रसार गरिएको थियो ।

कार्यक्रमबाट हासिल उपलब्धि:

- वातावरण विभागको परिचयसँगै यस विभागका शाखाहरूको शाखागत जिम्मेवारी सहित सम्पादन गरिने विषयहरू वस्तुसँग सम्बन्धित वृत्तचित्र निर्माण
- खुल्ला रुपमा फोहोर नजलाउने तथा सवारी साधनबाट हुने प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी लघु चलचित्र निर्माण ।
- यस प्रचार प्रसारबाट जनमानसमा वातावरण संरक्षण तथा सम्बर्द्धनका सम्बन्धमा जनचेतना बृद्धि भएको अपेक्षा गरिएको छ जसका कारण वातावरण संरक्षण तथा सम्बर्द्धनमा टेवा पुगेको अपेक्षा गरिएको छ ।
- यसका साथै विभिन्न व्यापारी वर्गहरूले व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्दा, उद्योग प्रतिष्ठान लगायत विकास निर्माणका कार्यहरू सञ्चालन गर्दा अपनाउनुपर्ने वातावरणीय सावधानीहरू तथा गर्नुपर्ने वातावरणीय अध्ययनहरू र पालना गर्नुपर्ने वातावरणीय कानूनहरूको बारेमा समेत चेतना बृद्धि भएको अपेक्षा गरिएको छ ।

३.२ वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा

३.२.१ EIA स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन २०७६ को दफा १२ ले वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने प्रस्तावको कार्यान्वयन शुरु गरी सेवा वा वस्तु उत्पादन वा वितरण शुरु गरेको दुई वर्ष भुक्तान भएको मितिले छ महिनाभित्र त्यस्तो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा परेको प्रतिकूल प्रभाव, त्यस्ता प्रभावलाई कम गर्न अपनाएको उपाय तथा तिनको प्रभावकारिताको सम्बन्धमा विश्लेषण गरी वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अद्यावधिक रुपमा राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस सन्दर्भमा वातावरणीय परीक्षण गर्ने जिम्मेवारी वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट वातावरण विभागमा हस्तान्तरण भएको छ र हरेक आर्थिक वर्षहरूमा नियमित रुपमा वातावरणीय परीक्षण कार्य हुँदै आइरहेको छ ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन भएका आयोजनाहरू सञ्चालनमा आए पश्चात् उक्त आयोजनाहरूको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा परेको प्रभाव सम्बन्धमा निरीक्षण गर्ने,
- स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनमा रहेको वातावरणीय व्यवस्थापन योजनालाई प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धमा सुझाव दिने,

प्रगति

यस आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा कूल ५ वटा आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण गर्ने लक्ष्य राखेकोमा शत प्रतिशत लक्ष्य हासिल भएको छ । वातावरणीय परीक्षण सम्पन्न गरिएका आयोजनाहरूको नामावली तालिका ८ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ८: वातावरणीय परीक्षण गरिएका आयोजनाहरूको सूची

क्र.स.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	परीक्षण गरिएको मिति
१.	एभरेस्ट हस्पिट्यालिटी प्रा.लि. (मेरियट होटल)	नक्साल, काठमाडौं	२०७९/०७/३०
२.	टाईगर वान होटल प्रा.लि.	रुपन्देही	२०७९/०९/२०
३.	माई जलविद्युत आयोजना	माई नगरपालिका-३, ईलाम	२०८०/०१/१- २०८०/०१/१४
४.	ईन्द्रावती-३ जलविद्युत आयोजना	सिन्धुपाल्चोक	२०८०/०२/३०
५.	बाग्मती अपार्टमेन्टस	शंखमूल, काठमाडौं	२०८०/०३/२६

बागमती अपार्टमेन्ट्स, शंखमूल

माई जलविद्युत आयोजना, ईलाम

टाइगर वान होटल प्रा.लि., रूपन्देही

इन्द्रावती तेस्रो जलविद्युत आयोजना, सिन्धुपाल्चोक

चित्र ३: वातावरणीय परीक्षण गरिएको आयोजनाहरू

३.२.२ विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवं भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वातावरण संरक्षणलाई संस्कारको रूपमा विकास गर्न जैविक विविधताको संरक्षण समर्वद्धन र दिगो उपयोग गर्ने तथा नेपाललाई सफा स्वच्छ र हराभरा बनाउनु हामी सबैको कर्तव्य हो। विद्यालय स्तरबाट नै सरसफाई तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन, प्रदूषण नियन्त्रण एवं न्यूनीकरण र हरियाली प्रवर्द्धनका बारेमा जागृत गराई व्यक्ति, परिवार अनि समुदायलाई क्रियाशील बनाउने नेपाल सरकारको घोषित नेपाल स्वच्छ वातावरण महाअभियानलाई सात प्रदेशमा रहेका सरकारी,

सामुदायिक एवं संस्थागत विद्यालय मार्फत जन समुदायमा पुऱ्याउनका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

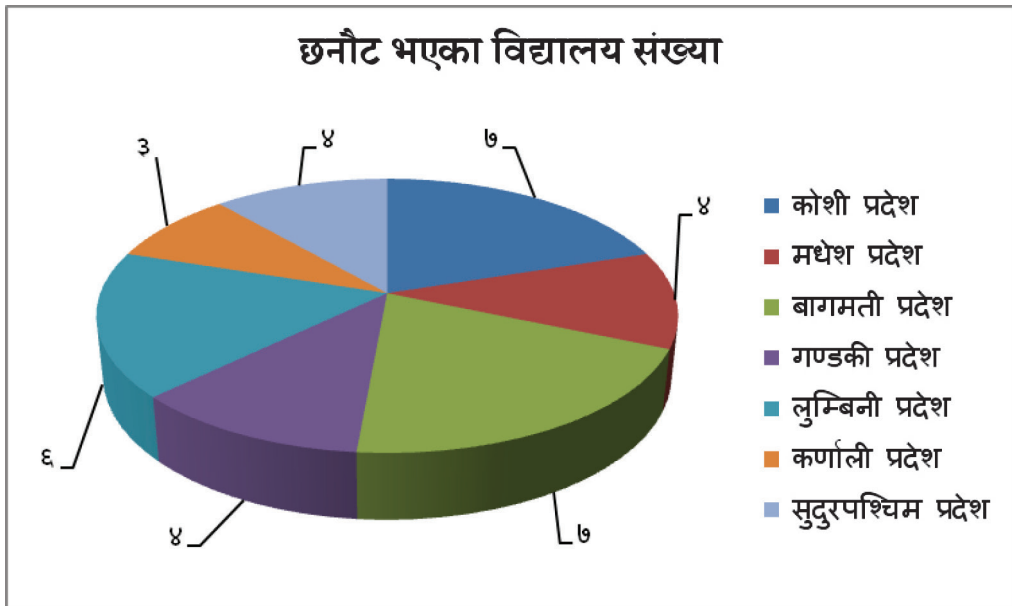
उद्देश्य

यस कार्यक्रमका उद्देश्यहरु निम्नलिखित रहेका छन्:

- विद्यालय स्तरबाट वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई वातावरण संरक्षणलाई संस्कारको रूपमा विकास गर्ने,
- जैविक विविधताको संरक्षण, समर्वद्धन र दिगो उपयोग, फोहोरमैला व्यवस्थापन, प्रदूषण नियन्त्रण तथा हरियाली प्रवर्द्धनका अभियानहरुलाई एकीकृत रूपमा सञ्चालन गर्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत सात प्रदेशका जम्मा ३५ वटा विद्यालयहरुलाई प्राप्त प्रस्तावका आधारमा छनौट गरिएको थियो । प्रदेश अन्तर्गत छनौट भएका विद्यालयहरुको संख्या तल पाइ-चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त ३५ वटा विद्यालयहरुमध्ये ३३ विद्यालयले मात्र समयमै कार्य सम्पन्न गरी प्रतिवेदन विभागमा पेश गरेका थिए ।

चित्र १: विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत प्रदेशगत रूपमा छनौट भएका विद्यालयको संख्या

श्री बैजनाथ माध्यमिक विद्यालयले फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि गरेको कार्य

श्री कालरात्री माध्यमिक विद्यालयले स्थापना गरेको स्याउ बगैँचा

श्री चन्द्रावती माध्यमिक विद्यालय ले हरियाली कायम गर्न गरेको कार्य

तस्विर ४: वातावरण सरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत सम्पन्न भएका कार्यक्रमका स्थलगत गतिविधि

३.२.३ वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ बमोजिम वातावरणमा उल्लेखनिय प्रभाव पार्ने योजना कार्यान्वयन गर्नुपूर्व वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को अनुसूची २ र ३ मा उल्लेखित प्रस्तावको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन अनिवार्य रूपमा स्वीकृत गरे पश्चात मात्र कार्यान्वयनमा जानुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सो ऐनको दफा ३५ को उपदफा १ र २ बमोजिम प्रस्ताव स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रस्ताव विपरीत कुनै कार्य गरेमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो कार्य तुरुन्त बन्द गराउन सक्ने तथा दण्ड जरिवाना पनि गराउन सक्ने प्रावधान रहेको छ । साथै वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ को नियम ४५ (२) बमोजिम कुनै पनि आयोजनाको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्दा प्रस्ताव स्वीकृत हुँदाको बखतको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेखित सीमाभन्दा बढी प्रभाव परेको देखिएमा त्यस्ता प्रभावहरू हटाउन वा हटाउने उपायहरू अवलम्बन गर्न सो आयोजनाको प्रस्तावकलाई निर्देशन दिन सक्ने र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित प्रस्तावकको कर्तव्य हुने भन्ने प्रवाधान रहेको छ ।

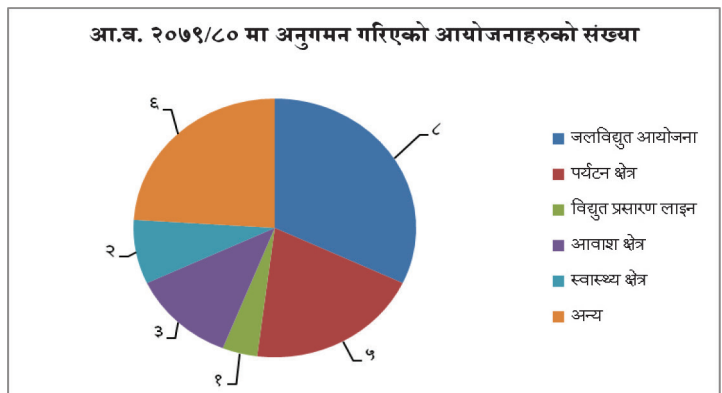
उद्देश्य

यस कार्यक्रमका उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन्:

- वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत भएका आयोजनाहरूले ती प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमका न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरे/नगरेको अनुगमन गर्न,
- अनुगमन/निरीक्षणको क्रममा प्रस्तावित भन्दा बढी प्रभाव परेको पाइएमा त्यस्तो प्रभाव हटाउन वा हटाउने उपाय अवलम्बन गर्न सो आयोजनाको प्रस्तावकलाई निर्देशन दिन ।

प्रगति

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा कूल २५ वटा आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन सम्पन्न भएको छ । अनुगमन गरिएका आयोजनाहरूको क्षेत्रगत प्रतिनिधित्व तल दिएको पाई-चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ र आयोजनाहरूको विस्तृत विवरण अनुसूची ४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

चित्र २: क्षेत्रगत अनुगमन गरिएका आयोजनाहरूको संख्या

निर्माण चरणमा रहेको तनहुँ जलविद्युत आयोजनाको वातावरणीय अनुगमनको क्रममा लिइएको सामूहिक तस्बिर

रूपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना पोखरा, कास्कीका प्रतिनिधिहरूसँगको छलफल

सेती नदी जलविद्युत आयोजनाको वातावरणीय अनुगमनको क्रममा लिइएको सामूहिक तस्बिर

मध्य भोटेकोशी जलविद्युत आयोजनाको वातावरणीय अनुगमनको क्रममा लिइएको सामूहिक तस्बिर

तस्बिर ५: वातावरणीय अनुगमन तथा निरीक्षण गरिएका आयोजनाहरू

३.२.४ वातावरणीय मापदण्ड परिपालना (Environment Compliance) सम्बन्धमा सरोकारवालासँग स्थलगत सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

प्राकृतिक श्रोत साधनको अत्यधिक प्रयोगलाई नियन्त्रण गर्ने, विकासका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा वातावरणीय प्रभावको पूर्व मूल्याङ्कन गरेर सञ्चालनको अनुमति दिने, अत्यधिक वायु तथा ध्वनि प्रदूषण गर्ने सवारी साधनहरू, कलकारखानाहरू आदिलाई तिनीहरूबाट हुने प्रदूषणको मात्राका आधारमा मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने जस्ता कार्य गर्न नेपालमा पनि “वातावरण संरक्षण ऐन २०७६” र “वातावरण

संरक्षण नियमावली २०७७” जारी भएको छ । वातावरणीय मापदण्डहरू वातावरणीय गुणस्तर मानकको रूपमा रही वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्नको लागि वातावरणीय तत्वहरूको अधिकतम स्वीकार्य हास निर्धारण गर्दछ । प्रत्येक उद्योग, प्रतिष्ठान, आयोजना तथा सरोकारवाला निकायका प्रतिनिधिहरूमा वातावरणीय मापदण्ड पालनाका लागि सचेत र जागरुक हुनका लागि यस कार्यक्रमको प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमका उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन्:

- कुनै पनि आयोजना/परियोजनाहरूले वातावरण संरक्षणका लागि पालना गर्नुपर्ने नीति/नियमहरू तथा वातावरणीय मापदण्डहरूको बारेमा जानकारी दिने,
- सम्बन्धित क्षेत्रमा वातावरणीय मापदण्ड पालना तथा कार्यान्वयनमा आइपरेका समस्या सम्बन्धमा स्थलगत छलफल गरी कार्यान्वयनमा सहजता ल्याउने ।

प्रगति

वातावरणीय कानून, मापदण्ड तथा वातावरणीय अध्ययन कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीका बारेमा छलफल गरी कार्यान्वयनमा सहजता ल्याउने उद्देश्य राखेर विभागले मिति २०८० असार ६ गते गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत कास्की जिल्लाको पोखरामा वातावरणीय मापदण्ड परिपालना (Environment Compliance) सम्बन्धमा सरोकारवालासँग स्थलगत अन्तरक्रिया कार्यक्रम आयोजना गरेको थियो । उक्त कार्यक्रममा उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, भौतिक पूर्वाधार विकास तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कास्की, जिल्ला समन्वय समिति, कास्की, डिभिजन वन कार्यालय, कास्की, हान (HAN) पोखरा, होटेल संघ नेपाल, उद्योग वाणिज्य संघ, होटल एसोसिएसन नेपाल, गण्डकी प्रदेश, क्रसर उद्योग व्यवसायी संघ, नागरिक समाज, संरक्षणकर्ता र संचारकर्मीहरू गरेर करिब ८० जनाको सहभागिता रहेको थियो । यस कार्यक्रमको उद्घाटन सत्रमा विभागका उप-महानिदेशक तारा दत्त भट्टज्यूले सहभागीहरूलाई स्वागत गर्नुभएको थियो भने कार्यक्रममा उपस्थित प्रतिनिधिहरूले वातावरणीय अध्ययन, वातावरणसँग सम्बन्धित नीति, नियम, कानून तथा मापदण्डहरू, अनुगमन गर्ने निकाय, प्रदूषण व्यवस्थापन आदि विषयहरूमा छलफल गर्नुभएको थियो । सो क्रममा उठेका प्रश्नहरूको उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेशका प्रदेश सचिवहरू विशाल घिमिरे र कुमान सिंह गुरुड, जिल्ला समन्वय समिति, कास्कीका नबराज बराल, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कास्कीका अनिल कुमार शाही र वातावरण विभागका महानिर्देशक शिवलाल तिवारीज्यूले जवाफ दिनुभएको थियो । यस कार्यक्रम अवधिभर वातावरणीय अध्ययन, मापदण्ड, प्रदूषण नियन्त्रण तथा जरिवानाका विषयहरूमा विस्तृत छलफल भएको थियो ।

कार्यक्रम उद्घाटनको क्रममा

सरोकारवाला निकायका प्रतिनिधिहरू

कार्यक्रममा समापन मन्तव्य राख्नुहुँदै विभागका
महानिर्देशक शिवलाल तिवारी

कार्यक्रममा स्वागत मन्तव्य राख्नुहुँदै विभागका उप-
महानिर्देशक तारा दत्त भट्ट

तस्विर ६: वातावरणीय मापदण्ड परिपालना सम्बन्धमा पोखरा, कास्कीमा आयोजना गरिएको सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम

३.२.५ वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन तथा परीक्षण निर्देशिका तयारी

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागले स्थापना कालदेखि नै विभिन्न आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण गर्दै आएको छ । निरीक्षणको कार्यमा एकरूपता ल्याउनको लागि तथा क्षेत्रगत रूपमा देखापरेका चुनौतिहरू एवं सम्बोधन गर्नुपर्ने विषयवस्तुलाई क्षेत्रगत हिसावले समावेश गर्न यस कार्यक्रमको प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमका उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन्:

- वातावरणीय अध्ययनका क्रममा गरिएको प्रभाव आँकलन सही भए/नभएको र आयोजनाका गतिविधिहरू वातावरणीय वा अन्य सम्बन्धित मापदण्ड भित्र रहने गरी कार्यान्वयन गर्ने,
- वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका नकारात्मक प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्ने,
- आयोजना कार्यान्वयन र सञ्चालनमा अपनाउनुपर्ने तालमेल वा समायोजनका लागि निर्देशन दिन।

प्रगति

वातावरण संरक्षण नियमावलीद्वारा पहिचान भएका तीन क्षेत्रहरू क) शिक्षा, ख) यातायात क्षेत्र, ग) आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्रको चेकलिष्ट सहितको निर्देशिका तयार भएको छ।

तस्विर ७: वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन तथा परीक्षण निर्देशिका तयारीका लागि गठित समितिको बैठक

३.२.६ जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) मापन

पृष्ठभूमि

जलविद्युत आयोजनाहरूबाट विद्युत उत्पादन हुँदा नदीको बाँध बनाएको क्षेत्रदेखि विद्युत उत्पादन गृहसम्मको भागमा पानीको बहाव नदीको औसत पानीको बहावभन्दा कम हुन्छ । नदीजन्य जीवजन्तु र यससँग सम्बन्धित पारिस्थितिकीय प्रणालीको अस्तित्व तथा नदीमा आश्रित जनसमुदायको जीविकोपार्जनको निम्ति नदीमा निश्चित पानीको बहाव सदैव आवश्यक हुने गर्दछ । तसर्थ जलविद्युत आयोजनाहरूमा वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्नको लागि स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनले जलविद्युत आयोजनाहरूको कम्तिमा नदीको औसत पानी प्रवाहको १०% पानी प्रवाह वा उक्त नदीको पारिस्थितिकीय प्रवाहले सुझाए बमोजिमको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) कायम गर्न बाध्यकारी व्यवस्था गरेको छ । तसर्थ नेपालमा हाल सञ्चालनमा रहेका जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय जल प्रवाहको अध्ययन गरी स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार पानीको बहाव नदीमा कायम भए/नभएको अभिलेख तयार गर्न तथा न्यूनतम वातावरणीय जल प्रवाह कायम राख्न निर्देशन दिन र यससँग सम्बन्धित प्रतिवेदन तयार गर्ने उद्देश्यले सम्बन्धित कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन अनुरूप वातावरणीय प्रवाह भए/नभएको अध्ययन गर्न,
- वातावरणीय प्रवाह (e-flow) सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गरी सम्भव भएमा नदीको पारिस्थितिकीय प्रणालीमा परेको असर सम्बन्धमा जानकारी प्राप्त गर्न ।

प्रगति

माथिल्लो दोर्दी-ए, लमजुंग, दोर्दी-१, लमजुंग र इन्द्रावती तेस्रो जलविद्युत आयोजना, सिन्धुपाल्चोक गरी तीन जलविद्युत आयोजनाहरूमा वातावरणीय प्रवाह मापन गरी प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

कार्यक्रमसँग सम्बन्धित तस्वीरहरू

माथिल्लो दोर्दी-ए जलविद्युत आयोजनाको वातावरणीय प्रवाह मापन गर्दै विभागका कर्मचारी

इन्द्रावती तेस्रो जलविद्युत आयोजनाको वातावरणीय प्रवाह मापन गर्दै

वातावरणीय प्रवाह मापनको तथ्याङ्क संकलन गर्दै

Global Flow Probe Current Meter को सहायताले वातावरणीय प्रवाह मापन गर्दै

तस्वीर ८: वातावरणीय प्रवाहको तथ्याङ्क संकलनका केहि ऋलक

३.२.७ सार्वजनिक पार्क / उद्यानहरूमा वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्न पालना गर्नुपर्ने मापदण्ड पृष्ठभूमि

सार्वजनिक पार्क/उद्यान शहरी क्षेत्र वा समुदायको लागि एक अभिन्न पूर्वाधार मान्न सकिन्छ । यस्ता सार्वजनिक पार्क/उद्यानहरूले शहरी क्षेत्र वा समुदायको मानिस र प्रकृति बीचको सम्बन्ध र अन्तरक्रिया, मानिसहरूको विभिन्न खालका दैनिक क्रियाकलाप तथा सामुदायिक स्वास्थ्यको लागि वातावरणीय पक्षहरूलाई टेवा र सहयोग प्रदान गर्दछ । साथ साथै यस्ता संरचना वा पूर्वाधारले बस्न योग्य, सुरक्षित र दिगो समुदाय विकास गर्न महत्वपूर्ण योगदान पुर्याई रहेको हुँदा सार्वजनिक पार्क/उद्यान निर्माण र सञ्चालन गर्दा

वातावरण मैत्री, एकरूपता र वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्न पालना गर्नुपर्ने मापदण्ड तयारीका लागि यस कार्यक्रमको प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्य निम्नलिखित रहेको छः

- सार्वजनिक पार्क/उद्यानको वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्न पालना गर्नुपर्ने मस्यौदा मापदण्ड तयार गर्न

प्रगति

यस कार्यक्रम कार्यन्वयनका क्रममा विभिन्न स्थानिय निकायका प्रतिनिधिहरु उपस्थित कार्यक्रममा मस्यौदा मापदण्ड प्रस्तुत गरी उपस्थित विज्ञ समितिबाट आएका राय/सुझाव समेत समेटी मापदण्ड तयार गरी मन्त्रालय समक्ष पेश गरिएको छ ।

तस्विर ९: सार्वजनिक पार्क/उद्यान निर्माण मापदण्ड कार्यक्रममा सरोकारवालासँग छलफल तथा अन्तरक्रिया

३.३ प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा

३.३.१ वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूमा घेराबारा, PCC लगायत भौतिक निर्माण

पृष्ठभूमि

आ.व. २०७२/७३ देखि विभागले देशका विभिन्न भागमा गरी हालसम्म २७ वटा पहिचान भएका स्थानमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ। यी मापन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्दा विभिन्न स्थानमा घेराबारा नभएको कारणले सुरक्षामा चुनौति रहेको तथा जमिनमा PCC नहुँदा रुख बुट्ट्यान तथा झाडीहरूले केन्द्रनै ढाक्ने खालका समस्या देखिएकोले आ.व. २०७८/७९ देखि PCC तथा घेराबारा आवश्यक रहेका स्थानहरूमा विभागले PCC तथा घेराबारा गर्न सुरुवात गरेको थियो । चालु आ.व. मा पनि सोही कार्यलाई निरन्तरता दिइएको थियो ।

उद्देश्य

विभागद्वारा स्थापना गरी सञ्चालनमा रहेको वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको सुरक्षा तथा नियमित सञ्चालन ।

प्रगति

आ.व. २०७९/८० मा विभागद्वारा स्थापित १२ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूमा घेराबारा तथा PCC गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा विभागले कुल ९ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूमा घेराबारा तथा PCC गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस गरेकोले कुल ९ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूमा घेराबारा तथा PCC गरेको थियो । घेराबारा तथा PCC गरेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ९: घेराबारा तथा PCC गरेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू

क्र.स.	वायुगुणस्तर मापन केन्द्र रहेको स्थान	गरिएको कार्य	कैफियत
१	भिमदत्त न.पा. कञ्चनपुर	PCC	घेराबारा रहेको
२	धनगढी न.पा. कैलाली	PCC	घेराबारा रहेको
३	नेपालगंज उ.म.न.पा, बाँके	घेराबारा	PCC रहेको
४	विरेन्द्रनगर न.पा. सुर्खेत	PCC	घेराबारा रहेको
५	रारा, मुगु	PCC	घेराबारा रहेको
६	लुम्बिनी, रुपन्देही	PCC र घेराबारा गेट	घेराबारा रहेको तर गेट बाँकी रहेकोले
७	हेटौंडा, मकवानपुर	PCC	घेराबारा रहेको
८	किर्तिपुर, काठमाडौं	PCC	घेराबारा रहेको
९	धुलिखेल, काभ्रे	PCC	घेराबारा रहेको

हेटौंडा स्थित वायु गुणस्तर मापन केन्द्रमा PCC कार्य नापजाँच

रारा स्थित वायु गुणस्तर मापन केन्द्रमा PCC कार्य नापजाँच

धनगढी स्थित वायु गुणस्तर मापन केन्द्र मा PCC कार्य नापजाँच

तस्विर १०: वायु गुणस्तर मापन केन्द्रमा भौतिक निर्माणको नाप जाँच

३.३.२ Environmental Data analysis प्रयोगशालाका लागि High performance Computers and Laptops खरिद

पृष्ठभूमि

विभागद्वारा देशका विभिन्न स्थानमा स्थापना भएका विभिन्न मापन केन्द्रहरूबाट Real time मा प्राप्त तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गरी नतिजा समेत प्रकाशन गर्न सहज हुने गरी विभागले तथ्याङ्क विश्लेषण प्रयोगशाला स्थापनाका लागि यस आ.व.मा High performance Computers र Laptops खरिद गर्ने कार्यक्रम प्रस्ताव गरेको थियो ।

उद्देश्य

वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कको गुणस्तरीयता कायम गर्ने तथा प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्ने ।

प्रगति

यस आ.व. मा तथ्याङ्क विश्लेषण प्रयोगशाला तथा यस कार्यमा संलग्न जनशक्तिका लागि तथ्याङ्क विश्लेषण कार्यमा सहजता प्रदान गर्न २ वटा High performance कम्प्यूटर, १ सामान्य कम्प्यूटर र ५ वटा High performance laptop खरिद गरी High performance कम्प्यूटर ल्याब विभागमा स्थापना गरिएको छ । High performance कम्प्यूटर तथा ल्यापटपको माध्यमबाट वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्क विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ ।

३.३.३ Spare Parts and consumables for Existing Air Quality PM Equipment खरिद

पृष्ठभूमि

आ.व. २०७२/७३ देखि विभागले देशका विभिन्न स्थानमा निरन्तर वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । यी मापन केन्द्रहरू नियमित सञ्चालनका लागि यसमा रहेको मुख्य कम्पोनेन्टको रूपमा रहेको PM Equipment को आवश्यक Spare parts र Consumables खरिदका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

उद्देश्य

विभागद्वारा स्थापना गरी सञ्चालनमा रहेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको निरन्तर सञ्चालनमा सहयोग ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत बोलपत्र मार्फत PM Equipment को लागि आवश्यक Spare parts र Consumables खरिद गरिएको थियो ।

तालिका १०: खरिद गरिएका Spare parts र Consumables

S.N.	Items	S.N.	Items
1	Main Digital Board for EDM	15	Glass Bottle
2	Complete laser unit	16	Housing Fan for 180
3	Vacuum pump for sample drier	17	Lift lever complete
4	Membrane Pump	18	Lift Lever Ball
5	Main dust filter (BQ filter)	19	Measurement Chamber
6	CQ filter	20	Power board
7	WOB-L Vacuum-Seal Collar	21	Vacuum Gauge 180
8	Complete sample inlet nozzle	22	Display PCB for EDM 180
9	O ring for sample inlet	23	Nafion replacement
10	Spare part-set for vacuum pump	24	TSP Head
11	O-Ring Mirror Screw	25	PTFE filter
12	O-Ring Vacuum fitting	26	Dolomite Powder
13	O-Ring Light trap	27	Rain Cup
14	Fuse 2A		

३.३.४ सञ्चालनमा रहेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको लागि जगेडा PM Equipment खरिद

पृष्ठभूमि

विभागद्वारा देशका विभिन्न स्थानमा स्थापना गरेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूमा रहेका PM Equipment समय समयमा calibration तथा मर्मत संभार गर्न विभागमै रहेको calibration tower मा ल्याउँदा उक्त केन्द्रको तथ्याङ्कको निरन्तरतालाई सुनिश्चित गर्नका लागि तथा कुनै केन्द्रमा केही कारणवस PM Equipment बिग्रदाँ फेर्ने प्रयोजनका लागि विभागले यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरेको थियो।

उद्देश्य

वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको निरन्तर सञ्चालन गर्न।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत विभागले बोलपत्र मार्फत २ वटा PM Equipment खरिद गरेको छ।

३.३.५ Environmental Data analysis प्रयोगशालाका लागि फर्निचर फिक्सर्स

पृष्ठभूमि

विभागद्वारा देशका विभिन्न स्थानमा स्थापना भएका विभिन्न मापन केन्द्रहरूबाट Real time मा प्राप्त तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गरी नतिजा समेत प्रकाशन गर्न सहज हुने गरी विभागले तथ्याङ्क विश्लेषण प्रयोगशाला स्थापनाका लागि आवश्यक फर्निचर तथा फिक्सर्सका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

उद्देश्य

तथ्याङ्क विश्लेषण प्रयोगशालाको स्थापना गर्ने।

प्रगति

तथ्याङ्क विश्लेषण प्रयोगशाला स्थापनाका लागि आवश्यक टेबल, कुर्सि, कार्पेट, पर्दा लगायतका फर्निचर तथा फिक्सर्स खरिद गरी तथ्याङ्क विश्लेषण प्रयोगशालामा फिटिङ्ग गरिएको छ।

३.३.६ काठमाडौं उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

नेपाल सरकारले काठमाडौं उपत्यकाको वायु गुणस्तर सुधार गर्नका लागि विभिन्न स्रोतबाट उत्सर्जन हुने वायु प्रदूषणहरू नियन्त्रण गरी यसबाट उपत्यकाबासीहरूमा परेको असर कम गर्नका लागि विभिन्न रणनीतिक क्षेत्रका क्रियाकलापहरू पहिचान गरी सो क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि समयावधि, सुचक र कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय सहितको काठमाडौं उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६ जारी गरेको छ । तसर्थ उक्त कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र हालसम्मको कार्यान्वयन स्थितिको आंकलन गर्न यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

काठमाडौं उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६ को प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि कार्ययोजना कार्यान्वयन समितिको बैठक बसाउने ।

प्रगति

सो कार्ययोजनाले परिकल्पना गरेको वन तथा वातावरण मन्त्रालयका श्रीमान सचिवज्यूको अध्यक्षतामा रहेको कार्ययोजना कार्यान्वयन समितिको बैठक मिति २०८०/०१/१७ मा वन तथा वातावरण मन्त्रालयको

शभाहलमा सम्पन्न भएको थियो। यस बैठकका निर्णयहरू अनुसूची १५ मा संलग्न गरिएको छ साथै उक्त निर्णयहरू विभागको वेबसाईट http://doenv.gov.np/noticefiles/IMG_20230509_0009-1683613899.pdf मा पनि हेर्न सकिन्छ ।

३.३.७ प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा केन्द्रीय कार्यान्वयन समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

नेपाल सरकारले देशभर ४० माईक्रोन भन्दा पातला प्लाष्टिकका झोलाको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण र प्रयोगमा गरेको प्रतिबन्धको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजना, २०७८ जारी गरेको छ । तसर्थ उक्त कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र हालसम्मको कार्यान्वयन स्थितिको आंकलन गर्न यो कार्ययोजनाले श्रीमान् मुख्य सचिवज्यूको अध्यक्षतामा परिकल्पना गरेको कार्ययोजना कार्यान्वयन केन्द्रीय अनुगमन समितिको बैठकका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

४० माईक्रोन भन्दा पातला प्लाष्टिकका झोलाको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण र प्रयोगमा गरिएको प्रतिबन्धको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।

प्रगति

सो कार्ययोजना अन्तर्गत श्रीमान् मुख्यसचिवज्यूको अध्यक्षतामा रहेको कार्ययोजना कार्यान्वयन केन्द्रीय अनुगमन समितिको बैठक मिति २०८०/०३/१८ मा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालयको शभाहलमा सम्पन्न भएको थियो । यस बैठकका निर्णयहरू अनुसूची १६ मा संलग्न गरिएको छ ।

तस्विर ११: कार्ययोजना कार्यान्वयन केन्द्रीय अनुगमन समितिको बैठक

३.३.८ वायु गुणस्तर मापन केन्द्र बाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्ने तथा प्रकाशन

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागले देशभरका कुल २७ स्थानमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापनागरी सञ्चालन गरिरहेको छ। जसबाट निरन्तर वायु गुणस्तर सम्बन्धी तथ्याङ्क तत्कालै उपलब्ध हुने गर्दछ। सो तथ्याङ्क विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्नका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो।

उद्देश्य

वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्क विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन प्रकाशन गर्ने।

प्रगति

यस कार्यक्रमका लागि विज्ञ समिति गठन गरी तथ्याङ्क उपलब्ध भएका जम्मा १५ वटा मापन केन्द्रहरुबाट प्राप्त PM 2.5, PM10 तथा TSP को तथ्याङ्क विश्लेषण सम्पन्न गरियो। उक्त तथ्याङ्कको आधारमा वायु गुणस्तर प्रतिवेदन, २०२१ तयार गरी विभागको वेबसाईटमा राखिएको छ। उक्त प्रतिवेदन <http://doenv.gov.np/progress/10/54208317> बाट डाउनलोड गर्न सकिन्छ।

३.३.९ सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के)

पृष्ठभूमि

जीवाश्म इन्धनबाट चल्ने सवारी साधन विशेष गरी चार पांग्रे सवारी साधनबाट निष्काशन हुने धुवाँले हाम्रो वायुमण्डल एवं वातावरण दूषित हुँदै गएको र यसले जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पारिरहेको धरातलीय यथार्थ सर्वविदितै छ। यस्ता सवारी साधनको सञ्चालनबाट निष्काशन हुने प्रदूषणलाई कम गरी वातावरणमैत्री तवरले सवारी साधन सञ्चालन गर्न नेपाल सरकारबाट “सवारी प्रदूषण मापदण्ड २०६९” समेत जारी भइसकेको छ। यसै सन्दर्भमा वातावरण विभागको आ.व. २०७९/८० को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम “सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के)” अन्तर्गत मिति २०७९/०८/१६ गतेदेखि २०७९/१०/१६ सम्म काठमाण्डौ उपत्यकामा डिजेलबाट चल्ने बस, मिनिबस, माइक्रोबस, ट्रक, ट्याङ्कर, पिकअप लगायतका सवारीसाधनहरुको प्रदूषण चेक जाँच (छड्के अनुगमन) कार्य सम्पन्न भएको थियो। विभागले काठमाडौं उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालय, रामशाहपथ काठमाडौंको सहकार्यमा उक्त कार्य सम्पन्न गरेको थियो।

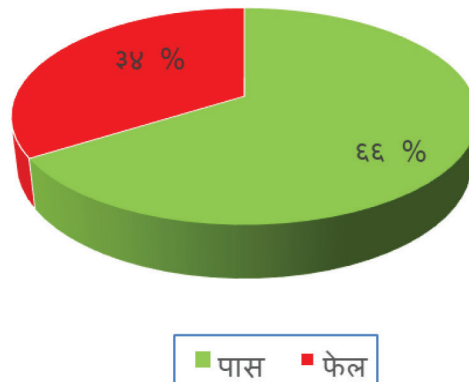
उद्देश्य

- नेपाल सरकारबाट जारी “सवारी प्रदूषण मापदण्ड २०६९” अनुसार सवारी साधनबाट हुने उत्सर्जन तोक्रिएको मापदण्ड बमोजिम भए नभएको सम्बन्धमा आवश्यक चेकजाँच गर्ने।

- प्रदूषण मापदण्ड पालना नगरेका सवारीसाधनलाई प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गर्ने ।

प्रगति

काठमाण्डौं उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालय, रामशाहपथ काठमाडौंको सहकार्यमा उक्त छड्के अनुगमन गरिएको हो । यस अवधिमा ९३४ सवारी साधनको प्रदूषण परीक्षण गरिएकोमा ६१६(६६%) सवारी साधन प्रदूषण परीक्षणमा पास भएका थिए भने ३१८ (३४%) सवारी साधन प्रदूषण जाँचमा फेल भएका थिए ।

चित्र ३: छड्के सवारी प्रदूषण अनुगमनको नतिजा

तस्विर १२: विभागको टोलीबाट सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के) गरिदै

३.३.१० सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी उपत्यकामा Central Treatment Facility स्थापनाको पूर्वसम्भाव्यता सम्बन्धी अध्ययन गर्ने

पृष्ठभूमि

काठमाडौं उपत्यकामा फोहोरमैला व्यवस्थापन मुख्य चुनौतिका रूपमा रहेको र सबै किसिमका फोहोरहरु कुनै उपचार बिना र एकै ठाउँमा मिसिएको अवस्थामा ल्यान्डफिल साईटमा जाने गरेको तथ्य सर्वविदितै भएको अवस्थामा ठोस फोहोर उपत्यका भित्रै एकिकृत रूपमा व्यवस्थापन गर्न वा विभिन्न श्रोतबाट उत्सर्जन हुने हानिकारक प्रकृतिका फोहोरमैलालाई उचित विधिद्वारा जनमानसमा असर नपर्ने किसिमबाट केन्द्रिकृत विधिबाट निर्मलीकरण गरी उचित व्यवस्थापन गर्न सम्भव भएको वा नभएको सम्बन्धमा अध्ययन गरी सम्बन्धित निकायलाई उक्त अध्ययनको निचोड प्रदान गरी फोहोरमैला व्यवस्थापनमा मार्गदर्शन गर्नका लागि यो कार्यक्रम विभागले प्रस्ताव गरेको हो ।

उद्देश्य

उपत्यकामा Central Treatment Facility स्थापनाका लागि सम्भाव्य भए नभएको एकिन गर्ने ।

प्रगति

उक्त अध्ययन कार्यक्रम विभागले परामर्शदाता मार्फत सम्पन्न गरेको छ । उक्त अध्ययनले उपत्यकामा सबै किसिमका फोहोरहरु उचित विधिद्वारा व्यवस्थापन गर्न सकिने वा हानिकारक फोहोरहरु मात्र उचित विधिद्वारा व्यवस्थापन गर्न सकिने सम्बन्धी दुई वटा मोडलहरु सिफारिस गरेको छ भने दुवै मोडलहरु उपत्यका भित्रै सम्भव हुने समेत देखिएको छ।

३.३.११ उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण गर्ने

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन तथा नियमावली र नेपाल सरकार द्वारा समय समयमा जारी गरिएका वातावरण सम्बन्धी विभिन्न मापदण्डहरुको परिपालना गर्नु सम्बन्धित उद्योग प्रतिष्ठानको दायित्व रहेको छ । सो कार्यको नियमन तथा परिपालना भए नभएको सम्बन्धी अनुगमन तथा निरीक्षण गरी परिपालना गराउने तथा परिपालना नगर्ने उद्योग प्रतिष्ठानहरुलाई कारबाहीको दायरामा ल्याई उचित दण्ड जरिवानाका लागि सिफारिस सहित वातावरण प्रदूषण नियन्त्रणमा जवाफदेही गराउनका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

उद्देश्य

उद्योग प्रतिष्ठानहरुलाई वातावरणीय कानूनको पालना मार्फत वातावरणमैत्री तवरले सञ्चालन गराउने ।

प्रगति

देशभरका विभिन्न उद्योग प्रतिष्ठानहरूको नियमित र उजुरीका आधारमा आकस्मिक तथा नियमित गरी कुल १२० वटा उद्योग प्रतिष्ठानहरूको अनुगमन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा कुल ८० वटा उद्योग प्रतिष्ठानहरूको नियमित तथा आकस्मिक अनुगमन गरिएको छ । अनुगमन गरिएका उद्योग प्रतिष्ठानहरूको तालिका अनुसूची ७ मा दिइएको छ ।

मारुती सिमेन्ट उद्योग अनुगमन

चण्डिका डिस्टिलरी उद्योग अनुगमन

उद्योग परिसरमा ध्वनी मापन गरिदै (बरुण बेमरेज)

पसल तथा प्लाष्टिक उत्पादन गर्ने उद्योगमा प्लाष्टिक भोला अनुगमन

आशिर्वादि पेन्ट्स उद्योग अनुगमन

बाबा भेजिटेबल आयाल उद्योग अनुगमन

उद्योगमा रहेको ब्वाइलरको धुँवा नापजाँच गरिदै,
बरुण बेमरेज

मोर्डन डोर एण्ड उड प्रोडक्टस उद्योगको ब्वाइलरबाट
निस्केको खरानी

तस्विर १३: उद्योग प्रतिष्ठानहरूको वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन

३.३.१२ जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र तथा डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको सञ्चालन गर्ने

पृष्ठभूमि

आ.व. २०७२/७३ देखि विभागले देशका विभिन्न स्थानमा निरन्तर वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ र हालसम्म विभागले कुल २७ स्थानमा जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र र कुल २८ स्थानमा डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्ड स्थापना गरी सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । उक्त केन्द्रहरू तथा डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको नियमित सञ्चालनका लागि यो कार्यक्रम निरन्तर प्रस्ताव हुँदै आएको छ ।

उद्देश्य

जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र र डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको निरन्तर सञ्चालन ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र र डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको विद्युत सम्बन्धी खर्च, उक्त केन्द्रहरू र डिस्प्ले बोर्डहरू सञ्चालन तथा मर्मत संभारका लागि प्रयोग हुने सवारी साधन मर्मत तथा सञ्चालन, ईन्टरनेट सम्बन्धी खर्च, सिम खरिद तथा रिचार्ज लगायत जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र र डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको निरन्तर सञ्चालनका लागि आवश्यक अन्य खर्चहरू गरिएको थियो ।

३.३.१३ Air Quality Monitoring Stations नियमित मर्मत संभार

पृष्ठभूमि

विभागले देशभर स्थापना गरेका र ICIMOD बाट हस्तान्तरण समेत भई आएका वारेन्टी समय सकिएका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको निरन्तर सञ्चालनका लागि क्यालिब्रेसन तथा निरन्तर मर्मत संभार गर्नुपर्ने हुन्छ । उक्त मर्मत संभार गर्न विभागमा सो कार्य गर्ने जनशक्ति उपलब्ध नभएकोले वार्षिक मर्मत सम्झौता मार्फत उक्त कार्य सम्पन्न गर्नका लागि यो कार्यक्रम निरन्तर प्रस्ताव हुँदै आएको छ ।

उद्देश्य

वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको निरन्तर सञ्चालनका लागि क्यालिब्रेसन तथा निरन्तर मर्मत संभार गर्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रममा EOI मार्फत छनौट भएको फर्मसँग वार्षिक मर्मत सम्झौता गरिएको थियो । त्यसैले विभागले २० वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको मर्मत संभार गर्ने लक्ष्य लिएको भए तापनि कार्य समयभावको कारणले जम्मा ११ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको मात्र मर्मत संभार गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ ।

३.३.१४ खुला रुपमा फोहोर जलाउने कार्य निरुत्साहित गर्न जनचेतनामुलक कार्यहरू सञ्चालन गर्ने

पृष्ठभूमि

काठमाडौं उपत्यका लगायत देशभर हिउँद तथा सुख्खा मौसम भएको अवस्थामा वायु प्रदूषणको अवस्था उल्लेखनीय हुने र त्यसबाट आम जनमानसमा विभिन्न नकारात्मक असरहरू पर्ने देखिएको छ । यसरी वायु प्रदूषण हुनुमा खुला रुपमा फोहोरमैला जलाउने कार्य पनि प्रमुख भएको र खुला रुपमा फोहोरमैला जलाउँदा स्वास्थ्यमा अत्यन्तै नकारात्मक असर गर्ने हानिकारक ग्यासहरू उत्सर्जन हुने भएकोले उक्त कार्य जनचेतना मार्फत पनि निरुत्साहन गर्न जरुरी रहेकोले यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

- जनचेतना अभिवृद्धि गरी खुला रुपमा फोहोर जलाउने कार्य निरुत्साहित गर्नका लागि सामग्री उत्पादन गर्ने ।
- प्रचार प्रसार मार्फत जनचेतना अभिवृद्धि गरी खुला रुपमा फोहोर जलाउने कार्य निरुत्साहित गर्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत वातावरण संरक्षणका लागि खुल्ला रुपमा फोहोरजन्य पदार्थ जलाउने कार्यलाई निरुत्साहित गर्न आम नागरिकको दायित्व सम्बन्धी “सचेत” विषयक सन्देशमुलक भिडियो निर्माण गरी विभागको सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रसारण गरिएको छ ।

३.३.१५ भट्टी, ब्वाइलर तथा उत्पादन प्रक्रियामा इन्धन बाल्ने उद्योगहरूको डाटाबेस तयार गर्ने

पृष्ठभूमि

देशमा रहेका भट्टी, ब्वाइलर तथा उत्पादन प्रक्रियामा जिवास्म इन्धन बाल्ने विभिन्न उद्योग रहेका र त्यस्ता उद्योगहरूको यकिन तथ्याङ्क विभागसँग नरहेकोले त्यस्ता उद्योगहरूको इन्भेन्टरी तयार गरी भविष्यमा वातावरणीय तवरले उद्योगहरू सञ्चालन गराउन तथा काठमाडौं उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजनाले तोकेको विभागको कार्यजिम्मेवारीको कार्यान्वयन समेतका लागि उक्त अध्ययन प्रस्ताव गरिएको थियो ।

उद्देश्य

भट्टी, ब्वाइलर तथा उत्पादन प्रक्रियामा इन्धन बाल्ने उद्योगहरूको डाटाबेस तयार गर्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत डाटाबेस तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको छ । उक्त अध्ययनबाट भट्टी, ब्वाइलर तथा उत्पादन प्रक्रियामा जिवास्म इन्धन बाल्ने विभिन्न उद्योगहरूको डाटाबेस तयार भएको छ ।

३.३.१६ वायु गुणस्तर सम्बन्धी वातावरणीय मापदण्डहरूको पुनरावलोकन

पृष्ठभूमि

वातावरणीय मापदण्डहरू वातावरण संरक्षण ऐन तथा नियमावलीको कार्यान्वयन गर्ने मुख्य औजारहरू हुन् । वायु प्रदूषण नियन्त्रणका लागि वातावरणीय मापदण्डहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । यी मापदण्डहरूलाई समय सापेक्ष र वस्तुगत बनाउनका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

वायु प्रदूषण सम्बन्धी विद्यमान मापदण्डहरूको पुनरावलोकन गर्ने र थप मापदण्डहरूको आवश्यकता देखिएमा सो समेत प्रस्ताव गर्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत वायु गुणस्तर सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, ईट्टा उद्योग सम्बन्धी मापदण्ड, ब्वाइलर सम्बन्धी मापदण्ड र सिमेन्ट उद्योग सम्बन्धी वायुको मापदण्ड पुनरावलोकन गर्नुका साथै औद्योगिक फर्नेस सम्बन्धी नयाँ मापदण्ड तयार गरी स्वीकृतिका लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा पेश गरिएको छ ।

३.४ वातावरणीय अध्ययन तथा तथ्याङ्क शाखा

३.४.१. वातावरण जर्नल प्रकाशन

पृष्ठभूमि

वातावरण विषय आजको विश्वमा एउटा महत्वपूर्ण, जल्दोबल्दो र सबैको चासोको विषय बनेको छ । वातावरण विभागको स्थापनाकालको तेस्रो वर्षदेखि विभागले वातावरण जर्नल प्रकाशन गर्दै आएको छ । वातावरण, जलवायु परिवर्तन, दिगो विकास आदि वातावरण विषयका विभिन्न अवयवहरू सम्बन्धित विषयका खोज तथा अनुसन्धानमूलक लेख, रचनाहरू वातावरण जर्नलमा समावेश भइ यससँग सरोकार राख्ने अनुसन्धानकर्ता, नीति निर्माता, विद्यार्थी लगायत आम जनतामा ज्ञानको प्रवाह भइ वातावरणीय सुशासन कायम हुने सामाजिक विकास तथा वातावरणको क्षेत्रमा अझ बढी नवीनतम ज्ञान र सूचना प्राप्त भइ वातावरण प्रवर्द्धन र संरक्षणको क्षेत्रमा योगदान पुग्ने देखिन्छ ।

उद्देश्य

- वातावरण जर्नल प्रकाशनबाट वातावरण, दिगो विकास, जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विषयमा जिज्ञासा राख्नेहरूलाई केहीमात्रामा भए पनि नवीनतम ज्ञान र सूचना प्राप्त भइ वातावरण प्रवर्द्धन र संरक्षणको क्षेत्रमा योगदान पुग्ने ।
- वातावरण जर्नल प्रकाशनबाट यसमा समावेश भएको ज्ञानले वातावरणीय सुशासन कायम गर्न मद्दत गर्ने तथा सामाजिक विकास गर्ने साथै नीति निर्माणमा पनि यसले सहयोग गर्ने ।

प्रगति

जर्नलको लागि आवश्यक लेख/रचनाहरूको संकलन, विश्लेषण, पुनरावलोकनकर्ता छनौट, पुनरावलोकन, सम्पादन र प्रकाशन गर्नका लागि एक सम्पादक मण्डल गठन भएको र इच्छुक व्यक्तिहरूबाट जम्मा १६ वटा लेख रचनाहरू प्राप्त भएको र लेखरचनाहरू सम्बन्धित विषय विज्ञहरूलाई पुनरावलोकन गर्न उपलब्ध गराएको थियो । आवश्यक पुनरावलोकन पश्चात २ वटा लेख रचना पुनःलेखन गर्न सम्बन्धित लेखकहरूलाई र बाँकी १२ मध्य २ वटा लेख रचना लेखकले नै फिर्ता माग गरेको र १० वटा लेखरचना परिमार्जन गर्न लेखकलाई पठाइयो । तत् पश्चात सम्पादक मण्डलको सदस्यहरूबाट आवश्यक सम्पादन भइ, र रचनाहरू आवश्यक परिमार्जन गर्न सम्बन्धित लेखकहरूलाई जानकारी गराइयो । यसरी १० वटा लेख र रचनाहरू समावेश गरी वातावरण जर्नल भल्युम ९, प्रकाशन गरी NepJol तथा विभागको वेबसाइटमा लेखरचनामा DOI सहितको इलेक्ट्रोनिक भर्सन पनि राखिएको छ । यस आ.व.मा प्रकाशित लेख रचना अनुसूचीमा ११ बमोजिम रहेका छन् ।

३.४.२ वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रम पृष्ठभूमि

वातावरण विषय आजको विश्वमा एउटा महत्वपूर्ण, जल्दोबल्दो र सबैको चासोको विषय बनेको छ । साथै दैनिक जीवनको अपरिहार्य बनेको वातावरण विषयको अध्ययन नेपालमा वि.सं. २०५० देखि विद्यालयस्तरमा शुरु भई वि.सं. २०५४ मा उच्च माध्यामिक तहमा र वि.सं. २०५८ बाट विश्वविद्यालयस्तरमा पठन पाठन हुँदै आइरहेको छ । विश्वविद्यालय स्तरमा यो विषय मुख्य रूपमा वातावरण विज्ञान, वातावरण व्यवस्थापन तथा वातावरण इन्जिनियरिङ्ग विषयको रूपमा पठनपाठन हुँदै आइरहेको छ साथै अन्य संकायमा पनि वातावरण विषय आंशिक रूपमा पठनपाठन भइरहेको छ । विश्वविद्यालय स्तरमा वातावरण विषयमा स्नातक तहदेखि नै पठनपाठनको सिलसिलामा केही सामान्य अनुसन्धानमूलक अध्यापन गराउने गरे तापनि स्नातकोत्तर तहमा भने अनिवार्य गर्नुपर्ने शोधकार्यको रूपमा वृहत खालका र उपलब्धिमूलक तथ्यांकहरू तथा नतिजाहरू दिन सक्ने अनुसन्धानहरू गराउने गरेको पाइन्छ । यस्ता अनुसन्धानात्मक कार्यहरूले सिंगो राष्ट्रकै वातावरण क्षेत्रमा सकारात्मक नतिजा प्रवाह गर्नुका साथै वातावरण क्षेत्रसँग सम्बन्धित नीति निर्माणदेखि कानून निर्माण, कार्यान्वयन तथा निर्णय प्रक्रिया समेतमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । नेपाल सरकार जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत स्थापना भएको वातावरण विभागले वातावरण विषयमा उच्च शिक्षा हासिल गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन अनुसन्धानमा संलग्न गराउँदा उक्त अध्ययन अनुसन्धानहरू मार्फत प्राप्त भएका महत्वपूर्ण तथ्यांकहरू, नतिजाहरू, निष्कर्षहरू एवं सुझावहरूले वातावरण सम्बन्धी भावी कार्ययोजना तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्ने र वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धनमा थप टेवा पुग्ने हुँदा स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत वातावरण विषयसँग सम्बन्धित विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गरी यस विभागले आर्थिक वर्ष ०७०/७१ देखि नै सञ्चालनमा ल्याएको अध्ययन शोध सहायता कार्यक्रमले निरन्तरता पाउँदै यस आर्थिक वर्ष ०७९/८० मा पनि वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रम प्रदान गरिएको छ ।

उद्देश्य

- उच्च शिक्षा हासिल गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन अनुसन्धानमा संलग्न गराउँदा उक्त अध्ययन अनुसन्धानहरू मार्फत प्राप्त भएका महत्वपूर्ण तथ्यांकहरू, नतिजाहरू, निष्कर्षहरू एवं सुझावहरूले वातावरण सम्बन्धी भावी कार्ययोजना तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्ने र वातावरण संरक्षण तथा प्रवर्द्धनमा थप टेवा पुग्ने ।
- यस्ता अनुसन्धानात्मक कार्यहरूले सिंगो राष्ट्रकै वातावरण क्षेत्रमा सकारात्मक नतिजा प्रवाह गर्नुका साथै वातावरण क्षेत्रसँग सम्बन्धित नीति निर्माणदेखि कानून निर्माण तथा कार्यान्वयन साथै निर्णय प्रक्रिया समेतमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने ।

प्रगति

यस आ. व २०७९/८० का लागि स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रमका लागि सूचना प्रकाशन गरी सूचना प्रकाशन गरेको मितिबाट ४५ दिन भित्र प्राप्त भएका ६१ जना विद्यार्थीहरूको शोध प्रस्ताव कार्ययोजनामा रहेको व्यवस्था बमोजिम मूल्यांकन गरिएको थियो । मूल्यांकन समितिले प्राप्तांकका आधारमा नतिजा प्रकाशन गरी, शोधकर्ताहरूसँग सम्झौता गरेर कार्यादेश दिई कार्य आगाडी बढाइएको थियो । तत् पश्चात विभागमा शोध प्रतिवेदन दर्ता गराई प्रस्तुतीकरण भएको र विज्ञहरूबाट राय सुझाव समेत प्रदान गरिएको थियो । सोहि राय सुझावलाई समेटी शोधकर्ताहरूले विभागमा अन्तिम मस्यौदा प्रतिवेदन पेश गरी कार्य सम्पन्न भएको थियो । यस विभागबाट शोध सहायत पाएका विद्यार्थीहरूको नामावली अनुसूची १२ मा रहेको छ ।

तस्विर १४: वातावरण विभागमा शोधकर्ताको प्रस्तुतीकरण

३.४.३ स्थानीय तहमा वातावरणीय व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि

पृष्ठभूमि

भौतिक विकास निर्माणका क्रममा वातावरणीय आयामहरूमा यथोचित ध्यान नपुग्दा तथा देशमा बढ्दो जनसंख्या र सहरीकरण आदिको चापले वातावरणमा उल्लेखनीय दबाव सृजना गरेको छ । जसले गर्दा वातावरणीय हास, जैविक विविधताको क्षयीकरण र जलवायु परिवर्तन आदि जस्ता असरहरूको जोखिम

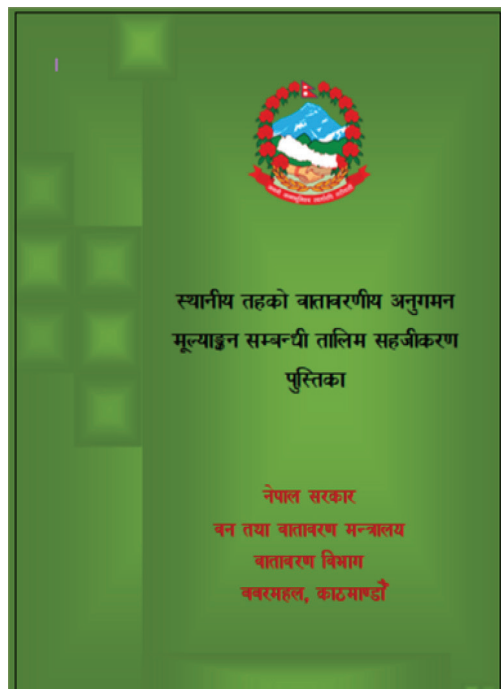
बढेको छ । यी चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गर्न नेपालले वातावरणीय अध्ययन प्रक्रिया र प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनका लागि विभिन्न कानून तथा नियमहरू सहित वातावरणीय व्यवस्थापन र अनुगमनका लागि बलियो कानूनी र संस्थागत रूपरेखा विकास गरेको छ । तथापी स्थानीय तहमा यी कानून तथा नियमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि उक्त विधामा दक्ष मानव संसाधन, आवश्यक स्रोत तथा सीपको कमी रहेको सर्वविदितै छ । यसै सन्दर्भमा स्थानीय तहको वातावरणीय अनुगमन र मूल्याङ्कन सम्बन्धी यो तालिम सहजीकरण पुस्तिका स्थानीय तहका वातावरण निरीक्षकहरू, सरकारी अधिकारीहरू र अन्य सरोकारवालाहरूलाई वातावरणीय प्रभावहरूको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न व्यावहारिक मार्गदर्शन र सहजीकरण मार्फत क्षमता अभिवृद्धिका लागि तयार गरिएको हो ।

उद्देश्य

यस तालिम सहजीकरण पुस्तिकाको मुख्य उद्देश्य भनेको स्थानीय स्तरमा सन्दर्भ र आवश्यकता अनुसार वातावरणीय अध्ययन, अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउनुका साथै त्यस्ता क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिलाई तालिम प्रदान गर्ने ।

प्रगति

स्थानीय तहको वातावरणीय अनुगमन मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिम सहजीकरण पुस्तिका तयार गरिएको छ ।

चित्र ४: स्थानीय तहको वातावरणीय अनुगमन मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिम सहजीकरण पुस्तिका

३.५ वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा

३.५.१ जैविक पदार्थ (Bio-mass) को प्रयोग गरी पानी तथा फोहर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुर्याउने आर्सेनिक धातुलाई हटाउने प्रविधिको विकास

कार्यक्रमको पृष्ठभूमि:

आर्सेनिक विषाक्त तत्व हो र International Agency for Research on Cancer (IARC) ले आर्सेनिक यौगिकहरूलाई समूह १ कार्सिनोजेन्सको रूपमा वर्गीकरण गरेको छ । प्राकृतिक तथा मानवीय क्रियाकलापहरू जस्तै: विभिन्न प्रकारको Industrial effluents, Mining, Combustion of fossils fuels, Agriculture chemicals, Electroplating, Pigments & Paint manufacturing बाट आर्सेनिक पानीमा मिसिन जान्छ । आर्सेनिकयुक्त खाना, तरकारी वा पानीको उपभोग गरेपछि यो हाम्रो शरीरमा जम्मा हुन्छ र छालाको घाउदेखि लिएर कलेजो, मृगौला, मस्तिष्क, श्वासप्रश्वास नली, पिसाब थैली र प्रोस्टेटको क्यान्सरसम्मका विभिन्न स्वास्थ्य समस्याहरू निम्त्याउँछ । संयुक्त राज्य पर्यावरण संरक्षण एजेन्सी (USEPA) र विश्व स्वास्थ्य सँगठन (WHO) ले पिउने पानीका लागि $10 \mu\text{g/L}$ आर्सेनिकको सीमा तोकिएको छ र नेपालमा पनि आर्सेनिकको अधिकतम सिमा $50 \mu\text{g/L}$ तोकिएको छ। नेपालको अधिकांश तराईका जिल्लाहरूको पिउने पानीमा आर्सेनिकको मात्रा उच्च रहेको विभिन्न अध्ययन तथा सरकारी आँकडाले पनि बताउँछ । तसर्थ, मानव स्वास्थ्य र वातावरणलाई जोगाउनको लागि आर्सेनिकयुक्त पानीको प्रयोग गर्नु वा आर्सेनिकयुक्त पानी जलाशयमा डिस्चार्ज गर्नु अघि यसलाई हटाउनु आवश्यक छ ।

कार्यक्रमको उद्देश्य

Chemical Precipitation, Reverse Osmosis, Ion Exchange, Membrane, Nano Filtration and Absorption जस्ता प्रशोधन विधिहरूबाट आर्सेनिकयुक्त पानीलाई शुद्धीकरण गर्न सकिन्छ तर यी विधिहरूको लागत उच्च हुनुका साथै समय बढी लाने हुन्छ । त्यसैले नेपाल जस्ता विकासोन्मुख देशहरूमा आर्सेनिकयुक्त प्रदूषित पानीको शुद्धीकरणका लागि प्रयोग गर्न सकिने सस्तो, वातावरणमैत्री, जैविक पदार्थ (Bio-mass) को प्रयोग गर्ने प्रविधिको विकास आजको आवश्यकता हो ।

कार्यक्रम कार्यान्वयनको विधि:

वातावरण विभागमाले त्रि.वि. रसायन शास्त्र केन्द्रीय विभागसँगको सहकार्यमा जैविक पदार्थ (Bio-mass) को प्रयोग गरी आर्सेनिकयुक्त पानीलाई शुद्धीकरण गर्ने प्रविधिको विकास सम्बन्धी कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ ।

कार्यक्रमको उपलब्धी:

आर्सेनिकयुक्त पानीलाई शुद्धीकरण गर्न प्रयोग गर्न सकिने वातावरणमैत्री, जैविक पदार्थ (Bio-mass)को प्रयोग गर्ने प्रविधिको विकास भएको ।

३.५.२ नदीनाला, तालतलैयाको प्रदूषणको अवस्थाको अध्ययन

कार्यक्रमको पृष्ठभूमि:

जनसंख्या बृद्धिसँगै बढिरहेको औद्योगिकीकरण तथा अव्यवस्थित शहरीकरणले प्राकृतिक जलस्रोतहरूलाई प्रदूषित बनाइरहेको छ । फोहोरमैला जथाभावी फाल्ने तथा औद्योगिक फोहोर प्रत्यक्ष रूपमा नदी र यसको किनारामा फाल्नाले नदी अझ बढि प्रदूषित हुने समस्या देखापरेको छ । खेतीमा प्रयोग गरिने रासायनिक मल र विषादी प्रयोगको मात्रा बढ्नाले पनि नदीहरू बढी प्रदूषित हुँदै गइरहेको छन् । नेपालका प्रमुख नदी तथा तालहरूको प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नका लागि सर्वप्रथम ती जलस्रोतहरूको प्रदूषणको अवस्था के कस्तो छ भन्ने जानकारी हुन आवश्यक हुन्छ । यसरी नदीहरूको भौतिक र रासायनिक प्रदूषणको स्तर यकिन गरी त्यसका आधारमा उपयुक्त प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू तय गर्न सकिन्छ ।

कार्यक्रमको उद्देश्य

नेपालका प्रमुख नदी तथा ताल तलैयाहरूको भौतिक तथा रासायनिक प्रदूषणको अवस्था यकिन गरी अधिल्लो वर्षको तुलनामा के कति घटबढ भइरहेको छ र मौसमी परिवर्तनले प्रदूषणको अवस्थामा पार्ने असर सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययन गर्ने ।

कार्यक्रम कार्यान्वयनको विधि:

नेपालका प्रमुख नदी तथा ताल तलैयाहरूको नमुना संकलन गर्ने विधि, स्थान र समय (सिजन) निश्चित गरी सोही बमोजिमको कार्यक्रम तयार पारी तोकिएको मानक विधि प्रयोग गरी नदी तथा ताल तलैयाहरूको नमुना संकलन गरी विभागको प्रयोगशालामा विभिन्न आवश्यक पारामिटरहरू परीक्षण गरी परीक्षण प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

कार्यक्रमको उपलब्धी:

नेपाल भित्र रहेका विभिन्न नदी तथा तालतलैयाहरूको प्रदूषणको अवस्थाबारे जानकारी प्राप्त भएको छ ।

बागमती नदी, सुन्दरी जल

फेवाताल, कास्की

पानीको नमुना संकलनको क्रममा लिइएका तस्विरहरु

प्रयोगशालामा नमुनना परीक्षण विश्लेषणको क्रममा लिइएका तस्विरहरु

तस्विर १३: नदीनाला, तालतलैयाको पानीको नमुना संकलन तथा प्रयोगशालामा परीक्षण

३.५.३ वायुमा रहेको Mercury को Dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन:

कार्यक्रमको पृष्ठभूमि:

पारो एउटा रासायनिक तत्व हो जुन मानव प्रणालीको लागि अत्यधिक हानिकारक छ । पारो पृथ्वीको सतहमा प्राकृतिक रूपमा हुने तत्व हो जुन वातावरणमा व्यापक रूपमा पाइन्छ । मानव गतिविधिहरु जस्तै Gold mining, Fossil fuel production, Cement production, Nonferrous metal production,

Waste from products, Incineration of municipality and Medical waste आदिले व्यापक रूपमा पारो प्रदूषण गरेको हुन्छ । पारो Electroplating, Thermometer, Dental amalgam, Fluorescent bulbs, Electrical switches, Gold mining आदिमा प्रयोग हुन्छ। पारो room temperature मा सजिलै vaporizes हुने हुनाले यसले वायु प्रदूषण गर्दछ । Mercury vapor सजिलै मानव शरीरले absorbed गर्ने हुँदा यसले स्नायू, पाचन र प्रतिरक्षा प्रणाली, साथै फोक्सो र मिर्गौलालाई असर गर्न सक्दछ । दुवै प्राकृतिक र एन्थ्रोपोजेनिक उत्सर्जनले विश्वमा पारोको प्रदूषण बढाइरहेको छ ।

कार्यक्रमको प्रगति विवरण

वायुमा रहेको Mercury को Dry Deposition विधिबाट विभिन्न स्थानहरू जस्तै बन्चरे डाँडा ल्याण्डफिल साइट नुवाकोट, देवघाटधाम चितवन, गोल्ड प्लेटिड उद्योग, ललितपुर र सधन सहरी क्षेत्र बबरमहल काठमाडौँबाट वायुको नमुना संकलन परीक्षणको लागि जापान पठाई परीक्षण रिपोर्ट प्राप्त भइरहेको छ । गोल्ड प्लेटिड उद्योग, ललितपुरबाट संकलन गरिएको एउटा नमुनामा पारोको मात्रा धेरै भएको पाइयो । अन्य स्थानबाट सङ्कलन गरेको वायुको नमुनाको प्राप्त परीक्षण रिपोर्ट अनुसार वायुमा पारोको मात्रा WHO standard ($1 \mu\text{g}/\text{m}^3$) भित्र रहेको पाइयो । साथै Wet Deposition विधिबाट Mercury अध्ययन गर्नको लागि विभागको छतमा रहेको Mercury deposition sampler को प्रयोग गरी आकाशबाट परेको पानीको नमुनाहरू संकलन गरी परीक्षणको लागि ताइवानमा रहेको National Central University Laboratory मा परीक्षण गरी रिपोर्ट प्राप्त भइरहेको छ। प्राप्त परीक्षण रिपोर्ट अनुसार आकाशबाट परेको पानीमा पारोको मात्रा WHO standard ($1 \mu\text{g}/\text{L}$) भित्र रहेको पाइयो ।

कार्यक्रमको उद्देश्य

- वायुमा पारोको मात्रा WHO को मापदण्ड बमोजिम भए/नभएको एकिन गर्ने ।
- सम्भावित ठाउँहरूमा काम गर्ने व्यक्तिहरूको स्वास्थ्यमा परेको असरहरूको पहिचान गर्ने ।
- Mercury Pollution र यसले मानव प्राणीमा पार्ने असरबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्न ।

नमुना परीक्षण नतिजा:

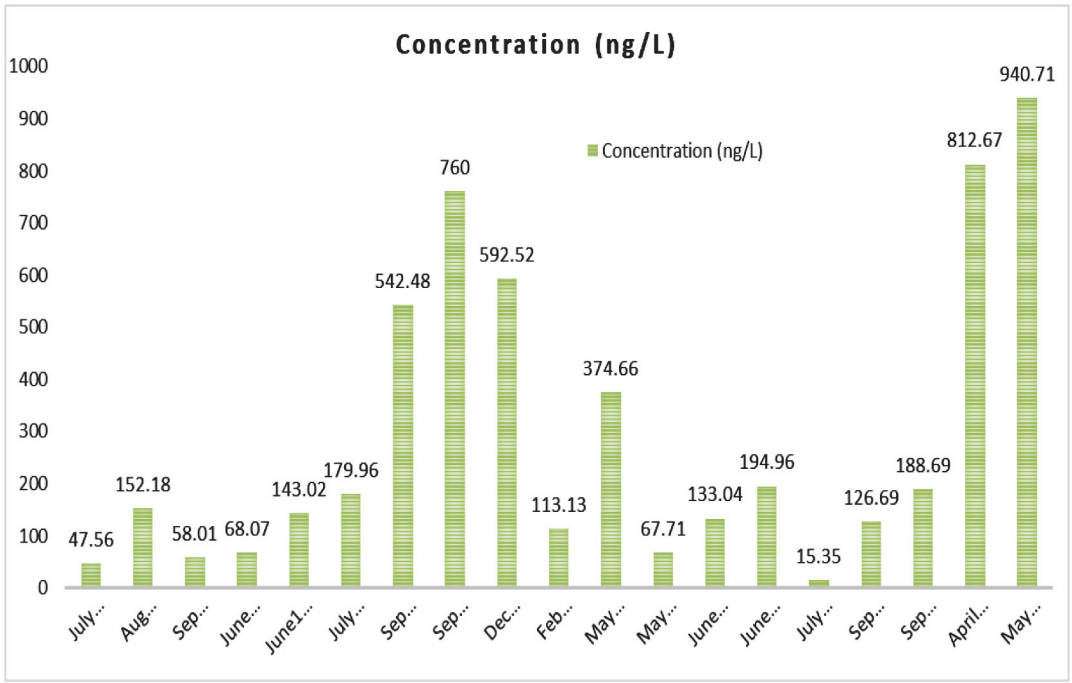
वातावरण विभागबाट आकासे पानीको नमुना संकलन गरी पारो परीक्षणको निमित्त ताइवान स्थित National Central University Laboratory मा पठाइएको थियो । साथै विभिन्न स्थानमा वायुको नमुना संकलन गरी पारो परीक्षणको लागि जापान पठाइएको थियो । उक्त Laboratory मा पारो परीक्षण गर्दा निम्नानुसार पाइयो ।

कार्यक्रमको उपलब्धी

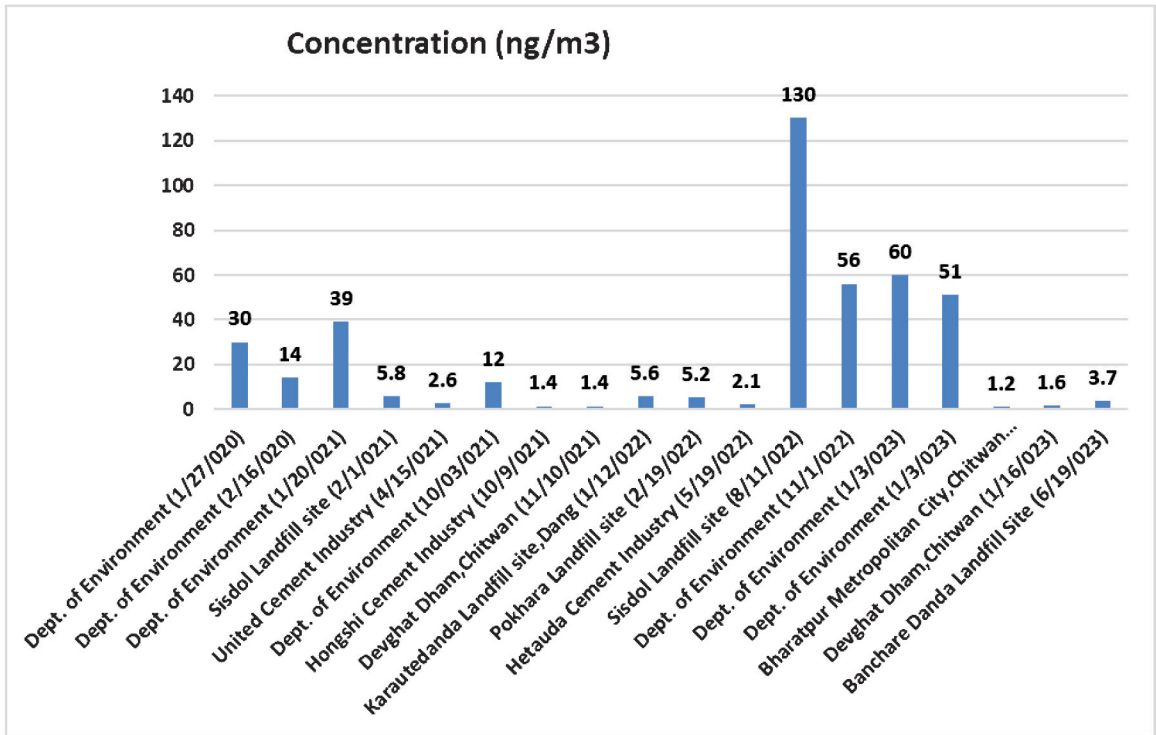
नेपालमा Dry air र Rain water मा mercury को मात्रा एकिन हुने हुनाले यसको प्रदूषणको अवस्थाबारे जानकारी भएको । नेपालमा रहेका विभिन्न क्षेत्रमा वायुमा रहेको Mercury को अवस्था सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन भएको ।

निष्कर्ष:

पारो उत्सर्जन हुन सक्ने विभिन्न सम्भावित स्थानहरुबाट वायुको नमुना संकलन गरी परीक्षणको लागि जापान र ताइवानमा पठाइएको नमुना परीक्षणको प्राप्त रिपोर्ट अनुसार गोल्ड प्लेटिड क्षेत्रमा धेरै मात्रामा पारो रहेको पाइयो । गोल्ड प्लेटिड क्षेत्र ललितपुर बबरमहलदेखि नजिकै भएकोले वातावरण विभागमा संकलन गरेको वायुको नमुनामा समेत अन्य स्थानको भन्दा बढी पारो रहेको पाइयो । नेपालमा गोल्ड प्लेटिड उद्योग पारो प्रदूषणको महत्वपूर्ण स्रोतको रूपमा रहेकोले छ । गोल्ड प्लेटिड उद्योगमा पारो धेरै मात्रामा प्रयोग हुने भएकोले पारोको उचित उत्सर्जन चुनौतीपूर्ण देखिन्छ । यस चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न नियामक निकायहरु, उद्योगहरु र समुदायहरु बीच प्रभावकारी प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरु लागू गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

चित्र ५: वर्षातको पानीमा रहेको पारो धातुको परीक्षण परिणाम (राष्ट्रिय केन्द्रीय विश्वविद्यालय, ताइवान)

चित्र ६: हावामा रहेको पारोको परीक्षण परिणाम (IDEA Consultant, Japan)

बन्चरे डाँडा डम्पिङ साइट, नुवाकोटमा नमुना संकलनका लागि उपकरण जडान गरिदै ।

dry deposition विधिबाट पारो अध्ययनका लागि वायुको नमुना संकलन गरिदै, देवघाट, चितवन

wet deposition विधिबाट पारो अध्ययनका लागि rain water को नमुना संकलनका लागि उपकरण जडान गरिदै, वातावरण विभाग, बबरमहल

तस्विर १६: पारो (Mercury) अध्ययनको लागि नमुना संकलन गरिदै

परिच्छेद - ४

निष्कर्ष

४.१ उपसंहार

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ५ को उपदफा ३ बमोजिम सार्वजनिक निकायले आफूसँग सम्बन्धित विषयहरू (सम्बद्ध निकायको काम, कर्तव्य, अधिकार प्रदान गरिने सेवा, सम्पादन गरेको कामको विवरण, आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोबार आदि) अद्यावधिक र प्रकाशन गर्नुपर्दछ। यसैगरी सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ मा विभागले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि आफूले सो आर्थिक वर्षभरि सञ्चालन गरेका कार्यक्रम, सम्पादन गरेका काम र त्यस्तो कामको अवस्थिति, प्रगति अन्य आवश्यक कुराहरूसमेत समावेश गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी मन्त्रालयमा पेश गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। सो अनुसार विभागले आर्थिक वर्ष २०७९/८० को वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरेको छ।

४.२ निष्कर्ष

नीति तथा कार्यक्रम बमोजिम आ.व. २०७९/८० को वातावरण विभागले खुद बजेटको चालुतर्फ ५७.७१% तथा पुँजीगततर्फ ३९.५४% तथा समग्र बजेटको ४८.६५% आर्थिक प्रगति तथा भौतिकतर्फ ८६.१% प्रगति गरेको छ। पुँजीगत खर्च शीर्षकतर्फ भौतिक संरचना मर्मत सम्भार अन्तर्गत माईक्रोबायोलोजी ल्याब निर्माण, वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूमा घेराबार तथा PCC लगायत भौतिक निर्माण कार्य, सवारी प्रदूषण चेकजाँचको लागि ईक्विपमेन्ट र पावर ब्याकअप सहितको मोबाईल गाडी खरिद, Environmental Data analysis प्रयोगशालाको लागि High Performance Computers and Laptops तथा फर्निचर लगायतका सामग्री खरिद र जडान, वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको लागि आवश्यक PM Equipment तथा Spare parts खरिद सम्पन्न, वातावरणीय प्रयोगशालाको लागि Hot Air Oven खरिद गरिएको छ।

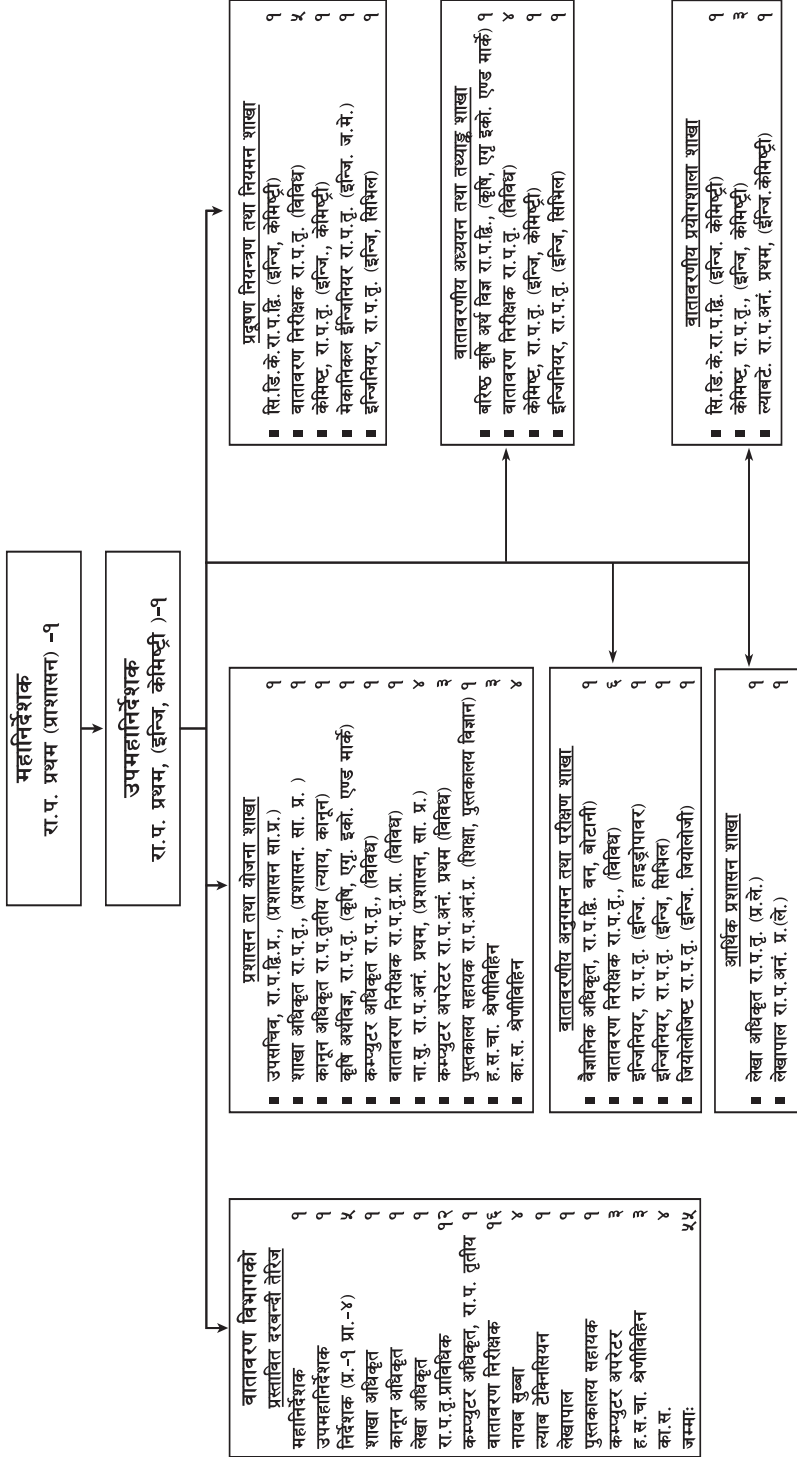
त्यसैगरी चालु खर्च शीर्षकतर्फ प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजना, २०७८ को कार्यान्वयन सम्बन्धमा कार्ययोजना कार्यान्वयन केन्द्रीय अनुगमन समितिको बैठक मुख्य सचिवज्यूको अध्यक्षतामा एक पटक बसेको, काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना अन्तर्गत कार्ययोजना कार्यान्वयन समितिको बैठक वन तथा वातावरण मन्त्रालयाका श्रीमान् सचिवज्यूको अध्यक्षतामा एक पटक बसेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृत ५ वटा आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण तथा ८० वटा उद्योग प्रतिष्ठान एवं २५ वटा वातावरणीय अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण गरिएको, वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी सन् २०२१ को स्थिति प्रतिवेदन तथा वातावरण जर्नल प्रकाशन, काठमाडौं जिल्ला भित्र ९३४ सवारी साधनहरूको सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के), वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका चौध जना विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता प्रदान गरिएको छ। त्यसैगरी उपत्यकामा Central Treatment Facility स्थापनाको पूर्वसम्भाव्यता, जैविक पदार्थ (Bio-mass) को

प्रयोग गरी पानी तथा फोहोर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुऱ्याउने आर्सनिक धातुलाई हटाउने प्रविधिको विकास तथा वायुमा रहेको mercury को dry and wet deposition विधिबाट परिमाण सम्बन्धी अध्ययनहरु गरिएका छन् । पेन्ट तथा उद्योग कलकारखानाबाट निस्कने फोहोरपानी तथा नदीनाला तालतलैयाका नमुना संकलन गरी प्रयोगशालामा क्रमशः ४१ र ५० वटाको परीक्षण तथा विश्लेषण पनि गरिएको छ । ३३ वटा विद्यालयमा विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरी सम्पन्न गरिएको छ भने ११ वटा Air Quality Monitoring Stations को मर्मत संभार गरी सञ्चालन ल्याइएको छ । सार्वजनिक पार्क/उद्यानहरुमा वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्न पालना गर्नुपर्ने मापदण्डको मस्यौदा तयार गरी वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा स्वीकृतिको लागि पेश गरिएको छ । यातायात, शिक्षा र आवास भवन तथा शहरी विकाससँग सम्बन्धित आयोजनाहरुको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन तथा परीक्षण निर्देशिका र स्थानीय तहमा वातावरणीय व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम पुस्तिका निर्माण गरिएको छ । वातावरणीय मापदण्डको परिपालना (Environment Compliance) सम्बन्धमा सरोकारवालासँग स्थलगत सार्वजनिक सुनुवाई तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखरामा सम्पन्न गरिएको छ । खुला रुपमा फोहोर जलाउने कार्य निरुत्साहित गर्न जनचेतनामुलक कार्य तथा वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्यदृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण र विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा वन परिसर सरसफाई, विद्युतीय सवारी साधनको च्याली, नेपाल टेलिकम मार्फत रिड्ग ब्याकटोन, वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार प्रदान गर्नुका साथै विभाग परिसरमा मूल समारोहको आयोजना गरी मनाइएको छ ।

अनुसूची

अनुसूची १: सांगठनिक संरचना

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
सांगठनिक ढाँचा

अनुसूची २: नागरिक वडापत्र

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
बबरमहल, काठमाडौं

नागरिक वडापत्र

क्र. स.	कामको विवरण	आवश्यक कागजात	काम गर्ने अवधि	सम्पर्क अधिकारी	दस्तुर	गुनासो सुन्ने अधिकारी
१.	वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानबिन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने	उजुरी र सो संग सम्बन्धित अन्य सूचना तथा कागजातहरू	३० दिन	शाखा प्रमुख, प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
२.	स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका आयोजनाका सम्बन्धमा प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानबिन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने	उजुरी र सो संग सम्बन्धित अन्य सूचना तथा कागजातहरू	३० दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
३.	स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका आयोजनाहरूको अनुगमनबाट प्राप्त भएको तथ्य साव्यजनिक गर्ने	अनुगमन प्रतिवेदन	अनुगमन सम्पन्न भएको ३० दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
४.	स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन भएका आयोजनाहरूको परीक्षण गर्ने	निवेदन र अध्ययन प्रतिवेदन	३० दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
५.	Non- ODS ग्यासको आयातको लागि सिफारिस गर्ने	भन्सार विभागबाट प्रयोगशाला प्रतिवेदन सहितको सिफारिस माग गरेको पत्र, विल, Commercial Invoice वा Performa Invoice	३ दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
६.	घरौटी सम्बन्धी कार्य	निवेदन, करचुक्ता प्रमाणपत्र, बैक भौचर, मू.अ.कर समायोजन	३ दिन	शाखा प्रमुख, आर्थिक प्रशासन शाखा	नलाग्ने	महानिर्देशक
७.	विभागसंग सम्बन्धित सूचना तथा जानकारी	निवेदन	तुरुन्तै/नियमानुसार	सूचना अधिकारी	नलाग्ने	महानिर्देशक
८.	विभागका कर्मचारीहरूको व्यावसायिक आचरण सम्बन्धमा प्राप्त उजुरी/गुनासो सुनुवाई	उजुरी र सो संग सम्बन्धित अन्य सूचना तथा कागजातहरू	३ दिन	शाखा प्रमुख, प्रशासन तथा योजना शाखा	नलाग्ने	महानिर्देशक

नोट: वडापत्रमा उल्लेख भएका कार्यहरूको कार्यान्वयनको अनुगमन र आवश्यक व्यवस्थापन महानिर्देशकज्यूबाट हुनेछ।

अनुसूची ३: वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृत आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षणको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं	आयोजना नाम	ठेगाना	सारांश
१.	बागमती अपार्टमेन्ट	काठमाडौं	<p>सुधार हुनुपर्ने पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> फोहोर व्यवस्थापनको हकमा पनि कुहिने र नकुहिने फोहोरलाई वर्गीकरण नगरी संकलन गर्ने गरेको हुनुपर्ने भूमिगत पानीको तहमा सन्तुलन कायम राख्न भवनले पुनर्भरणका लागि Recharge Pit को व्यवस्था गर्नुपर्ने भवनका विभिन्न क्षेत्रबाट निष्कासित फोहोर पानी प्रशोधनका लागि यथाशिघ्र फोहोरपानी प्रशोधन केन्द्रको व्यवस्था गर्नुपर्ने भवनको खुला क्षेत्र तथा स्थानमा हरियाली प्रवर्धन गर्नुपर्ने <p>सकरात्मक पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> आयोजनाले नदीतट कटान हुन सक्ने संभावित क्षेत्रहरूमा ग्याबियन पर्खाल लगाएको देखियो जलय विविधतामा हास आउन नदिन बसाई सगाई गर्ने माछाको लागि भयाङ्कको व्यवस्था गरेको देखियो <p>सुधार हुनुपर्ने पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अवलोकनको क्रममा हेड वर्क्स क्षेत्रमा खुल्ला रुपमा फोहोर जलाईएको पाईएको हुँदा त्यस्ता कार्यलाई पूर्ण रुपमा निषेध गर्नुपर्ने <p>आयोजनामा कार्यरत कर्मचारी तथा आगन्तुकहरूको सुरक्षालाई मध्यनजर गर्दै आपतकालीन अवस्थाका लागि आपतकालीन प्रतिक्रिया योजना तयार गर्नुपर्ने</p> <p>सकरात्मक पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> होटेल भित्रको वायु, पानी, ध्वनि, फोहोर व्यवस्थापन आदि जस्ता वातावरणीय सवालहरू राम्रो अवस्थामा रहेको पाइयो यस होटलले वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ४५(१) अनुसार होटेल सञ्चालन चरणबाट वातावरणमा परेको प्रभावको स्व:अनुगमन गरि सो प्रतिवेदनको एक प्रति २०७९/०९/२० गते वातावरण विभागमा पनि बुझाएको पाइयो
२.	माई जलविद्युत आयोजना	इलाम	
३.	टाईगर वान होटल	रुपन्देही	

४.	एभ्रोष्ट हस्पिटालिटी र होटल प्रोजेक्टको (मेरियट होटल)	काठमाडौं	<p>सकरात्मक पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> • होटलाभित्रको वायु, पानी, ध्वनी आदि नेपाल सरकारले तोकिएको मापदण्ड अनुसार अनुपालन भएको देखियो • सामाजिक-आर्थिकमा रोजगारी तथा आय आर्जन होटल सञ्चालन पश्चात सुधार भएको देखियो <p>सुधार हुनुपर्ने पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> • होटलको हालको कार्बन फुटप्रिन्ट १३.६४ के.जी. प्रति कोठा रात देखिएकोले होटलको कार्बन फुटप्रिन्ट कम गर्न होटलले नवीकरणीय उर्जाको प्रयोगलाई जोड दिनु पर्नेछ • होटलको कुल क्षेत्रफल मध्य बीस प्रतिशत खुल्ला क्षेत्र भएता पनि हरियाली क्षेत्रको अनुपात कम देखिएको हुँदा खाली स्थानमा सम्भव भए सम्म स्थानीय बोट बिरुवा रोपी हरियाली कायम गर्नुपर्ने
५.	इन्द्रावती तेस्रो जलविद्युत आयोजना	सिन्धुपाल्चोक	<p>सकरात्मक पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> • आयोजनाले भूक्षय तथा पहिरोबाट बच्न मेलम्ची क्षेत्रदेखि आयोजनाको ड्याम साइट सम्मको बाटोमा स्थिरकरणको लागि gabion wall र Masonry wall लगाइएको पाइयो • फोहोर व्यवस्थापनको हकमा जैविक फोहोरलाई नजिकै खाल्डो खनी गाडिएको र प्लाष्टिक जस्ता नकुहिने फोहोरलाई जलाउने गरेको पाइयो • वित्तीय सामाजिक उत्तरदायित्वको हकमा आयोजनाले पहुँच सडकको निर्माण, खाल्डे खोलामा सिंचाई नहरको निर्माण, स्थानीय समुदायलाई एम्बुलेन्स प्रदान गरेको तथा सोहि क्षेत्रको ४ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकको व्यवस्था गरेको पाइयो <p>सुधार हुनुपर्ने पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> • विद्युत गृहमा ध्वनी उच्च पाइएकोले त्यस क्षेत्रमा काम गर्ने कामदारहरूको स्वास्थ्य स्थितिलाई मध्यनजर गर्दै व्यक्तिगत सुरक्षाका सामग्रीहरू जस्तै Ear plug, Ear muff आदि प्रदान गर्नुपर्ने • प्लाष्टिकजन्य फोहोरहरूलाई जलाउने कार्य निरुत्साहित गर्ने तथा आयोजना वरपरका क्षेत्रहरूमा फोहोर व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन डस्टबिनको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने

अनुसूची ४: वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	आयोजना	ठेगाना	अनुगमन/परीक्षण	सारांश	कैफियत
१.	Dwarikas's Hotel	Kathmandu	अनुगमन	सकारात्मक पक्ष	पर्यटनसंग सम्बन्धित आयोजना
२.	Hotel Saffron CK	Rupandehi	अनुगमन	● सञ्चालन चरणमा रहेका होटलहरूमा हरियाली कायम भएता पनि यसलाई अझ प्रवर्द्धन गरिनुपर्ने	
३.	Omstone Asia Capital Nepal Resort (Dusit Thani Resort and Spa)	Kavre, Dhulikhel	अनुगमन	● सञ्चालन चरणमा रहेका होटलहरूमा ठोस फोहोरको व्यवस्थापन सन्तोषजनक पाइएको	
४.	Hotel Landmark Pokhara	Kaski	अनुगमन	● फोहोरपानी प्रशोधन केन्द्रको व्यवस्था भएको सुधार हुनुपर्ने पक्ष	
५.	The Lost Horizon Resort	Kavre, Banepa	अनुगमन	● निर्माण चरणमा रहेका आयोजनाहरूमा फोहोरको व्यवस्थापनमा सुधार हुनुपर्ने	
				● निर्माणको क्रममा कामदारहरूको सरसफाई तथा PPE को उपलब्धता तथा प्रयोगमा ध्यान दिनुपर्ने	
				● भूमिगत पानी भरणको लागि रिचार्ज पिटको व्यवस्था अनिवार्य रूपमा हुनुपर्ने	
				सवालहरू	
				● यस प्रकारका आयोजनाहरूले भूमिगत पानीको अधिक प्रयोग गर्ने हुनाले भूमिगत पानीको सतहमा प्रभाव पार्न सक्ने	
६.	Royal Orchid Builders (Merocity Apartment)	Hattiban, Kathmandu	अनुगमन	सकारात्मक पक्ष	आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी
७.	Grande Tower	Dhapasi, Kathmandu	अनुगमन	● फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्रको व्यवस्था भएको	
८.	Soaltee City Apartment	Kathmandu	अनुगमन	● सञ्चालन चरणमा रहेका अपार्टमेन्टहरूमा हरियाली कायम भएता पनि यसलाई अझ प्रवर्द्धन गरिनुपर्ने	

क्र.सं.	आयोजना	ठेगाना	अनागमन/परीक्षण	सारांश	कैफियत
				<p>सुधार हुनुपर्ने पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> • ठोस फोहोरको व्यवस्थापन भएता पनि प्राय आयोजनामा व्यवस्थापन तथा सङ्कलन स्थलमा सुधार हुनुपर्ने देखिएको • फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्रको व्यवस्था भएता पनि सञ्चालनमा नआएको तथा प्रशोधित पानी मापदण्ड भित्र नभएकोले सञ्चालनमा ल्याउनुपर्ने तथा प्रशोधित पानीको परीक्षण नियमित रुपमा गरिनुपर्ने • रिचार्ज पिटको व्यवस्था प्राय आयोजनामामा नहुने हुनाले सो सम्बन्धी व्यवस्था गरिनुपर्ने <p>सवालहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> • यस प्रकारका आयोजनाहरूले भूमिगत पानीको अधिक प्रयोग गर्ने हुनाले भूमिगत पानीको सतहमा प्रभाव पार्न सक्ने 	विकास क्षेत्र
९.	Kathmandu World School	Bhaktapur	अनुगमन	<p>सकारात्मक पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> • कुल क्षेत्रफलमा उल्लेख्य रुपमा जग्गा (करीब दुई तिहाई) खुला क्षेत्रको रुपमा राखिएको, हरियाली प्रवर्द्धन भएको • ठोस फोहोरको व्यवस्थापन नगरपालिकासँगको सहकार्यमा तथा तरल फोहोरको व्यवस्थापन (सेप्टी ट्यांकी तथा सोक पिटबाट) भएको <p>सुधार हुनुपर्ने पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> • फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्रको व्यवस्था गरिनुपर्ने • आगलागीबाट हुने विपत् व्यवस्थापनको लागि आवश्यक सबै प्रविधि तथा उपकरणको जडान हुनुपर्ने 	आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्र

क्र.सं.	आयोजना	ठेगाना	अनुगमन/ परीक्षण	सारांश	कैफियत
१०.	Gandaki Medical College and Hospital	Pokhara, Kaski	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> भूमिगत पानी पुनर्भरणको लागि रिचार्ज क्षेत्र वा पुनःभरण पिटको व्यवस्था गरिनुपर्ने सकारात्मक पक्ष अधिकांश स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहोरको व्यवस्थापन गरिएको खुला क्षेत्र कायम भई हरियाली कायम गरिएको सुधार हुनुपर्ने पक्ष अस्पतालबाट निस्कने धारिलो फोहोरलाई व्यवस्थित तवरले विसर्जन गरिनुपर्ने फोहोर पानीलाई सोक पिटमा भण्डारण गरेता पनि रसायन जाने हुनाले फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्र जडान गरी सो बाट प्रशोधन पश्चात् ढलमा मिसाइनुपर्ने भूमिगत पानीको प्रयोग भएता पनि रिचार्ज पिटको व्यवस्था नभएको 	शिक्षा क्षेत्र
११.	Narayangarh-Butwal Road	Nawalparasi	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> सकारात्मक पक्ष बाटो निर्माण गर्दा भू-क्षय तथा पहिरो नियन्त्रणको लागि संरचना निर्माण भएको Spoil को व्यवस्थापन गरिएको वन्यजन्तुमैत्री संरचनाको निर्माण भएको सुधार हुनुपर्ने पक्ष प्राथमिक उपचार, स्वच्छ खानेपानी तथा PPE को व्यवस्था हुनुपर्ने 	

क्र.सं.	आयोजना	ठेगाना	अनुगमन/परीक्षण	सारांश	कैफियत
१२.	Annapurna Cable Car Project	Sedi Bagar, Kaski	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> Bio engineering तथा वृक्षारोपणको कार्य गरिनुपर्ने सकारात्मक पक्ष आयोजना वायु तथा ध्वनि प्रदूषणको हिसाबले वातावरण मैत्री रुपमा सञ्चालन भएको सुधार हुनुपर्ने पक्ष प्राथमिक उपचार कक्षको व्यवस्था हुनुपर्ने 	यातायात क्षेत्र संग सम्बन्धित
१३.	Surya Nepal	Tanahu	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> सकारात्मक पक्ष वायु प्रदूषण नियन्त्रण विधिको प्रयोग तथा Green belt को व्यवस्था भएको ठोस फोहोरलाई वर्गिकरण गरी व्यवस्थापन, Recycle पनि गरिने सुधार हुनुपर्ने पक्ष फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्रको व्यवस्था भएको तर प्रशोधित पानी मापदण्ड भित्र नरहेकोले मापदण्ड कायम गरिनुपर्ने 	उद्योग क्षेत्र संग सम्बन्धित
१४.	Rupa Taal Conservation Integrated Project	Kaski	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> सकारात्मक पक्ष Siltation को समाधानको लागि Check Dam को निर्माण गरिएको भू-क्षय तथा पहिरो नियन्त्रणको लागि gabion wall को व्यवस्था गरिएको Spoil को व्यवस्थापन गरिएको सुधार हुनुपर्ने पक्ष आयोजनाले निर्माण गरिरहेको बाटोको cut slope क्षेत्रमा 	

क्र.सं.	आयोजना	ठेगाना	अनुगमन/ परीक्षण	सारांश	कैफियत
१५.	Khami Khola Transmission Line	Dolakha	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> बायोइन्जिनियरिङ गरिनुपर्ने आयोजनाले Quarry Site मा आवश्यकता अनुरुप त्यस क्षेत्रको पुनरुत्थान तथा पुनर्स्थापना गरिनुपर्ने 	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई
१६.	Upper Tamakoshi HP	Dolkha	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> सकारात्मक पक्ष 	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई
१७.	Tanahu Hydropower Project	Tanahu	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> जमिम उत्खननकालागि अवस्थित स्थलाकृति (Topography) परिवर्तन नगरी सेकेसम्म कम गहिराईस कायम गरिएको सुधार हुनुपर्ने पक्ष निर्माणको समयमा हुन सक्ने सम्भावित खतरालाई कम गर्नका लागि चेतावनी चिन्ह अथवा बोर्डको व्यवस्था गरिनुपर्ने 	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र संग सम्बन्धित
१८.	Upper Dordi "A" Hydropower Project	Lamjung	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> सकारात्मक पक्ष 	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र संग सम्बन्धित
१९.	Dordi - 1 Hydropower Project	Lamjung	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> पहिलो नियन्त्रणको लागि Gabion र Retaining wall को व्यवस्था गरिएको Spoil लाई स्थान सम्याउन र backfilling मा प्रयोग गरि व्यवस्थापन गरिएको तल्लो तटको बहावमा आउने कमीलाई न्यूनीकरण गर्न आयोजनाले प्राकृतिक बहाव कायम गर्न सहयोग गरेको सुधार हुनुपर्ने पक्ष 	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र संग सम्बन्धित
२०.	Dordi Khola Hydropower Project	Lamjung	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> क्रसर क्षेत्रको पुनर्स्थापना, ब्याचिंग प्लान्ट तथा Storage यार्ड को पुनर्स्थापना गरिनुपर्ने 	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र संग सम्बन्धित
२१.	Middle Bhotekoshi Hydropower Project	Sindhupalchowk	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> क्रसर क्षेत्रको पुनर्स्थापना, ब्याचिंग प्लान्ट तथा Storage यार्ड को पुनर्स्थापना गरिनुपर्ने 	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र संग सम्बन्धित
२२.	Karuwa Seti HEP	Machhapuchhre, Kaski	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> Spoil लाई खोला तथा संवेदनशील स्थानमा विसर्जन गर्नहुने 	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र संग सम्बन्धित
२३.	Seti Nadi Hydroelectric	Kaski	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> क्षतिपूर्ति वृक्षारोपणको कार्य उचित रुपमा गरिनुपर्ने 	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र संग सम्बन्धित

क्र.सं.	आयोजना	ठेगाना	अनुगमन/परीक्षण	सारांश	कैफियत
	Project			<ul style="list-style-type: none"> ● खुल्ला रुपमा फोहोर जलाउने कार्यलाई पूर्ण रुपमा निषेध गरिनुपर्ने ● सचेतना कक्षाहरू तथा चिन्हहरूको व्यवस्था गरिनुपर्ने 	
२४.	United Cements Pvt. Ltd.	Lele, Lalitpur	अनुगमन	<p>सकारात्मक पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> ● आयोजना स्थलमा वायु प्रदूषण कम गर्न नियमित पानी छर्कने गरेको, ● ध्वनी प्रदूषण कम गर्न सवारी साधन तथा मेशिनरी समानको नियमित मर्मत सम्भार, ● जल प्रदूषण कम गर्न सिल्टेशन पोखरी निर्माण गरेको, माटोको निश्चित स्थानमा व्यवस्थापन गर्ने गरिएको, ● भूक्षय तथा पहिरो रोकथाम गर्न ग्यबियन पर्खाल तथा मेशिनरी पर्खाल लगाएको तथा भिगलो जमिनमा घाँस तथा वृक्षारोपण गरेको, ● बेन्चिंग गरि ढुंगा उरखनम् गर्ने, ● तरल तथा फोहोर पानी व्यवस्थापना गर्न सेफ्टीक ट्यांकी तथा व्यवस्था गरिएको, ● स्थानीयलाई प्राथमिकताका साथ रोजगारी प्रदान गरिएको सुधार हुनुपर्ने पक्ष ● निर्माण स्थलमा सबै कामदारले व्यक्तिगत सुरक्षाको सामानको वितरण गरेता पनि कामदार पूर्ण रुपमा प्रयोग नगरेको । प्राथमिक उपचारको लागि प्राथमिक उपचार बक्सा खानी स्थलमा राखिएको पाइएन । 	खानी क्षेत्र सँग सम्बन्धित

क्र.सं.	आयोजना	ठेगाना	अनुगमन/ परीक्षण	सारांश	कैफियत
२५.	न्युरो कार्डियो एण्ड मल्टीस्पेशियलिटी हस्पिटल	बिराटनगर, मोरङ	अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> सचेतनाको बोर्डहरू निर्माण स्थलमा नदेखिएको र सचेतना कक्षा सञ्चालन नगरिएको । बाटोको छेउमा हरित पेटी निर्माण नगरेको । <p>सकारात्मक पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> कुहिने र गल्ने फोहोर (खानेकुरा मात्र), नकुहिने फोहोर (प्लाष्टिक, कागज, बोटल), सिसा, धारिला वस्तु र संक्रमित प्लाष्टिकजन्य जस्ता उपचारजन्य संक्रमित फोहोरहरू सकलन गर्न छुट्टा-छुट्टै बिनको व्यवस्था गरेको, enclosed silent डिजेल जेनरेटर प्रयोगमा ल्याएको, अस्पताल हात भित्र धुम्रपान निषेध गरिएको छ भने खुल्ला रुपमा फोहोर जलाउन प्रतिबन्ध गरिएको, अग्निबाट हुन सक्ने जोखिमलाई कम गर्न fire extinguisher को व्यवस्था गरिएको, हरियाली कायम गर्नको लागि पार्किंग क्षेत्रमा अशोकको वृक्षारोपण गरिएको, अस्पतालमा कार्यरत स्टाफहरूलाई पेशागत स्वस्थ सुरक्षाका सामग्रीहरू प्रदान गरिएको, गुनासो सङ्कलन लागि गुनासो पेटीका राखिएको, ४०० जना भन्दा बढीलाई रोजगारी प्रदान गरिएको सुधार हुनुपर्ने पक्ष National Health Care Waste Management Standards 	स्वास्थ्य क्षेत्रसँग सम्बन्धित

क्र.सं.	आयोजना	ठेगाना	अनुगमन/ परीक्षण	सारांश	कैफियत
				<p>and Operating Procedures- 2020 अनुसार अस्पतालको फोहोर व्यवस्थापन नभएको,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वर्षातको पानी संकलनको लागि पुर्नभरण इनार नबनाएको, ● फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्रको स्थापना नगरेको, ● विपत् व्यवस्थापन सम्बन्धि तालिम नगरेको, ● ट्रफिक सङ्केत चिन्हहरू नराखिएको, ● अग्नि जोखिमलाई कम गर्न fire hydrant तथा रिजर्व ट्यांकीको ब्यवस्था नभएको, ● वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा भए बमोजिमको फोहोर पानी व्यवस्थापन योजना, विपत् व्यवस्थापन योजना, भूमिगत पानी व्यवस्थापन योजना, गुनासो सुनुवाई व्यवस्थापन योजना नबनाएको 	

अनुसूची ५ : विभागमा प्राप्त स्वः अनुगमन प्रतिवेदन प्राप्त भएका उद्योग/प्रतिष्ठान, आयोजनाहरूको विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१	रिलायन्स स्पिनिंग मिल्स लिमिटेड	उद्योग	इटहरी १२, खान्जरी, सुनसरी	२०८० असार ३१ गते २०७९ श्रावण ८ गते; २०७९ माघ १३ गते
२	प्रोगिओकेम उद्योग प्रा.लि.	उद्योग	पशुपतिनगर-०८, हेटौडा	२०७९ पौष २९ गते
३	प्रोगिओकेम उद्योग प्रा.लि.	उद्योग	परवानीपुर-०५, बारा	२०७९ पौष २९ गते
४	प्रोबायोटेक उद्योग लिमिटेड	उद्योग	बिरगंज-२१ पर्सा	२०७९ पौष २९ गते
५	उपहार फिड्स प्रा.लि.	उद्योग	रामधुनी-०२, सुनसरी	२०७९ श्रावण ९ गते; २०७९ पौष २९ गते
६	प्याक्ट ग्रुप क्लोसर सिस्टम नेपाल प्रा.लि.	उद्योग	हेटौडा-०८, मकवानपुर	२०८० असार २९ गते
७	मारुती सिमेन्ट लिमिटेड	उद्योग	गोलबजार-०९, सिरहा	२०७९ पौष २९ गते
८	हिमालयन डिस्टिलरी लिमिटेड	उद्योग	बिरगंज २१, पर्सा	२०७९ माघ १६ गते
९	विजय डिस्टिलरी प्रा.लि.	उद्योग	रामग्राम, परासी	२०७९ असार २८ गते
१०	रोलिंग रिभर डिस्टिलरी प्रा. लि.	उद्योग	भरतपुर २९, जुगेडी, चितवन	२०७९ असार २८ गते
११	राज बुअरी प्रा.लि.	उद्योग	रामग्राम-१६, परासी	२०७९ माघ १६ गते
१२	सप्तकोशी सिमेन्ट	उद्योग	कटहरी-०४, मोरङ	२०८० असार २७ गते
१३	पन्चकन्या समूह	उद्योग	तिलोत्तमा १५, रुपन्देही	२०७९ श्रावण २२ गते
१४	एसियन पेन्ट्स नेपाल प्रा.लि.	उद्योग	हेटौडा, मकवानपुर	२०७९ फाल्गुण ३ गते
१५	गणपति वनस्पति प्रा.लि.	उद्योग	जितपुर सिमरा ०३, बारा	२०७९ श्रावण १ गते
१६	नुप्लास्ट उद्योग प्रा.लि.	उद्योग	जितपुर सिमरा-०३, बारा	२०७९ श्रावण २ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१७	अम्बे स्टिल प्रा.लि.	उद्योग	गोनाहा-०६, रुपन्देही	२०८० असार २१ गते
१८	एग्रोमिस फिड उद्योग प्रा. लि.	उद्योग	रत्ननगर-१४, चितवन	२०८० असार २० गते
१९	पि.बि.टि.वेष्ट उद्योग प्रा. लि.	उद्योग	कोहलपुर-०९, बाँके	२०८० असार २० गते
२०	युनिलिबर नेपाल लिमिटेड	उद्योग	हेटौडा-०३, मकवानपुर	२०८० असार १९ गते
२१	टिजिक फर्मा प्रा. लि.	उद्योग	नाला ०१, बनेपा	२०८० असार १७ गते
२२	काठमाडौँ स्टिल प्रा.लि.	उद्योग	सरवाल ०१, नवलपरासी	२०८० असार १७ गते
२३	गोर्खा ब्रुअरी प्रा.लि.	उद्योग	मुकुन्दपुर, नवलपुर	२०८० असार १३ गते
२४	जगदम्बा सिमेन्ट उद्योग प्रा.लि.	उद्योग	मायादेवी गा.पा.-०५, रुपन्देही	२०८० असार ११ गते
२५	लाईफ फुड एण्ड वेभरेज प्रा.लि.	उद्योग	खैरहनी-०४, चितवन	२०८० असार १० गते
२६	यति ब्रुअरी लिमिटेड	उद्योग	खैरहानी-०४, चितवन	२०८० असार १० गते
२७	सम्राट सिमेन्ट कम्पनी प्रा. लि.	उद्योग	दाङ	२०८० असार ०५ गते
२८	राजेश मेटल क्राफ्ट प्रा.लि.	उद्योग	जितपुर सिमरा -०८ बारा	२०८० असार ०४ गते
२९	आर.एम.सी. सिमेन्ट प्रा.लि.	उद्योग	जितपुर सिमरा-०८, बारा	२०८० असार ०४ गते
३०	पाल्पा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	उद्योग	सुनवल-०७, नवलपरासी	२०८० असार ०४ गते
३१	आर.एम.सी. फुड्स प्रा.लि.	उद्योग	जितपुर सिमरा-०८, बारा	२०८० असार ०४ गते
३२	जगदम्बा इन्टरप्राइजेज प्रा.लि.	उद्योग	आदर्शनगर-१०, बिरगंज	२०८० असार ०४ गते
३३	एन्सेल एक्जिथटा लिमिटेड	उद्योग	लैनचौर, काठमाडौँ	२०८० असार ०३ गते
३४	इन्द्रावती तेश्रो जलविद्युत आयोजना	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई	मेलम्ची-०५, सिन्धुपाल्चोक	२०८० जेठ २९ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
३५	सुजल डेरी प्रा.लि.	उद्योग	चन्द्रागिरी ०३, काठमाडौं	२०८० जेठ २९ गते
३६	हुलास स्टील उद्योग लिमिटेड (मुख्य युनिट)	उद्योग	जितपुर सिमरा-०१, बारा	२०८० जेठ २८ गते
३७	हुलास स्टील उद्योग लिमिटेड (युनिट I)	उद्योग	जितपुर सिमरा ०२, बारा	२०८० जेठ २८ गते
३८	काबेली खोला क्यास्केड जलविद्युत आयोजना	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई	ज्ञानेश्वर, काठमाडौं	२०८० जेठ २४ गते
३९	काबेली-३ जलविद्युत आयोजना	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई	ज्ञानेश्वर, काठमाडौं	२०८० जेठ २४ गते
४०	सुपर काबेली खोला-ए जलविद्युत आयोजना	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई	ज्ञानेश्वर, काठमाडौं	२०८० जेठ २४ गते
४१	सी.जी. औद्योगिक पार्क प्रा.लि.	उद्योग	देवचुली २ नवलपुर	२०८० जेठ २३ गते
४२	बोटलर्स नेपाल (तराई) लि.	उद्योग	भरतपुर-१, चितवन	२०८० जेठ २२ गते
४३	ए.ए.सी इट्टा उद्योग प्रा.लि	उद्योग	गजुरी ०५ धादिङ	२०८० जेठ २१ गते
४४	मध्य भोटेकोशी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिंचाई	सिन्धुपाल्चोक	२०८० जेठ १९ गते
४५	निलागिरी खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिंचाई	अन्नपूर्ण ४ म्यादी	२०८० जेठ १० गते
४६	दोर्दी I जलविद्युत आयोजना (१२ मे.वा.)	उर्जा जलश्रोत तथा सिंचाई	दोर्दी ६ लमजुङ्ग	२०८० जेठ ०९ गते
४७	न्यूरो कार्डियो एण्ड मल्टिस्पेशियलिटी हस्पिटल प्रा.लि.	स्वास्थ्य	बिराटनगर १० मोरङ	२०८० जेठ ०८ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
४८	के.एन.पी. जापान प्रा.ली.	उद्योग	विराञ्ज २१ पर्सा	२०८० जेठ ०७ गते
४९	नुचे लिखु जलविद्युत आयोजना	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई	रामेछाप	२०८० जेठ ०७ गते
५०	सिजी फुड्स नेपाल प्रा.लि.	उद्योग	काभ्रेविनायक ३ ललितपुर	२०८० जेठ ०७ गते
५१	माथिल्लो मैलुङ खोला जलविद्युत लिमिटेड	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई	रसुवा बागमती प्रदेश	२०८० जेठ ०४ गते
५२	यूनाईटेड सिमेन्टस प्रा.लि. (खानी)	उद्योग	लेले गोदावरी ०५ ललितपुर	२०८० जेठ ०२ गते
५३	सौरभ खाद्य उत्पादन प्रा. लि.	उद्योग	छत्तपिप्रा बारा	२०८० बैशाख ३१ गते
५४	सोल्टी होटल लिमिटेड	पर्यटन	ताहाचल काठमाडौं	२०८० बैशाख ३१ गते
५५	नेपाल मेडिकल कलेज प्रा. लि., शिक्षण अस्पताल	स्वास्थ्य/शिक्षा	गाकर्णेश्वर ०८ काठमाडौं	२०८० बैशाख २५ गते
५६	एमटेक मेड प्रा. लि.	उद्योग	कटहरी-०४, मोरंग	२०८० बैशाख २० गते
५७	हुलास स्टील उद्योग लिमिटेड	उद्योग	जितपुरसिमरा-०२, बारा	२०८० बैशाख २० गते
५८	औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड	उद्योग	बालाजु, काठमाडौं	२०८० बैशाख १९ गते
५९	तनहुँ जलविद्युत लिमिटेड	उर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई	रिशिंग-०१, तनहुँ	२०८० बैशाख १९ गते
६०	एस.आर. ड्रग ल्याबोरोटरी प्रा. लि.	उद्योग	सतुंगल, काठमाडौं	२०८० बैशाख १३ गते
६१	अलाइभ फर्मास्यूटिकल प्रा.लि.	उद्योग	बिराटनगर-७, नेपाल	२०८० बैशाख ०६ गते
६२	म्यागानस फर्मा प्रा.लि.	उद्योग	जितपुर सिमरा-२३, बारा	२०७९ चैत २८ गते
६३	पशुपति आईन एण्ड स्टील प्रा.लि.	उद्योग	बिराटनगर, नेपाल	२०७९ चैत २४ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
६४	दोर्दीखोला जलविद्युत आयोजना (२७ मे.वा.)	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई	लमजुङ्ग, नेपाल	२०७९ चैत १९ गते
६५	हिमगिरी हाईजिन प्रा.लि.	उद्योग	बिराटनगर-७, मोरङ्ग	२०७९ चैत १३ गते
६६	न्यू होप एग्रो बिजिनेस नेपाल प्रा.लि.	उद्योग	भरतपुर-१५, चितवन	२०७९ चैत १३ गते
६७	ग्रान्डी अन्तराष्ट्रिय अस्पताल	स्वास्थ्य	धापासी, काठमाडौं	२०७९ फागुन ०२ गते
६८	माथिल्लो मर्स्याड्दी "ए" जलविद्युत आयोजना	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई	लमजुंग	२०७९ माघ १८ गते
६९	टाइगर वान प्रा.लि.	पर्यटन	तिलोत्तमा-१३, रुपन्देही	२०७९ पुस २० गते
७०	माई जलविद्युत आयोजना	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई	ईलाम	२०७९ भदौ १६ गते
७१	माई जलविद्युत आयोजना १३२ के.भि. प्रशरण लाईन	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई	ईलाम	२०७९ भदौ १६ गते
७२	युनाईटेड सिमेन्टस प्रा.लि. (सिमेन्ट उद्योग)	उद्योग	धुनीबेसी न.पा.०९, धादिंग	२०७९ श्रावण १६ गते
७३	घोराही सिमेन्ट उद्योग प्रा. लिमिटेड	उद्योग		२०७९ पुस २८ गते
७४	हॉस्मी शिवम सिमेन्ट प्रा. लिमिटेड	उद्योग		२०७९ श्रावण ०२ गते
७५	सोनापुर मिनरल र आयल लिमिटेड	उद्योग		२०७९ मंसिर १२ गते
७६	सूर्य नेपाल प्रा. लिमिटेड	उद्योग	सिमरा, बारा	२०७९ श्रावण १५ गते
७७	बरुण बेभरेज (नेपाल) प्रा. लिमिटेड	उद्योग	कोटेश्वर, काठमाडौं	२०७९ पुस २९ गते
७८	याक ब्रुविङ्ग कम्पनी लिमिटेड	उद्योग	इच्छाकामना, चितवन	२०७९ माघ १६ गते

अनुसूची ६: विद्यालय केन्द्रीत वातावरण संरक्षण अन्तर्गत आर्थिक सहयोग प्रदान गरिएका विद्यालयको विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना
१.	श्री मनकामना रत्न अम्बिका माध्यमिक विद्यालय	खाँदबारी-९, तुम्लिङटार, संखुवासभा
२.	श्री साजीलाल माध्यमिक विद्यालय	सुन्दरहरैँचा-६, मोरङ
३.	श्री बसन्त माध्यमिक विद्यालय	लालीगुराँस न.पा.-२, बसन्तपुर, तेहथुम
४.	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	तुलुङ दुधकोशी गा.पा.-९, लोखिम, सोलुखुम्बु
५.	श्री चन्द्रावती माध्यमिक विद्यालय	कटारी न.पा.-१४, उदयपुर
६.	श्री केदार माध्यमिक विद्यालय	नेचासल्यान गा.पा.-४, सोलुखुम्बु
७.	श्री अजिज मियाँ माध्यमिक विद्यालय	धोबिनी, पर्सा
८.	श्री शंकर सिंह चन्द्रावती सार्वजनिक प्रा.वि.	चन्द्रनगर-४, गरहाटोल, सर्लाही
९.	श्री जनता देवनारायण अमला माध्यमिक विद्यालय	महादेवा, सप्तरी
१०.	श्री नेपाल राष्ट्रिय प्रा.वि. जमुनिया	बिजबनिया-९, पर्सा
११.	श्री सरस्वती निकेतन मा.वि	ब्रम्हटोल-१२, काठमाडौँ
१२.	श्री सेतीदेवी शारदा माध्यमिक विद्यालय	सुनकोशी न.पा.-७, लामोसाँघु, सिन्धुपाल्चोक
१३.	श्री पार्वती माध्यमिक विद्यालय	बेथानचोक न.पा.-२, हुंखर्क, काभ्रेपलान्चोक
१४.	काठमाडौँ शिक्षालय	तारकेश्वर न.पा.-११, शेषमती, काठमाडौँ
१५.	श्री जनज्योति माध्यमिक विद्यालय फोस्रेटार	कमला न.पा.-५, सिन्धुली
१६.	श्री त्रिपुरेश्वर माध्यमिक विद्यालय	लिखु तामाकोशी गा.पा.-१, दुरागाउँ, रामेछाप
१७.	नव जागरण माध्यमिक विद्यालय	मध्यविन्दु न.पा.-७, चोरमारा, नवलपरासी
१८.	श्री दुर्गाभवानी आदर्श आ.वि.	अन्नपूर्ण गा.पा.-२, सेराचौर, कास्की
१९.	श्री कालरात्री माध्यमिक विद्यालय	धाचेंगा-७, लापुऊँउ, गोरखा
२०.	श्री जन जुक्ता शाही सेकेण्डरी स्कुल	ब्यास-५, नेपालतर, तनहुँ
२१.	श्री जयदुर्गा आधारभूत विद्यालय	सुनवल फरौली, नवलपरासी
२२.	श्री भुसालडाँडा माध्यमिक विद्यालय	तानसेन-१, भुसालडाँडा, पाल्पा
२३.	श्री वन देवी आवाशिय विद्यालय	सुनवल-१३, घिउडल्ला, नवलपरासी

२४.	श्री कृषक आधारभूत विद्यालय	गैडहवा-१, रुपन्देही
२५.	श्री जनजागृति माध्यमिक विद्यालय	त्रिवेणी-५, जुगार, रोल्पा
२६.	श्री सामतुलसी माध्यमिक विद्यालय	रामपुर न.पा.-५, पाल्पा
२७.	श्री त्रिभुवन माध्यमिक विद्यालय	नयाँबजार, दैलेख
२८.	कनका सुन्दरी माध्यमिक विद्यालय	कनका सुन्दरी-५, लुङ्कु सिंजा, जुम्ला
२९.	श्री जनक आधारभूत विद्यालय	जुनिचांदे-६, जाजरकोट
३०.	श्री लक्ष्मी माध्यमिक विद्यालय	उल्टाखाम, कंचनपुर
३१.	श्री वैजनाथ माध्यमिक विद्यालय	अमरगढी-२, मौरडा, डडेलधुरा
३२.	श्री नवयुग बाल विद्यालय	कृष्णपुर न.पा.-४, कंचनपुर
३३.	श्री सरस्वति माध्यमिक विद्यालय	शुक्लाफाँट न.पा.-११, अमरपुर, कंचनपुर

अनुसूची ७: अनुगमन तथा निरीक्षण गरिएका उद्योग प्रतिष्ठानहरूको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	नाम	प्रकार	ठेगाना	प्रदेश
१	अन्नपुरा भेजिटेबल प्रो.प्रा. लि.	घ्यू तेल उद्योग	जीतपुर सिमरा उ.म.न.पा., पर्वानिपुर, वारा	मधेस
२	दुर्गा पल्पस प्रा. लि.	कागज उद्योग	बिरगंज म.न.पा.-३२, वेल्वा,पर्सा	मधेस
३	नारायणी लेदर म्युनुफ्याक्चरिंग इ.	छाला प्रशोधन उद्योग	जीतपुर सिमरा उप.म.पा, भलुही, वारा	मधेस
४	मारियम लेदर इण्डष्ट्रिज	छाला प्रशोधन उद्योग	बिरगंज म.न.पा.-२१, लिपनी बिर्ता, पर्सा	मधेस
५	ग्लोबल लेदर ट्यानिंग इ. प्रा. लि.	छाला प्रशोधन उद्योग	बिरगंज म.न.पा.-२१, लिपनी बिर्ता, पर्सा	मधेस
६	नेपाल लेदर इ. प्रा. लि	छाला प्रशोधन उद्योग	बिरगंज म.न.पा.-२१, लिपनी बिर्ता, पर्सा	मधेस
७	नेशनल लेदर इ. प्रा. लि	छाला प्रशोधन उद्योग	बिरगंज म.न.पा.-२१, लिपनी बिर्ता, पर्सा	मधेस
८	अरनिका प्रोसेसिंग ई. प्रा. लि.	कपडा उद्योग	बिरगंज म.न.पा.-२१, पर्वानिपुर, पर्सा	मधेस
९	सिद्धि टेक्सटाइल ई. प्रा. लि	कपडा उद्योग	बिरगंज म.न.पा.-२१, पर्वानिपुर, पर्सा	मधेस
१०	जगदम्बा स्टिल्स प्रा लि.	स्टील्स उद्योग	सिमरा बारा	मधेस
११	भिमेश्वर प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	कागेश्वर मनोहरा नगरपालिका-९, काँडाघारी, काठमाण्डौ	वागमती
१२	दुर्गा प्लाष्टिक प्रा.लि	प्लाष्टिक उद्योग	चाँगुनारायण नगरपालिका-७, दुवाकोट	
१३	वेष्ट प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	भक्तपुर औद्योगिक क्षेत्र, भ.न.पा-२, व्यासी	
१४	शिव पोलिमर इन्डष्ट्रिज प्रा.लि	प्लाष्टिक उद्योग	भक्तपुर औद्योगिक क्षेत्र	
१५	मन्जुश्री प्लाष्टिक इन्डष्ट्रिज	प्लाष्टिक उद्योग	चाँगुनारायण न.पा. २, झौखेल	
१६	हलेसी प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	चाँगुनारायण न.पा. २, झौखेल	
१७	सुपर क्वालिटी प्लाष्टिक इन्डष्ट्रिज प्रा.लि.	प्लाष्टिक उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र, ललितपुर	
१८	विजु प्लाष्टिक इन्डष्ट्रिज प्रा.लि.	प्लाष्टिक उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र, ललितपुर	
१९	राधाकृष्ण प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र, ललितपुर	
२०	एभरेष्ट पोलिप्रपिलिन इन्डष्ट्रिज प्रा.लि	प्लाष्टिक उद्योग	चन्द्रागिरी नगरपालिका १२, वलम्बु	
२१	वि एन्ड वि प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	चन्द्रागिरी नगरपालिका १०, धौलागिरी आवास क्षेत्र	
२२	सुनकोशी प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	चन्द्रागिरी नगरपालिका ९, एकतावस्ती	
२३	एस एल प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	भक्तपुर न.पा. ८, जगाती, भक्तपुर	
२४	वालाजी प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	चाँगुनारायण नगरपालिका ८, रातोपाटी	
२५	अन्जल प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	सुर्यविनायक, भक्तपुर	
२६	विन्ध्ववासिनी प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	वालाजु औद्योगिक क्षेत्र	
२७	एटलास पेट प्लस इन्डष्ट्रिज	प्लाष्टिक उद्योग	वालाजु औद्योगिक क्षेत्र	
२८	प्रशन्न प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	वालाजु औद्योगिक क्षेत्र	

क्र.सं.	नाम	प्रकार	ठेगाना	प्रदेश
२९	एम एन प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	वालाजु औद्योगिक क्षेत्र	
३०	श्री पोलिथिन उद्योग प्रा.लि.	प्लाष्टिक उद्योग	वालाजु औद्योगिक क्षेत्र	
३१	सोनि प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	वुटवल औद्योगिक क्षेत्र	लुम्बिनि
३२	नेबिगोल्ड प्लाष्टिक इन्डष्ट्रिज प्रा.लि	प्लाष्टिक उद्योग	वुटवल औद्योगिक क्षेत्र	
३३	बि आर प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	सिद्धार्थ नगरपालिका भैरहवा	
३४	युनाइटेड सिमेन्ट उद्योग प्रा. लि.	सिमेन्ट उद्योग	धुनिबेशी नगरपालिका धादिङ	वागमती
३५	मंगला सिमेन्ट उद्योग प्रा. लि., धादिङ	सिमेन्ट उद्योग	धुनिबेशी नगरपालिका धादिङ	
३६	नोभा जेनेटिका प्रा. लि., धादिङ	फार्मास्यूटिकल उद्योग	धुनिबेशी नगरपालिका धादिङ	
३७	ए एसि इट्टा उद्योग प्रा. लि., धादिङ	ईटा उद्योग	गजुरी गाउपालिका धादिङ	
३८	एभरेष्ट ईट्टा उद्योग प्रा. लि., धादिङ	ईटा उद्योग	थाक्रे गाउपालिका धादिङ	
३९	हुवासिन सिमेन्ट नारायणी प्रा. लि., धादिङ	सिमेन्ट उद्योग	बेनीघाट रोराङ गाउपालिका धादिङ	
४०	भिवानी म्याट्रेस , भद्रपुर झापा	म्याट्रेस उद्योग	भद्रपुर न.पा., झापा	कोशी
४१	गोरखकाली सिमेन्ट उद्योग झापा	सिमेन्ट उद्योग	मेचिनगर न.पा., झापा	
४२	हिमालयज सिमेन्ट उद्योग प्रा. लि.	सिमेन्ट उद्योग	मेचिनगर न.पा., झापा	
४३	बाबा भेजिटेबल आयाल इण्डष्ट्रिज प्रा. लि. मोरङ	आयल उद्योग	कटहरी गा.पा., मोरङ्ग	
४४	चण्डिका डिस्टिलरी प्रा लि मोरङ	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	रंगेली न.पा, मोरङ्ग	
४५	प्रिमियर स्टील प्रा. लि. सुनसरी	स्टील उद्योग	दुहवी न.पा, सुनसरी	
४६	मारुती सिमेन्ट उद्योग प्रा.लि., सिराहा	सिमेन्ट उद्योग	गोलबजार न.पा, सिराहा	मधेश
४७	सौर्य सिमेन्ट उद्योग प्रा. लि., सिराहा	सिमेन्ट उद्योग	मेर्चिया न.पा., सिराहा	
४८	शारदा डिस्टिलरी प्रा.लि. सिराहा	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	गोलबजार न.पा, सिराहा	
४९	वरुण वेभरेज प्रा लि काठमाण्डौ	नन् अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	का.म.न.पा., काठमाडौं	वाग्मती
५०	सुर्य नेपाल प्रा. लि. तनहुँ	टोब्याको उद्योग	शुक्लगण्डकी न.पा., तनहुँ	गण्डकी
५१	माणिपाल शिक्षण अस्पताल, कास्कि	अस्पताल	पोखरा म.न.पा., कास्की	

क्र.सं.	नाम	प्रकार	ठेगाना	प्रदेश
५२	शुभारम्भ डेरी एण्ड एग्रोभेट प्रा लि, काभ्रे	डेरी उद्योग	बनेपा न.पा., काभ्रे	वाग्मती
५३	क्युरेक्स फार्मास्युटिकल प्रा. लि काभ्रे	फार्मास्युटिकल उद्योग	बनेपा न.पा., काभ्रे	
५४	क्यु बि फार्मास्युटिकल प्रा. लि. काभ्रे	फार्मास्युटिकल उद्योग	बनेपा न.पा., काभ्रे	
५५	टिजिग फार्मास्युटिकल प्रा. लि. काभ्रे	फार्मास्युटिकल उद्योग	बनेपा न.पा., काभ्रे	
५६	यति प्लाष्टिक इन्डष्ट्रिज प्रा लि काभ्रे	प्लाष्टिक उद्योग	बनेपा न.पा., काभ्रे	
५७	लक्ष्मी प्लाष्टिक प्रा.लि. बाँके	प्लाष्टिक उद्योग	नेपालगंज औद्योगिक क्षेत्र, बाँके	लुम्बिनी
५८	आशिर्वाद पेन्टस् प्रा.लि., बाँके	पेन्ट उद्योग	नेपालगंज औद्योगिक क्षेत्र, बाँके	
५९	मोर्डन डोर एण्ड उड प्रोडक्टस प्रा.लि., बाँके	प्लाई उड उद्योग	नेपालगंज औद्योगिक क्षेत्र, बाँके	
६०	कलेज अफ मेडिकल साइन्सेज, भरतपुर चितवन	अस्पताल	भरतपुर म.न.पा, चितवन	वाग्मती
६१	यती डिस्टिलरी प्रा.ली, भरतपुर, चितवन	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	भरतपुर म.न.पा, चितवन	
६२	नमुना बायोमास प्रा.लि., भरतपुर चितवन	ब्रिकेट उद्योग	भरतपुर म.न.पा, चितवन	
६३	सि.जि. फुड्स प्रा.लि., देवचुली न.पा., नवलपरासी पूर्व	खाद्य उद्योग	देवचुली न.पा., नवलपरासी पूर्व	गण्डकी
६४	सि.जि. ब्रुअरी प्रा.लि., देवचुली न.पा., नवलपरासी पूर्व	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	देवचुली न.पा., नवलपरासी पूर्व	
६५	सन्जु ट्रेड एन्ड सप्लायर्स, कालिमाटी, काठमाडौं	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	काठमाडौ म.न.पा, काठमाडौं	बागमती
६६	रेग्मी प्लाष्टिक ट्रेडर्स कालिमाटी, काठमाडौं	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	काठमाडौ म.न.पा, काठमाडौं	
६७	जय दुर्गा प्लाष्टिक कालिमाटी, काठमाडौं	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	काठमाडौ म.न.पा, काठमाडौं	
६८	एन वि ट्रेडर्स कालिमाटी, काठमाडौं	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	काठमाडौ म.न.पा, काठमाडौं	
६९	ए बि झोला पसल कालिमाटी, काठमाडौं	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	काठमाडौ म.न.पा, काठमाडौं	

क्र.सं.	नाम	प्रकार	ठेगाना	प्रदेश
७०	इशा प्लाष्टिक पसल एन्ड सप्लायर्स प्रयागपोखरी, ललितपुर	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	ललितपुर म.न.पा, ललितपुर	
७१	वि. आर प्लाष्टिक स्टोर्स प्रयागपोखरी, ललितपुर	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	ललितपुर म.न.पा, ललितपुर	
७२	थानापती ट्रेडर्स प्रयागपोखरी, ललितपुर	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	ललितपुर म.न.पा, ललितपुर	
७३	रमेश प्लाष्टिक स्टोर प्रयागपोखरी, ललितपुर	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	ललितपुर म.न.पा, ललितपुर	
७४	रविन प्लाष्टिक स्टोर्स, लगनखेल, ललितपुर	प्लाष्टिक थोक विक्रेता	ललितपुर म.न.पा, ललितपुर	
७५	वाग्मती सुगर मिल्स प्रा.लि., नवलपरासी पुर्व	चिनी उद्योग	विनयी त्रिवेणी गा.पा. ३	गण्डकी
७६	ईन्दिरा सुगर मिल्स प्रा.लि., नवलपरासी पुर्व	चिनी उद्योग		
७७	बुटवल सिमेन्ट उद्योग प्रा.लि.	सिमेन्ट उद्योग	रुपन्देही	लुम्बिनी
७८	National Healthcare Pharmaceuticals Pvt. Ltd.	फार्मास्यूटिकल उद्योग	बारा	मधेश
७९	पतंजली आयुर्वेद प्रा.लि.	फार्मास्यूटिकल उद्योग	बारा	
८०	जय पशुपतिनाथ सिम्पेक्स प्रा.लि.	प्लाष्टिक उद्योग	बारा	

**अनुसूची ८: उद्योग प्रतिष्ठान तथा वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको
फोहोर पानी संकलन तथा परीक्षणको विवरण**

SN.	Description of Sample	Date of Sampling	Types	Name of Industry	Address
1	Waste Water	4/22/2079	Industry	Annapurna Vegetable	Bara
2	Waste Water	4/23/2079	Industry	Marium Leather	Parsa
3	Waste Water	4/23/2079	Industry	Global Leather	Parsa
4	Waste Water	4/23/2079	Industry	Aaaranika Processing	Parsa
5	Waste Water	4/23/2079	Industry	siddi textile	Parsa
6	Waste Water	4/24/2079	Industry	Durga Pulps	Parsa
7	Waste Water	4/24/2079	Industry	Narayani Leather	Bara
8	Waste Water	5/23/2079	Industry	Jagadamba steel Industries Pvt Ltd	Bara
9	Waste Water	5/24/2079	Industry	Jagadamba steel Industries Pvt Ltd	Bara
10	Paint	7/3/2079	Industry	Aashirbaad Paints Pvt. Ltd.	Nepalgunj, Banke
11	Paint	7/3/2079	Industry	Aashirbaad Paints Pvt. Ltd.	Nepalgunj, Banke
12	Paint	7/3/2079	Industry	Aashirbaad Paints Pvt. Ltd.	Nepalgunj, Banke
13	Paint	7/3/2079	Industry	Aashirbaad Paints Pvt. Ltd.	Nepalgunj, Banke
14	Paint	7/3/2079	Industry	Aashirbaad Paints Pvt. Ltd.	Nepalgunj, Banke
15	Waste Water	7/21/2079	Hotel	Dwarika's Hotel	Battisputali, Kathmandu
16	Waste Water	7/30/2079	Hotel	Marriot Hotel	Naxal, Kathmandu
17	Waste Water	8/13/2079	Building	Mero City Apartment	Hattiban, Lalitpur
18	Waste Water	8/15/2079	Building	Grande City Apartment	Tokha, Kathmandu
19	Waste Water	9/14/2079	Industry	Nova Genetica Pvt.Ltd	Dhunibesi Municipality, Dhading
20	Waste Water	9/20/2079	Hotel	Tiger One Hotel	Bhairahawa, Rupandehi
21	Waste Water	10/12/2079	Industry	Chaudhary Audhyogic Gram	Nawalpur
22	Waste Water	10/12/2079	Industry	Chaudhary Audhyogic Gram	Nawalpur
23	Waste Water	10/13/2079	Industry	Yeti Distillary	Chitwan

SN.	Description of Sample	Date of Sampling	Types	Name of Industry	Address
24	Waste Water	10/13/2079	Industry	Bharatpur Medical College	Chitwan
25	river water	10/25/2079	Hydropower	Tanahu hydropower Ltd	Tanahu
26	Waste Water	10/25/2079	Hydropower	Tanahu hydropower Ltd	Tanahu
27	Waste Water	10/26/2079	Industry	Surya Nepal Pvt Ltd	Tanahu
28	Waste Water	10/26/2079	Hospital	Manipal Hospital	Kaski
29	Waste Water	1/3/2080	Industry	National Healthcare Pharmaceuticals	Bara
30	Waste Water	1/24/2080	Industry	Q B Pharmaceuticals Pvt Ltd	Banepa Municipality, Kavre
31	Waste Water	1/24/2080	Industry	Suvaramva Dairy and Agroveter Research Pvt Ltd.	Banepa Municipality, Kavre
32	Waste Water	2/2/2080	Industry	Premier steel Industries	Dhuhavi Municipality, Sunsari
33	Waste Water	2/2/2080	Industry	Chandika Distillery	Rangeli Municipality, Morang
34	Waste Water	2/3/2080	Industry	Baba Vegetable Oil Industries Pvt Ltd	Katahari Ga Pa, Morang
35	Waste Water	2/23/2080	Industry	Soaltee City Apartments	Rabibhawan, Kathmandu
36	Waste water from Laboratory	2/4/2080	Industry	NESS	Thapathali, Kathmandu
37	Waste Water	2/31/2080	River water	Narayani River	Triveni Dham, Nawaparasi
38	Waste Water	2/31/2081	River water	Narayani River	Triveni Dham, Nawaparasi
39	Waste Water	2/31/2082	River water	Narayani River	Triveni Dham, Nawaparasi
40	Waste Water	3/13/2080	Industry	Sarada distillery	Golbazzar municipality Siraha
41	Waste Water	3/26/2080	Industry	Barun Beverage Pvt. Ltd.	Pepsicola, Kathmandu

अनुसूची ९: वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू रहेको स्थानहरूको विवरण

SN	Station Name	Longitude	Latitude	Elevation (m)
1	Bhaisipati, Kathmandu	85.3023	27.6531	1347
2	Mahendranagar, Kanchanpur	80.1829	28.9651	217
3	Biratnagar, Morang	87.2751	26.4451	71
4	Birendra Sainik School, Bhaktapur	85.4175	27.6738	1327
5	Damak, Jhapa	87.7033	26.6694	136
6	Ghorahi, Dang	82.5346	27.9914	684
7	Dhangadhi, Kailali	80.5945	28.7041	178
8	Dhankuta	87.3439	26.9807	1200
9	DHM, Pokhara	83.9737	28.2055	823
10	Dhulikhel, Kavre	85.5478	27.6085	1598
11	Gandaki Boarding School, Pokhara	83.969	28.2584	978
12	Hetauda, Makwawanpur	85.0344	27.4227	458
13	Janakpur	85.9285	26.7398	76
14	Jhumka, Sunsari	87.1952	26.6645	100
15	Kritipur, DHM station	85.2893	27.6817	1314
16	Lumbini Development Trust, Lumbini	83.2791	27.4895	97
17	Nepalgunj, Banke	81.6222	28.0528	151
18	Bharatpur, Chitwan	84.4384	27.6725	213
19	Pokhara University, Pokhara	84.0855	28.1434	664
20	Pulchowk, Lalitpur	85.3188	27.6826	1305
21	Rara, Mugu	82.0938	29.5083	3121
22	Ratnapark, Kathmandu	85.31	27.7	1317
23	Sauraha, Chitwan	84.4986	27.5735	195
24	Shankapark, Kathmandu	85.3428	27.7328	1339
25	Simara, Bara	84.9978	27.1567	128
26	Birendranagar, Surkhet	81.621	28.6029	729
27	Yala, Rasuwa (Black Carbon)	85.6106	28.2136	4920

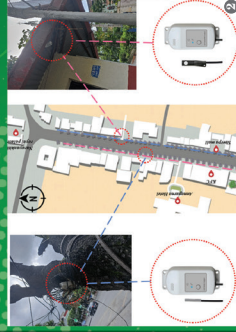
अनुसूची १०: वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डहरू रहेको स्थानको विवरण

क्र.स.	स्थान	क्र.स.	स्थान
१	बबरमहल, काठमाडौं	१५	हेटौंडा, मकवानपुर
२	जडिबुटी, काठमाडौं	१६	जाजरकोट
३	रत्नपार्क, काठमाडौं	१७	घोराही, दाङ्ग
४	थानकोट, काठमाडौं	१८	दमौली, तनहुँ
५	एकान्तकुना, ललितपुर	१९	विरेन्द्रनगर, सुर्खेत
६	लुम्बिनी, रुपन्देही	२०	सिलगढी, डोटी
७	बुटवल, रुपन्देही	२१	भिमदत्त, कञ्चनपुर
८	सिमरा, बारा	२२	धनगढी न.पा., कैलाली
९	दमक, झापा	२३	नेपालगंज, बाँके
१०	धनकुटा, धनकुटा	२४	बाँणगंगा, कपिलवस्तु
११	विराटनगर, मोरङ्ग	२५	देवचुली, नवलपरासी पूर्व
१२	लाहान, सिराहा	२६	पोखरा म.न.पा., पोखरा
१३	जनकपुर, धनुषा	२७	फेवाताल, पोखरा
१४	विरगंज, पर्सा	२८	भरतपुर, चितवन

Table of Contents	
1. Saurav Timilkina, Pawan Gontam & Kundan Lal Shrestha Relation between Modis-based Aerosol Optical Depth and Particulate Matter in Kathmandu using Regression Model	1
2. Arpana Shakya, Sanjaya Uprety & Barsha Shrestha Sidewalk Landscape Structure to enhance Pedestrian Thermal Comfort in Kathmandu Metropolitan City	13
3. Pranil Pradhan, Divya Sapkota, Studip Banjara & Sweta Karki Floristic Composition, Diversity and Carbon Stock Along Altitudinal Gradient in Hasantar Community Forest, in Nagarjun Municipality, Kathmandu District	26
4. Pradeep Ghimire, Ramesh Prasad Sapkota & Kedar Rijal Woody species diversity and assemblage in different forest management stands of central Nepal	34
5. Satyam Kumar Chaudhari Flood Loss Assessment - A Case Study of Dordi Basin, Gandaki, Province	44
6. Chandra Mani Aryal & Prakash Chandra Aryal Wildlife restoration in Nepal: tracking the conservation translocations in the country	51
7. Man Kumar Dhamala, Prakash Chandra Aryal, Bikash Bhandari, Kailash Kharel & Dipak Khadka Impacts of Earthquake and Earthquake-induced Disasters on Community Forests in Nepal	67
8. Ananta K. Karki, Anil K.C., Ishwor Raj Barantula & Prakash K.C. Land use land cover change and its implication on water fowl diversity: A case study of Taudaha Lake, Kathmandu, Nepal	74
9. Lalit Pathak, Kamana Joshi & Pradeep Ghimire Estimation of soil erosion using the Revised Universal Soil Loss Equation (RUSLE) in Relation to Landslides in Mid-hills of Nepal	82
10. Rabin Shakya Cover Change Detection in Shankharapur Municipality, Kathmandu Using Spectral Indices	94
11. Ranjana Regmi, Bina Ghimire, Jagdish Dolei, Aaditya Dawadi, Dipesh Joshi & Yaoming Ma Identification of mammalian indicators of climate in Chitwan Annapurna Landscape (CHAL) to assess climate change	104
12. Manoj Aryal Assessing and Comparing Environmental Assessment Pathways in Nepal	118

ISSN 2392-4705
URL: <http://www.doen.gov.np>

JOURNAL OF ENVIRONMENT SCIENCES (JoEnvSc)- Volume IX, 2023

Government of Nepal
Ministry of Forests and Environment
Department of Environment
Babarmahal, Kathmandu, Nepal

JOURNAL OF ENVIRONMENT SCIENCES (JoEnvSc)- Volume IX, 2023

S.N.	Title of Article	Authors
1	Relation between MODIS-based aerosol optical depth and particulate matter in Kathmandu using regression model	Saurav Timilsina, Pawan Gauta, Kundan Lal Shrestha
2	Sidewalk Landscape Structure to enhance Pedestrian Thermal Comfort in Kathmandu Metropolitan City	Arpana Shakya , Sanjaya Uprety , Barsha Shrestha
3	Floristic Composition, Diversity and Carbon Stock Along Altitudinal Gradient in Hasantar Community Forest, in Nagarjun Municipality, Kathmandu District	Pranil Pradhan, Divas Sapkota, Sudip Banjara, Sweta Karki
4	Woody species diversity and assemblage in different forest management stands of central Nepal	Pradeep Ghimire, Ramesh Prasad Sapkota, Kedar Rijal
5	Flood Loss Assessment - A Case Study of Dordi Basin, Gandaki, Province	Satyam Kumar Chaudhari
6	Wildlife restoration in Nepal: tracking the conservation translocations in the country	Chandra Mani Aryal* Prakash Chandra Aryal
7	Impacts of Earthquake and Earthquake-induced Disasters on Community Forest Resources in Central Nepal	Man Kumar Dhamala , Prakash Chandra Aryal, Bikash Bhandari, Kailash Kharel, Dipak Khadka
8	Land use land cover change and its implication on water fowl diversity: A case study of Taudaha Lake, Kathmandu, Nepal	Ananta Karki, Anil KC, Prakash KC
9	Estimation of soil erosion using the Revised Universal Soil Loss Equation (RUSLE) in Relation to Landslides in Mid-hills of Nepal	Lalit Pathak, Kamana Joshi, Pradeep Ghimire
10	Land Use and Cover Change Detection in Shankharapur Municipality, Kathmandu Using Spectral Indices	Rabin Shakya
11	Identification of mammalian indicators of climate in a Chitwan Annapurna Landscape (CHAL) to assess climate change	Ranjana Regmi, Bina Ghimire, Jagdish Dotel, Aaditya Dawadi , Dipesh Joshi, Yaoming Ma
12	Assessing and Comparing Environmental Assessment Pathways in Nepal	Manoj Aryal

अनुसूची १२: शोध सहायता प्रदान गरिएका विद्यार्थीहरूको विवरण

क्र.स.	शिक्षण संस्थाको नाम	शोधकर्ता को नाम
१	वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रि. वि., किर्तिपुर	निशा न्यौपाने
२	वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रि. वि., किर्तिपुर	बिजया तिमिल्सिना
३	वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रि. वि., किर्तिपुर	आकृति अधिकारी
४	वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रि. वि., किर्तिपुर	रबिन शर्मा
५	वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रि. वि., किर्तिपुर	शुदर्शन हमाल
६	वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रि. वि., किर्तिपुर	सुवर्णा थापा मगर
७	वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रि. वि., किर्तिपुर	सुष्मिता काफ्ले
८	वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रि. वि., किर्तिपुर	बिजया डल्लाकोटी
९	वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रि. वि., किर्तिपुर	श्रद्धा भट्टराई
१०	कलेज अफ एप्लाइड सयिन्स, त्रि.वि., थापाथली	प्रतिक्षा बिस्ट
११	गोल्डेन गेट इन्टरनेसनल कलेज, बत्तीसपुतली	सन्ध्या श्रेष्ठ
१२	गोल्डेन गेट इन्टरनेसनल कलेज, बत्तीसपुतली	प्रकाश तिवारी
१३	नेपाल खुला विश्वविद्यालय, ललितपुर	प्रयोन जोशी,
१४	वन विज्ञान अध्ययन संस्था, पोखरा	अनुभव धिताल,

अनुसूची १३: नदीनाला, तालतलैयाको पानीको नमूना संकलनको विवरण

SN.	Date of Sampling	Sample Location	Name of River
1	5/7/2079	Chitwan	Trishuli-1
2	5/7/2079	Myagdi	Kaligandaki -1
3	5/5/2079	Sunsari	Saptakoshi -1
4	6/5/2079	Sunsari	Saptakoshi-1
5	5/15/2079	Dang	Rapti-1
6	5/16/2079	Kaski	Begnas Taal-1
7	5/16/2079	Kaski	Phewa Taal-1
8	5/16/2079	Kaski	Seti b -1
9	5/16/2079	Kaski	Seti a -1
10	5/5/2079	Chitwan	Narayani -1
11	6/13/2079	Myagdi	Kaligandaki -2
12	7/3/2079	Dang	Rapti -2
13	6/31/2079	Kapilvastu	Jagadishpur Taal -2
14	8/12/2079	Kagbeni	Kaligandaki -2
15	8/13/2078	Myagdi	Kaligandaki-2
16	8/13/2079	Kaski	Seti-a-2
17	8/13/2079	Kaski	Seti-b-2
18	8/13/2079	Kaski	Phewa-2
19	8/13/2079	Kaski	Begnas Taal-2
20	8/24/2079	Chitwan	Narayani-2
21	8/25/2079	Sundarijal, kathmandu	Bagmati-2
22	8/25/2079	Aaryaghat, Kathmandu	Bagmati-2
23	8/27/2079	Chobhar, Kathmandu	Bagmati-2
24	8/22/2079	Rautahat	Bagmarti-2
25	10/4/2079	Sunsari	Koshi-3
26	10/3/2079	Sunsari	Koshi-3
27	10/4/2079	Dang	Rapti-3
28	10/7/2079	Kapilvastu	Jagadishpur Taal-3
29	10/25/2079		TH1
30	10/25/2079		TH1
31	12/28/2079	Myagdi	Kaligandaki-4
32	12/28/2079	Kaski	Phewa-4
33	12/28/2079	Kaski	Begnas Taal-4

SN.	Date of Sampling	Sample Location	Name of River
34	12/28/2079	Kaski	Seti a -4
35	12/28/2079	Kaski	Seti - b-4
36	12/30/2079	Mugu	Rara Taal- a-4
37	1/4/2080	Mugu	Rara Taal-b-4
38	1/4/2080	Mugu	Rara Taal--c-4
39	1/4/2080	Kailali	Karnali -a-4
40	1/4/2080	Kailali	Karnali -b-4
41	1/4/2080	Dang	Rapti -4
42	1/26/80	Chitwan	Narayani-4
43	2/27/80	Rautahat	Bagmati-4
44	2/32/2080	Sundarijal,Kathmandu	Bagmati-4
45	2/31/2080	Aaryaghat, Kathmandu	Bagmati-4
46	2/31/2080	Chobhar, Kathmandu	Bagmati-4
47	2080/3/7	Chitwan	Trishuli-4
48	2/31/2080		TD-1
49	2/31/2080		TD-2
50	2/31/2080		TD-3

अनुसूची १४: उजुरी अनुगमन तथा निरीक्षणको विवरण

क्र.स.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	वार्षिक लक्ष्य (परिमाण)	अनुगमन गरिएको मिति	कैफियत
१.	श्री राम ईट्टा उद्योग	दमौली, तनहुँ	प्राप्त उजुरीको आधारमा अनुगमन गरिएको	२०७९/०८/२५	
२.	युनाईटेड सिमेन्टस ढुङ्गा खानी	लेले, ललितपुर		२०८०/०१/०५	
३.	प्रिमियर स्टीलस्	मोरङ, बिराटनगर		२०८०/०२/०३	
४.	नेस ल्याब (Nepal Environmental and Scientific Services Pvt. Ltd.)	थापाथली, काठमाडौँ		२०८०/०२/२४	

अनुसूची १५: काठमाडौं उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठकको निर्णय

निर्णयहरू

१. यस कार्ययोजनाको हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्थाको बारेमा समिक्षा गरियो।
२. सबै निकायहरूले कार्ययोजनामा समावेश क्रियाकलापहरूमध्ये चालु आ. व. को वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरिएका क्रियाकलापहरूलाई प्राथमिकतापूर्वक कार्यान्वयन गर्ने।
३. हाल बजेट निर्माणको क्रममा रहेकाले सबै निकायले हालसम्म कार्यान्वयन नभएका र निरन्तर कार्यान्वयन गर्नुपर्ने क्रियाकलापहरूलाई आगामी आर्थिक वर्षको वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गर्ने।
४. सबै निकायले प्रत्येक तीन महिनामा यस कार्ययोजना कार्यान्वयनको प्रगति विवरण वातावरण विभागमा पेश गर्ने।
५. वायु प्रदूषण न्यूनीकरण गर्न प्रत्येक निकायले अन्तर्गतका कार्यान्वयन ईकाईहरूलाई वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्न, वातावरणीय मापदण्डहरूको परिपालना गर्न र सोको अनुगमन गर्न निर्देशन /परिपत्र गर्ने र निर्देशनको बोधार्थ वातावरण विभागलाई दिने।
६. यो कार्ययोजनामा भएका क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि आगामी आ. व. मा बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गर्न प्रदेश सरकारहरू र स्थानीय तहहरूलाई अनुरोध गर्न वातावरण विभाग मार्फत पत्राचार गर्ने।
७. कार्ययोजनामा समावेश भएको क्रियाकलाप "सबै डिजेल संचालित सवारीमा डिजेल पार्टिकुलेट फिल्टर वा कुनै पनि रसायन प्रयोग नगरी सञ्चालन गरिने मेकानिकल टेल पाइप जडान गर्न र सो को नियमित मर्मतसंभार गर्नु पर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने" विषयलाई सम्बोधन गर्ने गरी सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ मा संशोधन गर्नुपर्ने देखिएकाले यो विषय 'समन्वय समिति' मा अनुरोध गर्ने।
८. वातावरण विभागले यस कार्ययोजना कार्यान्वयनको लागि सचिवालयको रूपमा कार्य गर्ने।
९. आजको बैठकका निर्णयहरू 'समन्वय समिति' का पदाधिकारीहरूलाई अवगत गराउने।

डा. रेवती रसण राणा
का.मु. सचिव

नेपाल सरकार
वातावरण विभाग
सिंहदरवार, काठमाडौं

अनुसूची १६: प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा केन्द्रीय कार्यान्वयन समितिको बैठकको निर्णय

निर्णयहरू:

१. यस कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि उद्योग एवं बजार अनुगमन गर्न केन्द्रीय स्तरमा देहाय अनुसारको उद्योग तथा बजार अनुगमन टोली गठन गरी परिचालन गर्ने ।

(क) उद्योग अनुगमन टोली

उपसचिव, उद्योग विभाग	संयोजक
प्रतिनिधि, अधिकृतस्तर, वातावरण विभाग	सदस्य
प्रतिनिधि, अधिकृतस्तर, नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग	सदस्य
प्रतिनिधि, अधिकृतस्तर, गृह मन्त्रालय वा अन्तर्गत कार्यालय	सदस्य

- यस अनुगमन टोलीमा उद्योग वाणिज्य महासंघ/नेपाल उद्योग परिसंघ/नेपाल प्लाष्टिक उत्पादक संघका प्रतिनिधि आवश्यकता अनुसार समावेस गर्न सकिनेछ ।
- टोलीले अनुगमन पछिको प्रतिवेदन उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयका सचिव (उद्योग) मार्फत समिति समक्ष पेश गर्ने छ ।

(ख) बजार अनुगमन टोली

उपसचिव, वाणिज्य, आपूर्ति तथा उपभोक्ता संरक्षण विभाग	संयोजक
प्रतिनिधि, अधिकृतस्तर, वातावरण विभाग	सदस्य
प्रतिनिधि, अधिकृतस्तर, गृह मन्त्रालय वा अन्तर्गत कार्यालय	सदस्य
प्रतिनिधि, अधिकृतस्तर, नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग	सदस्य

- यस अनुगमन टोलीमा उद्योग वाणिज्य महासंघ/नेपाल प्लाष्टिक उत्पादक संघका प्रतिनिधि आवश्यकता अनुसार समावेस गर्न सकिनेछ ।
- टोलीले अनुगमन पछिको प्रतिवेदन उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयका सचिव (वाणिज्य तथा आपूर्ति) मार्फत समिति समक्ष पेश गर्ने छ ।

- (ग) अनुगमन टोलीको लागि आवश्यक सवारी साधनको व्यवस्थापन टोली संयोजक रहेको सम्बन्धित विभागले र दैनिक भ्रमण भत्ताको हकमा जुन निकायबाट खटिएको हो सोही निकायबाट व्यहोर्ने ।

गणेशदेव

सचिव

२. Starch based Biodegradable झोलाको उत्पादन, आयात, भण्डारण, विक्री वितरण र प्रयोगको हकमा विद्यमान ४० माइक्रोनको प्रतिबन्ध लागू नहुने र यसको लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालयले ६ महिना भित्रमा नेपाल राजपत्रमा छुट्टै सूचना प्रकाशन गर्ने ।
३. वन तथा वातावरण मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयले कार्ययोजनामा उल्लेखित देहाय वमोजिमका कार्यविधिहरू ६ महिना भित्र तयार गरी समिति समक्ष पेश गर्ने ।
 - (क) ४० माइक्रोन भन्दा बढीको प्लाष्टिक झोला उत्पादन गर्न उद्योगको स्तरोन्नती गर्ने उद्योगलाई दिइने सहूलियत सम्बन्धि कार्यविधि ।
 - (ख) वैकल्पिक झोला उत्पादन गर्ने उद्योगलाई अनुदान उपलब्ध गराउने सम्बन्धी कार्यविधि ।
 - (ग) प्लाष्टिक रिसाइक्लिङ गर्ने उद्योगलाई अनुदान उपलब्ध गराउने सम्बन्धि कार्यविधि ।
कार्यविधि कार्यन्वयन गर्न आवश्यक पर्ने बजेट व्यवस्था अर्थ मन्त्रालयले गर्ने ।
४. कार्ययोजनामा जिम्मेवार निकाय तथा सहयोगी निकाय तोकिएका सबै निकायले यस कार्ययोजनालाई आआफ्नो वेभसाइटमा राख्ने व्यवस्था मिलाउने तथा कार्ययोजना कार्यान्वयन केन्द्रिय अनुगमन समितिको सचिवालय (वातावरण विभाग) मा कार्यप्रगति पठाउने ।
५. आ.व. २०८०/८१ को बजेट वक्तव्यको बुँदा नं. ४६३ मा रहेको गुट्टा तथा सूतीजन्य वस्तु प्याकेजिङ गर्दा प्लाष्टिकजन्य वस्तुको सट्टा वायोडिग्रेडेबल जैविक वस्तुमा प्याकिङ गराउने र बुँदा नं. १२१ मा रहेको प्लाष्टिक झोलाको सट्टा कागज वा कपडाको झोलालाई प्रोत्साहन गर्ने निर्णयको कार्यन्वयन गर्न उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले आवश्यक तयारी सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
६. हालसम्म Focal Point नतोकिएका निकायहरूबाट अनिवार्य रूपमा Focal Point तोकी वातावरण विभागलाई जानकारी गराउने ।
७. प्रत्येक स्थानिय तहको Focal Point तोकी स्थानिय तहको प्रगति विवरण स्थानिय अनुगमन समिति मार्फत सोही प्रदेशको प्रमुख सचिवले लिने। यसरी प्राप्त विवरणको एकमुष्ट प्रगति प्रतिवेदन कार्ययोजना कार्यन्वयन केन्द्रीय अनुगमन समितिमा पठाउने ।
८. प्रदेश अनुगमन समितिको पहिलो बैठक श्रावण १५ भित्र अनिवार्य वसी अनुगमन टोली गठन गरी परिचालन गर्ने। साथै अनुगमन र कार्ययोजनामा तोकिएका क्रियाकलापहरूको प्रगति प्रतिवेदन प्रत्येक तीन महिना भित्र कार्ययोजना कार्यन्वयन केन्द्रीय अनुगमन समितिमा पेश गर्ने।

२०८१
महाजिदरवार

नेपाल सरकार
वातावरण मन्त्रालय
सचिव
हिदरवार, काठमाडौं

नेपाल सरकार
वातावरण मन्त्रालय
सचिव
हिदरवार, काठमाडौं

मुख्य सचिव

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

वातावरण विभाग

बबरमहल, काठमाडौं

फोन नं: ०१-५३२०४९७, ०१-५३२०८३७

ईमेल: info@doenv.gov.np

वेभसाइट: www.doenv.gov.np, www.pollution.gov.np